קנין הלכה

3

מראי מקומות

מס׳ 1

חודש אייר תשפ"ג

יו"ד הלכות רבית

סימן קנט, וסימן קס סעיפים א-טז

קנין הלכה

Dirshu
דרשו ד׳ ועוזו
קרן עולמית לחיזוק ועידוד לימוד התורה

לתשומת לבכם: במראי מקומות אלו הושקע עמל רב. אין להעתיק, לצלם וכד׳ ללא קבלת אישור בכתב מ״דרשו״

קנין הלכה

מראי מקומות

הלכות רבית סימן קנט

סעיף א

משנה ב"מ דף ע: לוין מהן ומלוין אותן ברבית וכן בגר תושב. ובגמ' שם מרבה הונו בנשך וכו' עד דף עא. וכיון דתלמיד חכם הוא לא ילמוד ממעשיו. ובסוף העמוד גר תושב האמור לענין רבית מאי היא וכו' עד שם מאתו כתיב מישראל.

ישראל הבא להלוות לנכרי ברבית

במשנה [דף ע:] מבואר שמן התורה מותר להלות לנכרי ברבית [אמנם מדרבנן אסרו זאת, וכדלקמן], והובא בזה בראשונים שתי דעות מהיכן ילפינן לה:

א. הרמב"ם [פ"ה ממלוה ה"א] הביא את הפסוק לא תשיך לאחיך, לאחיך אסור ולשאר העולם מותר.[1]

ב. הטור כתב דכיון שבאיסור רבית נאמר וחי אחיך עמך, לכך לא נאמר איסור זה על נכרי, שאין מצוה להחיותו.

המצוה להלוות לנכרי ברבית

בספרי פרשת ראה איתא לנכרי תשיך זו מצות עשה, ולאחיך לא תשיך זו מצות לא תעשה. ונחלקו הראשונים בביאור הדברים:

א. הרמב"ם [פ"ה מלוה ה"א] כתב מצות עשה להשיך לגוי שנאמר לנכרי תשיך, מפי השמועה למדו שזו מצות עשה. ונחלקו האחרונים בדעת הרמב"ם:

א] בספר מרכבת המשנה כתב דהוי מצוה חיובית.

ב] הב"ח והגר"ז כתבו דאין זו מ"ע חיובית אלא שאם בא להלוות לנכרי ציותה התורה שלא ילוונו בחינם אלא ברבית [וכעין לאו דלא תחנם]. וכן משמע מלשון הרמב"ם בספר המצוות שכתב וז"ל שציונו לבקש רבית מן הנכרי ואז נלוה לו, עד שלא נועילהו ולא נעזור לו עכ"ל.[2]

ב. הראב"ד בהשגות והרמב"ן בספר המצוות [שורש ו], והרשב"א והריטב"א [ב"מ דף ע:] כתבו דאין מ"ע להלוות לנכרי ברבית, ואין זה אלא לאו הבא מכלל עשה, שלא להלוות לישראל ברבית.

בענין האיסור דרבנן להלוות לנכרי ברבית

איתא בגמ' [דף עא.] אמר ר"ה שרבנן אסרו שלא להלוות לנכרי ברבית, והטעם הוא כדי שלא ילמד ממעשיו.

עוד נתבאר בגמ' דרב חייא בריה דר"ה התיר להלוות אם הוא בכדי חייו של המלוה, ורבינא התיר לתלמיד חכם, שלא ילמד ממעשיו.

ועיי"ש בגמ' שהובאה לישנא אחרינא, שלא אמר ר"ה שרבנן אסרו להלוות לנכרי ברבית אלא אמר דין אחר, עיי"ש.

ונחלקו הראשונים בפסק ההלכה:

א. תוס' [דף ע: ד"ה תשיך] כתבו שר"ת כתב דלהלכה קיי"ל כלישנא בתרא שאין איסור להלוות לנכרי אף מדרבנן. והרמב"ן כתב דכן משמע גם ברי"ף.

ביאורים והערות

1. והקשה המל"מ דהא האי קרא קאי על ישראל הלוה מן הנכרי, דה"ז מותר, ולא על ישראל המלוה לנכרי, ולכך כתב המל"מ להגיה בדברי הרמב"ם דילפינן מהפסוק שאח"כ לנכרי תשיך ולאחיך לא תשיך, דפסוק זה קאי על המלוה לנכרי.

2. וכתב הגר"ז שבנכרי המכירו שאין בו לאו דלא תחנם ומותר להיטיב עמו, אין גם מ"ע להלוותו ברבית לדעת הרמב"ם, וכעין זה הביא בגליון מהרש"א מהרד"ק בתהלים [פט"ו] על הפסוק כספו לא נתן בנשך.

קנין הלכה

מראי מקומות

ב. רבינו חננאל [הובא ברמב"ן] נקט להלכה דיש איסור להלוות לנכרי ברבית, ולענין המחלוקת בין האמוראים אם הקלו בכדי חייו או שהקלו לתלמיד חכם כתב להחמיר, ולכן נקט שאין להקל אלא בתרתי לטיבותא, לת"ח ובכדי חייו.

ג. הרמב"ם [פ"ה ה"ב] והרמב"ן והטור והשו"ע נקטו להקל כשתי הדעות בגמ', בין בכדי חייו ובין בת"ח.

הלואה לנכרי ברבית דרבנן

עוד כתב הרמב"ם [שם] שבאבק רבית [פירוש ברבית דרבנן] מותר להלוות לנכרי, וכן פסק השו"ע. בטעם הדין כתב בספר התרומות דהוא משום דלא גזרינן גזירה לגזירה.

הלואה לנכרי ברבית בזמן הזה

כתבו התום' [דף ע: ד"ה תשיך] דהאידנא נהגו להלוות לנכרי ברבית בלי הגבלה, דכיון שטעם האיסור שאסרו חכמים להלוות ברבית לגוי הוא כדי שלא ילמוד ממעשיו [והיינו שאם ילוונו ברבית ויהיה ביניהם קשרים עלול להתקרב אליו וללמוד ממעשיו], האידנא שבלאו הכי אנו נושאים ונותנים עמהם וקשורים עמהם, אין נפק"מ אם גם נלוה להם ברבית.

ועיין חכמת אדם [כלל קל ס"ו] שכתב דמ"מ ראוי למי שאפשר לו להמנע מלהלוות לנכרי ברבית.

וכתב בספר כללא דרביתא דהאידנא בארץ ישראל שאין עיקר המו"מ עם נכרים, בטל הטעם שכתבו התום' להיתר, דהא אין אנו נושאים ונותנים עמהם, וגם הטעם השני שכתבו הראשונים שהאידנא הכל הוא בכדי חיינו אינו קיים בא"י, שענין הלואה ברבית לנכרי אינו מקור הכנסה כ"כ חשוב, וא"כ יש לעיין אם נחזור לעיקר האיסור דרבנן שלא להלוות לגוי ברבית.

ישראל הבא ללוות מנכרי

כתב הרמב"ם [פ"ה ה"ב] דלא גזרו חכמים אלא שלא להלוות לנכרי ברבית, אך מותר ללוות ממנו ברבית, שבזה אין לחוש שמא ילמד ממעשיו, דדרכו של הלוה להיות בורח ונשמט מן המלוה ואינו רגיל אצלו, ואין חשש שילמד ממעשיו.

סעיף ב

בגמ' ע"ז [דף כו:] איתא לכל אבידת אחיך לרבות את המומר, ופירשו בגמ' דהיינו במומר אוכל נבילות לתיאבון דהוא בכלל אחיך, אבל מומר אוכל נבילות להכעיס אינו בכלל אחיך, ואמרו בו דמורידין ולא מעלין.

וכתבו הראשונים דלמומר להכעיס [וכן לשאר מומר גמור העובד ע"ז או מחלל שבת בפרהסיא] מותר להלוות ברבית, ואמרו בזה טעמים חלוקים:

א. ר"ת בתשובה [הובא ברמב"ן ובנ"י ב"מ דף עא:] כתב דטעם ההיתר הוא דכיון שמותר לאבד את גופו של המומר, דמורידין ולא מעלין, כ"ש שמותר לאבד את ממונו.[3]

ב. הרמב"ן כתב דכיון שמבואר בגמ' [ע"ז הנ"ל] דמומר אינו מכלל אחיך, לכן מותר להלוותו ברבית כיון שבאיסור רבית נאמר אחיך, שנאמר ולאחיך לא תשיך.[4]

ביאורים והערות

3. ואף שבגמ' [ב"ק דף קיט.] איכא מ"ד דאסור לאבד ממונו של מסור, אף שגם בו נאמר דין מורידין ולא מעלין, משום דלמא נפיק מיניה זרעא מעליא, מ"מ כתב ר"ת דמומר זה שנטמע בין הנכרים מן הסתם גם זרעו יהא דבוק בהם. וכתב הש"ך [ס"ק ד] בשם הב"ח דלפי"ז אם יהא מומר מחלל שבת בפרהסיא אך לא נדבק בגויים אלא נשאר בין הישראלים, אסור להלוותו ברבית דילמא נפיק מיניה זרעא מעליא.

4. בחידושי הרמב"ן [דף עא:] מסיק דהאי קרא דולאחיך לא תשיך קאי על הלוה, ולפי"ז לא מצינו מקור להתיר להלוות למומר, אמנם

קנין הלכה

מראי מקומות

ג. תוס' [ע"ז דף כו: ד"ה אני] והרא"ש [פרק איזהו נשך סי' נב] והטור כתבו דהטעם דמותר להלוות ברבית למומר, הוא משום שבאיסור רבית נאמר וחי אחיך עמך, ומומר אין מצווין להחיותו.[5]

ועיין בהגהת רע"א על הש"ך [ס"ק ג] שכתב שתי נפק"מ בין הרמב"ן לבין תוס' והרא"ש והטור:

א. בישראל הבא ללוות ברבית מן המומר, לפי הרמב"ן מתוך שהמומר אינו בכלל אחיך, לא נאמר בהו גם האיסור על הלוה ולאחיך לא תשיך, ויאסר רק משום ולפני עור לא תתן מכשול, שמכשיל את המומר בלקיחת רבית, משא"כ לפי תוס' דהוא בכלל אחיך ולא שאין מצווין להחיותו, אין זה מתיר ליתן רבית למומר, וכך מפורש בתוס' וברא"ש ובשו"ע, וכמו שכתב הש"ך [ס"ק ג] דאסור ללוות ממומר משום לאו דלא תשיך [וגם משום לפני עור לא תתן מכשול].

ב. עוד כתב רע"א נפק"מ בין הרמב"ן לבין תוס' לענין הלואה למסור, דמסור הוא בכלל אחיך אך אין מצוה להחיותו, ולכן לפי הרמב"ן אסור להלוותו ברבית, ולפי תוס' ורא"ש ה"ז מותר.

<u>סעיף ג</u>

<u>דין הכותים לענין רבית</u>

הפוסקים נחלקו בכותים:

א. הב"י כתב שדינם כמומרים, וכן הוא בשו"ע, ולפי"ז מותר רק להלוותן ברבית ולא ללוות מהן ברבית.

ב. הש"ך [ס"ק ה] האריך להוכיח שחכמים הוציאו את הכותים מכלל ישראל ועשאום כגויים גמורים, והביא מהראשונים דמשמע שזה אף להקל, וממילא מותר גם ללוות מהן ברבית.

התוי"ט [משניות נדה פ"ז מ"ג ומ"ד] תמה על הרמב"ם שנקט שעשו את הכותים כגויים אף להקל [והיקל הרמב"ם מטעם זה בכתמי הכותים], ודעתו דלא עשאום כגויים אלא להחמיר. ורע"א בשו"ע ציין לדברי התוי"ט האלו, ולפי דבריו אסור ללוות מהן.

הפתחי תשובה [ס"ק ה] וכן בספר שער דעה נקטו דאף את"ל דעשאום כגויים אף לקולא, היינו דוקא לדידן שאנו יכולים להתייחס אליהם כגויים, אבל הם עצמם נשארו מחוייבים בכל המצוות, וממילא אין ללוות מהן ברבית משום לפני עור.

<u>דין הקראים ובני המומרים - ש"ך ס"ק ו ום"ק ח</u>

כתב הב"י שברמב"ם מבואר שהקראים אינם כמומרים משום שדינם כתינוק שנשבה לבין הגוים, ולכן אסור להלוות להם ברבית. ועיין בנקודות הכסף [על הש"ך ס"ק ו] שהכוונה לדברי הרמב"ם בהל' ממרים [פ"ג ה"ג], ועיי"ש ברמב"ם שטעמו משום שאבותם הדיחו אותם ונולדו במינות ונתחנכו במינות. והוסיף הרמב"ם דאף ששמע אח"כ שהוא יהודי וראה את היהודים ואת דתם, הרי הוא כאנוס.

ביאורים והערות

ברמב"ן [סהמ"צ שורש ו] הסכים לראב"ד שהפסוק הנ"ל קאי על המלוה, ולפי"ז מבואר שמותר להלוות למומר שאינו בכלל אחיך.

5. בעיקר הא דהתירו הראשונים להלוות למומר ברבית הקשה הרמב"ן עה"ת דאכתי יאסר לעשות כן משום ולפני עור לא תתן מכשול, שמכשיל את המומר בנתינת רבית. ותירץ דבעלמא כל איסורו של הלוה ליתן רבית למלוה הוא כדי שלא יגרום למלוה ליקח רבית באיסור, אך במומר שאין המלוה עובר איסור כלל גם על הלוה אין איסור, וכן כתב הרא"ש [סימן נב].

ונתבאר בזה חידוש דגדר איסורו של הלוה הוא שלא לסייע למלוה לעשות איסור, ונתפרש יסוד זה גם בתוס' [דף ע. ד"ה מעות בתירוץ השני], וכן ברשב"א [שם ד"ה אמר].

[והריטב"א הוסיף שגם האיסור של הערב והעדים תלוי באיסור של המלוה, וכל שהוא איננו מוזהר גם הם אינם מוזהרים].

קנין הלכה

מראי מקומות

הש"ך [ס"ק ו] הביא את דברי המהרש"ל שכתב שהקראים דינם כמומרים, והובאו דבריו בפרישה, וכן ציין לתשובת רבינו שמשון שכתב דדינם כמומרים ואסור להחיותם ולהתחתן בהם.

וכן ציין למש"כ בתשובת ר' בצלאל אשכנזי [סי' ג] שהאריך לומר דהקראים שבדורות המאוחרים גרועים הרבה מאלו שבזמן הרמב"ם שהיו בהם כמה מעלות טובות.

ומשמע שמעיקר הדין נקט הש"ך דיש להם דין מומרים ומותר להלוות להם ברבית, ומ"מ לענין דינא כתב בנקוה"כ שהדבר צ"ע. גם הגר"ז [סי' פ] הביא דברי הש"ך שמעיקר הדין נראה כהנ"י שיש להם דין מומרים, ומ"מ יש להחמיר בשל תורה ולחוש לרמב"ם ולב"י ולרמ"א שאסרו מן התורה להלוות לבן המומר ברבית.[6]

סימן קם

סעיף א

משנה דף עה: ואלו עוברים בלא תעשה וכו', עד בגמ' ערב והעדים אין עוברים אלא משום לא תשימון עליו נשך.

האיסורים שעובר המלוה

כתב הרמב"ם [פ"ד מלוה ה"ב] המלוה ברבית עובר על ששה לאוין, לא תהיה לו כנושה,[7] את כספך לא תתן לו בנשך,[8] ובמרבית לא תתן אכלך, אל תקח מאתו נשך ותרבית,[9] לא תשימון עליו נשך, ולפני עור לא תתן מכשול.

ביאורים והערות

6. לכאורה עיקר הנידון בבני הקראים ובבן המומר הוא אם חשיבי כאנוסים מחמת החינוך שקיבלו אף שאח"כ ידע שהוא יהודי וראה דת היהודים, או כיון שהוא עומד בין ישראל ואעפ"כ הולך ומתדבק בחוקות הגוים לכן הוא עצמו נחשב רשע ומומר, אך לפי"ז צ"ע מש"כ ר"ב אשכנזי שקראים שבדורות האחרונים קלקלו מעשיהם ביותר והיו רודפים את ישראל, דמה בכך סו"ס לפי הרמב"ם אנוסים הם גם בזה. ואולי י"ל שהדבר תלוי בטעם ההיתר להלוות למומר ברבית, דאם הטעם משום דלא נקרא "אחיך", י"ל דכל שהוא נחשב כאנוס מיקרי אחיך ואין נפק"מ כמה מעשיו מקולקלים, אך אם הטעם משום דאין אנו מצווין להחיותו מסתבר שזה נאמר גם על בן המומר, וכמש"כ הגר"ז [שם] שאסור להחיותו שלא לגדל בן לעבודה זרה, וה"ה בקראים שקלקלו מעשיהם ביותר שאין להחיותם אף אם חשיבי כאנוסים.

7. לאו זה דלא תהיה לו כנושה מובא גם במשנה [דף עה:], ונחלקו הראשונים בביאור השייכות של הלאו הזה להלואה ברבית: א] רש"י [שם ד"ה מלוה] כתב דהמלוה עובר בזה אם תובע את הלוה ודוחקו, ולפי"ז אין זה לאו מיוחד לרבית. ב] המ"מ [פ"ד ה"ב] מפרש דלאו דלא תהיה לו כנושה כולל כל דבר שדרך הנושים לעשות, כגון שאין מלוים ממונם בחינם אלא ברבית, ולפי"ז כל מי שהלוה ברבית כבר נהג כדרך הנושים, ועבר בלאו זה אף אם לא תבע את הלוה ולא דחקו.

8. בשו"ת מהר"א ששון כתב שהמלוה עובר בלאו זה ד'ואת כספך לא תתן לו בנשך' גם אם לבסוף לא גבה את הרבית, דסו"ס נתן כספו בנשך. אך בחידושי הרמב"ן [דף סב.] כתב דמלוה שגבה רבית והחזירה תיקן את הלאו הזה הנוגע לעצם ההלואה, ומסתבר שלשיטתו כ"ש דאם חזר בו ולא גבה כלל את הרבית דתיקן את הלאו.

9. עיין להלן [סי' קסא ס"ה] דרבית קצוצה יוצאה בדיינים, ומטעם זה כתב הרמב"ם [פ"ד ה"ג] שאין המלוה והלוה לוקין על לאו זה משום דניתן להשבון. ובתוס' [דף סב ד"ה לא] וברשב"א [שם] נקטו דהוי לאו הניתק לעשה. [והרמב"ן והריטב"א (שם) כתבו בדעת רש"י דלמסקנא נקטינן דאף דקיי"ל דר"ק יוצאה בדיינים, מ"מ אין זה מתקן את הלאו של לקיחת הרבית, דהתורה הקפידה על מעשה נטילת הממון מהלוה ולא על זה שיש בידו ממונו של הלוה, שהרי הלוה נתן ממון זה מרצונו, ולכן השבת הרבית אינה עוקרת את הלאו שנעשה בנטילת הרבית].

קנין הלכה

מראי מקומות

האיסורים שעובר הלוה

כתב הרמב"ם שהלוה עובר בלאו דלא תשיך לאחיך ובלאו דלפני עור לא תתן מכשול.

ומבואר ברמב"ם [וכן הוא ריהטת הגמרא דף עה:] שהלוה אינו עובר בלאו של לא תשימון עליו נשך, וכן כתב מהרלנ"ח [מובא במל"מ פ"ד מלוה ה"א] ורע"א במשניות [סנהדרין פ"ג מ"ג].

אמנם בגמ' סנהדרין [דף כה.] איתא דבר ביניתום העיד שלוה ברבית מאדם מסויים ודנו לפסול עדותו משום דרשע הוא, שהרי לוה ברבית [ואמרו דפלגינן דיבורא ולכן נאמן על המלוה אף שאינו נאמן על עצמו]. וכתב המרדכי בשם הראבי"ה דמיירי שלא העיד שנתן רבית אלא שלוה ברבית, דאם העיד שנתן הרי הוא נוגע בעדות [שהמלוה חייב להחזיר את הרבית]. וא"כ מבואר מזה שגם בהלואה גרידא נעשה הלוה רשע אף שעדיין לא נתן רבית, ופירש הגר"א [סי' קסח ס"ק מא] דמשעת הלואה עבר הלוה בשומא דרבית.

וע"ע לשון תום' [ב"ק דף ל: ד"ה וחכמים] ולשון הרא"ש [ב"ק פ"ג סי' ח] שכתבו דלאו דלא תשימון משמע לאינשי במלוה ולוה ולא בעדים. [וכן לשון התוי"ט (פ"ג סנהדרין מ"ג) והביא דבריו רע"א במשניות שם, ולמד מזה דס"ל שגם הלוה מוזהר בלאו דלא תשימון].[10]

איסורם של העדים

בגמ' [דף עה:] איתא דהעדים עוברים בלא תשימון עליו נשך. וביאור הדבר שהעדים מסייעים ומשתתפים בהלואה זו, שלולי הם לא היה המלוה מסכים להלוות. ונחלקו הפוסקים אם איסורם של העדים נאמר גם במלוה ע"פ, דסו"ס עליהם סמך המלוה, או שנאמר רק במלוה בשטר, שמכח העדים יש כאן שטר והלוה לא יוכל להכחישו:

א. עיין פתחי תשובה [ס"ק ב] שהביא דבשלטי הגבורים [ריש פרק איזהו נשך] איתא שהעדים עוברים גם במלוה ע"פ, וכך כתב בספר כנה"ג [הובא במל"מ פ"ד מלוה ה"ו ד"ה והנה].

ב. המשל"מ [שם] למד מדברי הגהת מרדכי [סי' תמ] דרק במלוה בשטר יש איסור לא תשימון, ולא במלוה ע"פ.[11]

איסורו של הערב

בגמ' [דף עה:] איתא דהערב עובר בלא תשימון עליו נשך.

ביאורים והערות

10. בענין לאו דלא תשימון במקום שלבסוף לא גבה את הרבית נחלקו תנאים, דבגמ' [דף סב.] הובאה ברייתא דר"נ וראב"י פוטרין את המלוה ואת הערב מפני שהם בקום עשה, ות"ק לא ס"ל הכי אלא מחייב את המלוה ואת הערב מלקות, ואמרו בגמ' דר' אלעזר הסובר דרבית קצוצה יוצאה בדיינים אינו מפרש את המחלוקת הנ"ל לענין רבית שכבר ניתנה למלוה, דבזה ס"ל דלכו"ע אינו לוקה שהרי יוצאה בדיינים, אלא קאי על רבית שעדיין לא ניתנה ועל לאו דלא תשימון, דת"ק סבר שעוברים בלאו זה גם אם יקרעו את השטר ולא יגבו את הרבית, ור"נ וראב"י סוברים דלא קפיד רחמנא אלא על שומא דאתיא לידי גיבוי, ולכן אם המלוה יקרע את השטר לא יעבור באיסור. ולענין הלכה נחלקו האחרונים:

א] הלח"מ [פ"ד ה"ג] כתב שהרמב"ם נקט להלכה דאין איסור אלא בשומא דאתיא לידי גיבוי, והובאו דבריו בשער דעה [סי' קנט ס"ק א], ולפי"ז מתבאר הא דהר"מ [פי"ט סנהדרין] כשהביא כל הלאוין שלוקין עליהם, לא הביא לאו דלא תשימון עליו נשך, הטעם כנ"ל, דיש קום עשה לקרוע את השטר, א"נ דגם לענין זה אמרינן דהוי ניתן להישבון, דאם ישיב את הרבית יתבטל הגיבוי ויתוקן הלאו.

ב] בשו"ת מהר"א ששון מסיק דקיי"ל כת"ק דאיסור לא תשימון אינו תלוי בגיבוי ואף אם לא גבו מ"מ עברו בלאו.

11. עייש בהגמ"ר שכתב שאם מפורש בשטר שסך החוב הכתוב בו הוא רבית, אין העדים עוברים בלא תשימון משום ששטר זה לא יבוא לידי גבוי שהרי בי"ד לא יגבו בו, ומבואר מזה שאיסורם של העדים תלוי בזה שמכחם יגבו בי"ד את השטר.

קנין הלכה

מראי מקומות

והקשו הראשונים דבגמ' [דף סב.] איתא דר"נ וראב"י פוטרין את המלוה ואת הערב מפני שהם בקום עשה, וסלקא דעתין שהכוונה למצות עשה להשיב את הרבית, ומשמע שיש איסור על לקיחת הרבית גם על הערב, אלא שאינו לוקה משום שהוא בקום עשה להשיב את הרבית. ועיין תום' [דף סב. סוד"ה לא] שכתבו דמיירי בערב שנטל את הרבית מהלוה והעבירה למלוה, דהוא עובר גם בלאו דאל תקח מאתו נשך ותרבית.

והקשו האחרונים דהא אינו נוטל את הרבית לעצמו אלא מעביר אותה למלוה ואינו אלא שליח בעלמא, ולמה יעבור בלאו דאל תקח. וכתב רע"א [שם] וכן הבית מאיר [סי' קע ס"ק א] דמיירי בערב קבלן, וכהראשונים הסוברים [דף עא:] דערב קבלן הוי כאילו הוא קיבל את ההלואה מהמלוה והלוה אותה ללוה. [גם בחידושי הרשב"א (דף עט:) העמיד את הגמרא (דף סב.) בערב קבלן, וכתב דהגמרא אזלא כמאן דס"ל דיש איסור רבית בערב קבלן].[12]

והרשב"א [בשו"ת המיוחסות לרמב"ן סי' רכג] כתב דגם בדף סב. עסקינן באיסור לא תשימון של הערב, אלא שסובר דאיסור זה תלוי בגביית הרבית, דרק כשגבה המלוה את הרבית הוחלט האיסור של לא תשימון של הערב, וכן סברו בגמ' דאם יחזיר הערב את הרבית שגבה מהלוה תיקן בזה את האיסור של לא תשימון, דעקר את הגיבוי של הרבית.

איסורם של הדיינים והסופר

במדרש רבה [פרשת משפטים פרשה לא] איתא שגם הדיינים עוברים בלאו דלא תשימון. ופירש ביפה תואר דהיינו כאשר הם מקיימים את השטר או מסייעים בגביית הרבית.

במשנה [דף עה:] איתא דחכמים אומרים שגם הסופר שכתב את השטר עובר בלאו, וכן פסק הרמב"ם [פ"ד ה"ב].

איסור רבית גם כשהלוה עשיר

כתב הרמ"א שאין חילוק באיסור רבית בין אם הלוה עני או עשיר, ויש מקור לזה בגמ' [ב"מ דף קיד:] ת"ר ואם איש עני הוא לא תשכב בעבוטו, הא עשיר שכיב [בתמיה] מאי קאמר, ופירש וכי בשביל שהוא עשיר התירו לשכב על טליתו, והרי הוא רבית אצלו שישתמש במשכונו חינם. וכן כתב גם המ"מ [פ"ד מלוה ה"ב].

איסורו של הלוה ברבית דרבנן

כתב הרמ"א דהא דהלוה עובר הוא רק ברבית דאורייתא, אבל ברבית דרבנן אינו עובר אלא משום לפני עור, ולא משום נתינת רבית.

מקור הדברים הוא ברשב"א ובנ"י [דף סח:], וכן הביא בשו"ת הרשב"א [סי' תתקלח והובא בב"י בסוף סימן קם] שדייקו זאת מלשון הגמ' בענין שטר עיסקא שיצא על בני רב עיליש, שהלוה היה רב עיליש, והיה כתוב בו באגר פלגא בהפסד ולא נכתב שכר טרחא, ואמר רבא רב עיליש גברא רבא הוא ואיסורא לאינשי לא הוי ספי, וכו'. ומדוייק מהגמ' שאם היה רב עיליש נותן את הרבית דרבנן, היה רק בגדר ספיית איסור למלוה [והיינו לפני עור], ולא איסור עצמי על רב עיליש.

הרא"ש [סי' מב] כתב דבעלמא יש ברבית דרבנן איסור גם על הלוה, ורק בציור של רב עיליש אין איסור עצמי על הלוה משום

ביאורים והערות

12. והרשב"א עצמו סובר דלדינא נקטינן דערב קבלן להלואה שהלוה גוי לישראל ברבית אינו עובר ב'אל תקח' דאין דנים אותו כאילו לוה מהמלוה והלוה ללוה.

שלא הוציא מכיסו מעות ורק נטל שכר טרחא, ובזה לא תיקנו איסור.

והנה בטור ובשו"ע [חו"מ סימן לד סעיף י] כתבו שגם ברבית דרבנן נפסל הלוה לעדות, דהוי רשע מדרבנן, והרמ"א כתב די"א שברבית דרבנן אין הלוה נפסל.[13]

ונמצא שנחלקו בזה הראשונים וכן נחלקו בזה השו"ע והרמ"א, דלדעת השו"ע הלוה מוזהר גם בדרבנן ולדעת הרמ"א אינו מוזהר.

<u>איסורם של העדים ברבית דרבנן</u>

עיין בחוות דעת [ס"ק א] שנסתפק אם העדים עוברים בלאו דלא תשימון ברבית דרבנן, ועיי"ש שנטה להוכיח דאינם עוברים וכן כתב בחידושיו [ס"ק ב].

אמנם בתום' [דף עב. ד"ה שטר] כתבו שגם ברבית דרבנן מוזהרים העדים [ורק כתבו דאינם נפסלים לעדות, דס"ל לתום' דבדרבנן אינו נפסל לעדות אלא אם מרויח בדבר].[14]

<u>סעיף ד</u>

עיקר רבית דאורייתא היא רבית קצוצה, והיינו שמתחילה קצץ המלוה עם הלוה שיתן לו תוספת על הקרן, אמנם מדרבנן אסרו גם רבית שלא נקצצה מראש, ואפילו אם המלוה לא תבעה מהלוה אלא הלוה מעצמו נתנה ה"ז אסור. וחילקו בזה הפוסקים בין רבית הניתנת בשעת פירעון הקרן, ובזה עוסק סעיף זה, ובין רבית הניתנת אחר הפירעון, שיתבאר דינה בע"ה להלן [סעיף ו].[15]

<u>תוספת הניתנת בשעת הפירעון</u>

מקור הדין הוא בגמ' דף עג: דרבינא הקדים מעות עבור כמות מסויימת של יין, ובשעה שנתנו לו את היין הוסיפו לו מדעתם כמות מועטת, ואמר לו רב אשי שיש בזה היתר, משום שאין התוספת ניתנת בתורת אגר נטר אלא כמתנה בעלמא.[16] ופירש רש"י שטעם ההיתר הוא משום שלא אמרו לו שנותנים לו את התוספת בשכר מעותיו שהיו בטילות אצלם. והרא"ש [סי' סז] כתב ע"ז דיותר נראה דרק כששולח לו תוספת אחר הפירעון אסרו רק אם אומר לו בשכר מעותיך, אבל בשעת הפירעון כן נראה ברבית

ביאורים והערות

13. ויש לשאול על הרמ"א בחו"מ [שם סי' לד ס"י] דנהי דאין הלוה מוזהר באיסור עצמי של נתינת רבית, מ"מ עובר הוא משום לפני עור, ולמה לא יפסל משום כך. ועיין סמ"ע [שם ס"ק טז] לגבי טבח שהוציא טריפה מתחת ידו שכתב דאם לא הרויח ממון בזה לא נפסל לעדות, כיון שעבר רק על לאו של לפני עור ומשום כך לא נחשד להעיד שקר, וציין שכן כתב הכ"מ [פי"ב עדות ה"ט], ואולי כך סובר גם הרמ"א. והנתה"מ [שם ס"ק ד] תמה על הסמ"ע דמ"מ יפסל מדרבנן, שהרי עבר על לאו שאין בו מלקות. [וע"ע פת"ש (ס"ק ו) שהביא תשובת שבות יעקב שמי שהסית את חבירו לגנוב ועבר בזה על לפני עור, נפסל לעדות מדרבנן].

14. וקצ"ע דאטו לפי תוס' גריעי העדים מהלוה עצמו שאינו מוזהר בדרבנן. ואולי סוברים תוס' כהרא"ש שהלוה מוזהר גם בדרבנן וכפי שהובא לעיל.

15. לשון רבית מאוחרת הנזכרת בגמרא ובראשונים פעמים שהיא מתייחסת בדוקא לרבית הניתנת אחר הפירעון וכמבואר במשנה [דף עה:] ובטור [סי' קסו], אך פעמים שהיא מתייחסת לכל רבית שלא נקצצה מתחילה, דגם היא נקראת לעתים רבית מאוחרת [עיין רשב"א ב"ב דף קלח: וריטב"א ב"מ סד:].

16. כשאמרו דמתנה בעלמא מותרת נראה דהכוונה למתנה הניתנת בלי קשר להלואה כלל, אבל מתנה הניתנת כהכרת הטוב על ההלואה אסורה אף שלא נתן אותה כשכר על ההלואה, כמבואר בהג"א על הרא"ש [סי' ה] שאם שלח לו מנחה אחר הפירעון משום שעשה עמו חסד והלוה לו מעותיו, ה"ז בכלל רבית מאוחרת ואסור.

גם בסתמא, ואין הרא"ש מבאר את טעם ההיתר בגמרא.

וכתב הב"י בשם תלמידי הרשב"א ובשם הנ"י דבגמ' שאני כיון שאין מדובר בהלואה אלא במכר, וכאשר מוסיף לו בלי לפרש שעשה זאת בשכר מעותיו ה"ז נראה כהוזלה בעלמא, משא"כ בהלואה. וכתב הב"י בבדק הבית דנראה שגם רש"י לא התירו אלא במכר ולא בהלואה, וכן כתב הט"ז [להלן ס"ק יג] בדעת הרמב"ם. ועפי"ז מבוארים דברי השו"ע והרמ"א בסעיף זה, שבהלואה אסר השו"ע אפילו נתן לו בשתיקה, ובמכר התיר הרמ"א.

<u>תוספת בזמן הפרעון כשהוא בדרך מכר</u>

א] עיין ש"ך [ס"ק ד] שמבואר ממנו דמה שהקלו טפי ליתן תוספת כשהוא בדרך מכר, הוא אף באופן של מכירה בהמתנה, שחייב לו מעות, ובזמן תשלום המעות הוסיף לו, דגם זה שרי. וכך נראה לכאורה דעת הט"ז [להלן ס"ק יג], שכתב דטעם הקולא בדרך מכר הוא משום שאין כאן אלא רבית דרבנן, וטעם זה שייך גם במכירה בהמתנה.

ב] רע"א [בהגהתו של הש"ך ס"ק ד הנ"ל] והבית מאיר סוברים שההיתר בדרך מכר הוא רק כאשר הפירעון הוא בפירות, כגון שהקדים לו מעות בדרך פסיקה ובשעה שמספק לו את הפירות מוסיף לו מעט, שזה דרך הוזלה במקח. אבל במכירה בהמתנה שחייב לו מעות ובזמן התשלום בא להוסיף לו מעות, ה"ז נראה טפי כרבית ולא הותר.

כתב הגר"ז [סעיף ח] וכן כתב בהגהת יד אברהם דההיתר בדרך מקח הוא רק כשנותן תוספת מועטת, אך אם נותן תוספת מרובה ה"ז אסור, משום דהוי כמפרש לו שמשום המתנת המעות עשה כן.

<u>קושית האחרונים מהגמ' דף סג:</u>

בגמ' [דף סג:] איתא אמר ר"נ האי מאן דאוזיף פשיטי מחבריה ואשכח ביה טופינא [פירוש לוה מחבירו ומצא תוספת] אם בכדי שהדעת טועה מיחייב לאהדורי ליה, ואי לאו מתנה בעלמא הוא דיהיב ליה. והרמב"ם [פ"ד מלוה ה"י] הביא את הגמ' הזו גם באופן שהלוה החזיר חוב למלוה והמלוה מצא תוספת.

והקשו הפוסקים למה שרינן מטעם מתנה בעלמא, והרי זו תוספת הניתנת בשעת הפרעון ויש לאסרה מטעם רבית. ותירץ הט"ז [ס"ק ב] דבתוספת הניתנת בשעת הפרעון יש להבחין בין שני אופנים: א] אם מנה לו את סך הפרעון ואח"כ הוסיף לו הרי זה אסור, ובזה איירי בסעיף זה. ב] אך אם הבליע את התוספת בתוך הפרעון, שנתן לו בסתמא את כל הכסף ונמצא שהוסיף לו ה"ז מותר, דבזה אמרינן דמתנה בעלמא יהיב ליה. וכתב הבית מאיר לבאר דברי הט"ז שבדרך כלל לוה הנותן רבית מאוחרת מעונין שהמלוה ירגיש בכך [ואולי משום כך גם ילוה לו מעות בפעם אחרת], ולכן אין הוא מבליע את התוספת אלא נותנה באופן מורגש, אך התוספת הניתנת בהבלעה אינה אלא מתנה בעלמא.

והש"ך [ס"ק ד] נדחק לפרש שלא התירו הרמב"ם והטור תוספת המובלעת בפרעון אלא בפרעון של דמי מכר, ולא בפרעון של הלואה. באופן אחר כתב הש"ך ליישב זאת דמיירי בהלואה שאין בה איסור רבית וכגון המבואר בסי' קסז ובעוד מקומות.[17]

ביאורים והערות

17. עיין בסי' קסז דאיירי באופן שהלוה לו מנה שבשלב ראשון יהיו המעות באחריות המלוה, והלוה יתעסק בהן עבורו עד שיהיו שני מנים, ואז יהפוך למלוה שהוא באחריות הלוה והוא מתעסק במעות עבור עצמו. ולכאורה מבואר בש"ך חידוש שבסוג הלואה כזו רשאי הלוה ליתן למלוה תוספת בשעת הפרעון, כיון שזו הלואה שאין בה חשש רבית. ולכאורה צ"ע דנהי שמתחילה הרווחים למלוה משום שהמעות היו באחריותו, מ"מ אח"כ נעשו המעות למלוה גמור, ולמה רשאי להוסיף, נימא דמוסיף לו משום ההלואה. [ויש בזה נפק"מ גם בעלמא בהיתר עיסקא, כשקבעו מתחילה סך התפשרות מסויים, אם רשאי להוסיף על הסכום הזה בסתמא, ונימא דאינו מוסיף משום ההלואה אלא מוסיף על ההתפשרות].

קנין הלכה

מראי מקומות

סעיף ה

מקור הדין שבסעיף זה הוא ברמב"ם פ"ד הי"ג ובראי"ש סי' ב. ומבואר ברמב"ם ובראי"ש שנחלקו הראשונים בדין לוה המוחל למלוה על הרבית.

א. הגאונים אסרו מחילה זו, בין אם היא נעשית בזמן נתינת הרבית [שהלוה נותן בלב שלם ובמתנה גמורה] ובין אם היא נעשית אחרי נתינת הרבית, שהמלוה מצוה להשיבה ללוה אף אם הוא מוחל על הממון הזה. ואמרו הגאונים הטעם משום שכל רבית שבעולם מחילה היא [פירוש שהלוה נותנה מרצונו], אבל התורה לא מחלה ואסרה מחילה זו. ואפילו ברבית דרבנן אין המחילה מועילה, ואף אחרי שנטל המלוה את הרבית אין מחילת הלוה מועילה.

ומשמע מסתימת הדברים שהגאונים אוסרים בכל גווני, בין באופן הרגיל שהלוה מוחל משום אגר נטר, דהיינו משום מעותיו של המלוה שהיו בטילות אצלו, ובין אם הוא מוחל בתורת מתנה גמורה, דהתורה אסרה רבית בכל גווני ולא חילקה, וסוברים הגאונים שגם לגבי השבת הרבית חייבה התורה בכל גווני, אף אם הלוה מוחל.

ב. הרמב"ם כתב וז"ל מאחר שאומרים למלוה החזר לו וידע הלוה שדבר אסור עשה ושיש לו ליטול ממנו, אם רצה למחול מוחל כדרך שמוחל הגזל.

ונחלקו הראשונים בביאור דברי הרמב"ם:

א] בראב"ד [בהשגות הסמ"ג לאוין קצג] משמע שהבין שהרמב"ם התיר גם ליתן את הרבית לכתחילה באופן זה [שיודעים המלוה והלוה שנתינת רבית אסורה אלא שנותן לו הלוה את התוספת בתורת מתנה].

ב] המ"מ והמהרי"ק [שורש יז] והב"י כתבו שהרמב"ם נחלק על הגאונים רק לאחר שהרבית כבר ניתנה, והלוה מוחל על השבתה, אך קודם שניתנה אסור לו ליתנה בכל גווני. וכן נקט הרא"ש [סי' ב].

<u>להלכה</u>: פסק השו"ע כהרמב"ם והרא"ש שהלוה יכול למחול על הרבית לאחר שכבר ניתנה, שלא ישיבנה לו המלוה, אבל אינו רשאי ליתן אותה מתחילה למלוה.

ונחלקו הפוסקים בהיתר זה של מחילת הרבית שכבר ניתנה:

א] מסתימת דברי הרא"ש והטור והשו"ע משמע שבכל גווני מועילה מחילה זו, אף אם הלוה מוחל משום אגר נטר, דהיינו משום שמעותיו של המלוה היו בטילות אצלו.

וכן משמע בנתיבות המשפט [סי' ט] שכתב שלוה שנתן רבית ושהה זמן ולא תבע את המלוה להשיבה לו, ה"ז מחילה ושוב אין המלוה צריך להשיב את הרבית. והרי בסתמא מחילה זו אינה אלא מחמת אגר נטר, דהיינו מאותו הטעם שמחמתו ניתנה הרבית, ולא מחמת מתנה בעלמא.[18]

ב] אמנם הרמב"ם כתב שהמחילה מועילה באופן שאומרים למלוה להחזיר את הרבית וגם הלוה יודע שנתינת הרבית היתה אסורה ושיש לו זכות לקבלה מהמלוה, ומשמע דרק באופן זה מותרת המחילה שאז מוחל בתורת מתנה, וכן כתב המחנה אפרים [הלכות רבית סי' י] בביאור דעת הרמב"ם.

ביאורים והערות

18. ובטעם הא דמחילה זו מותרת, י"ל משום דמה שנתחייב הלוה בזמן ההלואה מצוי שהוא מחמת הכרח, שהיה נצרך להלואה, ולכן אסרה התורה רבית זו בכל גווני אף כשהלוה נותנה בלב שלם. אבל מה שהלוה מוחל אחרי נתינת הרבית ופוטר את המלוה מלהשיבה, זה נעשה בלב שלם והוי כנגזל המוחל לגזלן על הגזילה שאין בזה סרך איסור.

קנין הלכה

מראי מקומות

<u>תיקון הלאו של המלוה כשהלוה מחל על השבת הרבית</u>

נתבאר לעיל [ס"א] שיש ראשונים שכתבו שרבית היא לאו הניתק לעשה, דהשבת הרבית היא תיקונו של הלאו, ויש לדון באופן שהלוה מחל על הרבית האם נתקן הלאו של המלוה.

בספר התרומות [שער מח ח"ב ס"ד] משמע שיש בזה תיקון הלאו. [עיי"ש דמשמע שהמחילה הזו אינה גורעת למלוה כלל, ואת"ל דמעתה אין ללאו שלו תיקון א"כ המחילה הזיקה לו].

ובפרישה [סי' קם ס"ק ח] כתב דבמחילה אין המלוה מתקן את הלאו.

ובשו"ת מנחת יצחק [ח"ב סי' לט] הביא בשם כמה אחרונים שחילקו בזה בין שני אופנים של מחילה, שאם הלוה אמר הריני כאילו התקבלתי, הרי אנו דנים כאילו המלוה אכן החזיר את הרבית ותיקן את הלאו, משא"כ במחילה הנעשית דרך סילוק בעלמא.

<u>סעיף ו</u>

מקור הדין הוא במשנה [דף עה:] ר"ג אומר יש רבית מוקדמת ויש רבית מאוחרת וכו', ומשמע שרבית זו אסורה רק מדרבנן.

<u>רבית מוקדמת</u>

כתבו רע"א [על השו"ע] והחוות דעת [ס"ק ג], דהא דרבית מוקדמת אסורה רק מדרבנן היינו באופן שנותנה בלי תנאי, ואף אם לא ילווהו לבסוף ג"כ נחלטה המתנה, ואינה אלא כשוחד בעלמא, אבל באופן שנתן לו את הרבית ע"מ שילונו, ואם לא ילוהו יצטרך להחזיר את הרבית הנ"ל הרי זו רבית קצוצה, דאין זו רבית מוקדמת כיון שהיא תלויה ועומדת ורק בזמן ההלואה נחלטה הרבית למלוה.[19]

<u>רבית מאוחרת</u>

הראשונים נחלקו בדין רבית מאוחרת:

א. רש"י [דף עג: ד"ה ושפכי] וכן תוס' [שם ד"ה ושפכי], והרשב"א [שם] והרא"ש [סי' סז] כתבו שרבית מאוחרת אסורה רק אם פירש ואמר בשכר מעותיך שהיו בטילות אצלי.[20] וכן לשון המשנה [דף עה:] שהוא משלח ואומר בשביל מעותיך שהיו בטילות אצלי.

ב. הרמב"ם [פ"ה הי"א] כתב דכל ששילח לו בשביל מעותיו שהיו בטילות אצלו ה"ז אסור, ומשמע שזה אף שלא פירש בפיו, וכן כתבו הרמב"ן והריטב"א [דף עג:].

<u>להלכה</u>: נחלקו בזה השו"ע והרמ"א, השו"ע נקט כהרמב"ם שהאיסור גם באינו מפרש בפיו, כל שמתכוין ליתן לו שכר על ההלואה, והרמ"א לא אסר אלא במפרש.

וכתב הגר"ז דראוי להחמיר לעצמו ולא לשלוח רבית מאוחרת, אף כשאינו מפרש שעושה כן משום רבית.[21]

ביאורים והערות

19. גם בספר שער דעה כתב כדברי רע"א והחוו"ד שאם מתנת הרבית מותנות בהלואה הרי זו ר"ק, אך לא כתב כדבריהם שהטעם משום שזו רבית הניתנת בשעת ההלואה, שרק אז נחלטה המתנה, אלא דכל שנתן את הרבית בתנאי שילוהו הרי זה אגר נטר, ואסור מהתורה אף שניתן קודם ההלואה.

20. והרא"ש כתב שרק ברבית הניתנת אחר הפירעון צריך לפרש כן, משא"כ בניתנת בזמן הפירעון, וכמבואר לעיל [סעיף ד].

21. גם החכמ"א [כלל קלא ס"ח] אסר כשהלווה מתכוין לשם רבית אף שאינו מפרש דבריו, אך נראה שטעמו משום שכן פסק הש"ך המובא להלן בסמוך, ועיין מש"כ שם בשם רע"א.

קנין הלכה

מראי מקומות

[ועיין ש"ך (ס"ק י) שכתב דמשמע שאם הלוה מתכוין לשם רבית אפילו בסתם אסור. ורע"א הקשה עליו דהא הרמ"א אזיל בשיטת הרא"ש דס"ל דכל שלא פירש בפיו אין איסור, ומשמע להדיא שזה אף שאכן נתכוין לשם רבית].[22]

כתב הרמ"א שאם בא הלוה ליתן למלוה מתנה מרובה ה"ז אסור אף כשאינו מפרש שנותן משום שהלוהו, ומקורו בסמ"ג.

וכתב הש"ך [ס"ק י] בשם הרש"ל דכל מה שידוע שלא היה הלוה נותן למלוה לולי ההלואה ה"ז כמתנה מרובה וכאילו מפרש שנתן משום ההלואה. והגר"ז [סעיף ז] כתב שזה דוקא כשידוע לכל שלא היה עושה זאת כלל לולי ההלואה.

<u>סעיף ז</u>

מקור הדין הוא בתוס' דף סד: ד"ה אבל וברא"ש סי' טז, עיי"ש שהקשו למה אסרו במשנה [דף סד:] על המלוה לדור בחצרו של הלוה בחנם אם היה הלוה עושה לו טובת הנאה זו גם לולי ההלואה. ותירצו שני תירוצים: א] מידי דפרהסיא שאני, שאין הכל יודעים שהיה משאיל לו חצירו גם בלי ההלואה. ב] היכא שהמלוה נכנם לדור בלי לבקש רשות מהלוה שאני, שאז מוכח טפי שנוהג כך משום ההלואה שהלוה לו.

<u>להלכה</u>: פסקו הטוש"ע כשני התירוצים לחומרא.

וכתבו הגר"ז [סעיף יא] והחכמת אדם [כלל קלא סט"ז] דההיתר ליתן טוה"נ שהיה עושה בלאו הכי [כשאינו מידי דפרהסיא וכשנותנה מדעתו], הוא רק כשהלוה אינו מכוין לשם רבית, אבל במכוין לשם רבית ה"ז אסור.

<u>**טובת הנאה שבפרהסיא במלוה ולוה האוהבים זה לזה**</u>

עיין ש"ך [סי' קסו ס"ק א] שהביא את דברי הי"מ שברא"ש [סי' טז], ופירש בדבריהם שהקלו ליתן גם טוה"נ שבפרהסיא אם ידוע שקודם ההלואה היו אוהבים זה לזה, והיו משאילים זה לזה חצר חינם.[23]

ואח"כ הביא הש"ך שמדברי המהרש"ל ביש"ש [פ"ט ב"ק סי' ט] נראה שלא היקל במידי דפרהסיא אף באוהבים.

והנה הרש"ל עצמו [שם סוס"י ט] הביא את דברי הנ"י [פ"ט ב"ק דף לד:] שכתב להקל באופן שהלוה היה רגיל ליתן למלוה טוה"נ זו גם קודם ההלואה, ופירש הרש"ל הטעם משום שבזה אף בפרהסיא לא אוושא מילתא שהרי גם קודם ההלואה נתן לו בפועל טוה"נ זו והיה רגיל בזה. ונמצא שמחלוקת הש"ך והרש"ל היא באופן שהם אוהבים זה לזה עד כדי שאם יצטרך לשאול חצר ישאילנו בחינם, אך לא היו רגילים לעשות כן בפועל קודם ההלואה, שהש"ך התיר, ופירש כן בדברי הי"מ ברא"ש, והרש"ל אסר אלא אם אכן היו רגילים בפועל ליתן את הטוה"נ.

ביאורים והערות

22. ובענין לוה שנתן למלוה מתנה ולא נתכוין לשם רבית עיין להלן [סעיף ז], שאם הוא מילתא דפרהסיא ה"ז אסור אף אם הלוה רגיל ליתן למלוה מתנות כאלו, ואם אינו מילתא דפרהסיא והלוה אינו רגיל ליתן למלוה מתנות כאלו, אך עכשיו נתן לו אותם שלא לשם רבית, עיין בהגהת רע"א שדייק בדברי סה"ת שאסר זאת, ומדברי הרמב"ם משמע שלא נאסרה רבית מאוחרת אלא במתכוין לשם רבית, בשביל מעותיו שהיו בטילות אצלו, והש"ך הביא מדברי סה"ת לאסור רק במתכוין לשם רבית. וע"ע גר"ז [סעיף ז] שכתב לאסור באינו מכוין לשם רבית רק במתנה הניתנת בשעת הפירעון, דזה מיחזי טפי כרבית, ולא במתנה הניתנת אחר הפירעון.

23. גם המל"מ [פ"ה מלוה הי"ב] פירש כהש"ך. אמנם לולי דבריהם היה מקום לפרש שלא נתכוונו הי"מ להתיר אף בפרהסיא, אלא רק כתבו את התירוץ השני של תוס', שגם בדבר שהלוה היה עושה למלוה בלאו הכי אין להתיר אלא אם נותן לו מדעתו, עיי"ש בהמשך הדברים, ונראה שכן פירש המהרש"ל [המובא להלן בסמוך] בדבריהם.

קנין הלכה

מראי מקומות

כתב הש"ך [סי' קסו סוס"ק א] בשם היש"ש [פ"ט ב"ק סי' יא] שגם לקרות את המלוה לתורה או לקנות עבורו גלילת ס"ת הוי מידי דפרהסיא ואסור אם לא שידוע לכל שאינו עושה זאת מחמת ההלואה. ומשמע שהש"ך נקט שהמהרש"ל היקל בדברים אלו טפי מבהשאלת חצר לדור בה, שבחצר לדור בה לא היקל באוהבים, משא"כ בעליה לתורה. וכן הוא גם בחכמת אדם [כלל קלא סט"ז] שהתיר בקריאה לתורה בידוע לכל, והביא מחלוקת בהשאלת חצר. ואולי משום שהשאלת חצר לדור בה אוושא טפי ואין ידוע לכולם שהם אוהבים עד כדי להשאיל חצר בחינם, משא"כ בעליה לתורה דלא אוושא מילתא כ"כ, ומשכח"ל טפי שיהא ידוע לכל שהיה עושה לו דבר זה גם בלי ההלואה.[24]

סעיף ח

מקור הדין הוא בגמ' דף עה. אמר רב יהודה אמר רב מותר לו לאדם להלוות בניו ובני ביתו ברבית כדי להטעימן טעם רבית [ופירש"י שידעו כמה מצטער ומיצר הנותנו], ומסקינן ולא מילתא היא דלמא אתי למיסרך, ופירש"י להרגיל שיחמוד לבם השכר.

ולא נתפרש למה מעיקר הדין אין בזה איסור רבית. ועיין בגמ' שבת [דף קמט:] שהובאה מימרא זו, ושם פירש"י [ד"ה בניו] וז"ל דכיון שהכל משלו אין כאן רבית עכ"ל. ונראה כוונתו דהאב ובני ביתו הם קופה אחת, וכאשר בני ביתו פורעים לו אינם פורעים משלהם אלא ממה שהאב נתן להם, ולכן אין כאן רבית.

והרמב"ם [פ"ד ה"ח] כתב וז"ל אסור לאדם להלוות בניו וב"ב ברבית אע"פ שאינו מקפיד, ומתנה הוא שנותן להם, ה"ז אסור שמא ירגילם בדבר זה עכ"ל.

ונחלקו האחרונים בביאור דבריו:

א. הלח"מ והמל"מ והחת"ס [בהגהות לשו"ע] ביארו שכוונת הרמב"ם שעיקר ההלואה אינה אלא מתנה, ולכן גם אם יפרעו לו אח"כ יותר אין זו רבית דאין זו אלא מתנה בפ"ע.

ב. הט"ז [ס"ק ד] והגידולי תרומה [שער מו ח"ג ס"ב] פירשו שהאב הוא הלוה, ואת מעות הרבית אינו נותן משום ההלואה כלל אלא במתנה.

והש"ך [נקודת הכסף] גרס בשו"ע שני דינים, דאסור להלות לבניו וללוות מהם, וכן הוא בדפוס השו"ע שנדפס בחיי הש"ך.

סעיף ט

מקור הדין הוא במשנה [דף עה.], ונתבארו שם כמה הלכות:

א] רשאי אדם לומר לחבירו נכש עמי ואנכש עמך. היתר זה צריך ביאור, דאמאי אין בזה איסור מעין הלואת סאה בסאה דאסרו חכמים, שמא תתייקר הסאה עד שיגיע זמן הפירעון ונמצא פורע לו יותר, וה"נ אמאי לא ניחוש שמא יתייקר שכר העבודה ונמצא הניכוש שבזמן הפירעון עולה בשוויו על הניכוש הראשון.[25]

ומלשון הראב"ד המובא בשטמ"ק [דף עה ובספר התרומות שער מו ח"ה ס"ז] משמע דהסכם כזה נידון כ"יש לו", ומותר להלוות

ביאורים והערות

24. הרש"ל [סי' יא] למד את ההיתר של "ידוע לכל" מדברי הנ"י שהביא לעיל [סי' ט] במי שהיה רגיל להשאיל קודם לכן.

25. ובין אם נדמה ציור זה של נכש עמי ואנכש עמך להלואה של סאה בסאה, וכפי שדימה זאת הראב"ד [הובא בשטמ"ק דף עה], ובין אם נדון זאת כשכירות של פועל, דהתנו ביניהם שהשכר של הניכוש שמנכש ראובן לשמעון יהיה בניכוש שינכש שמעון לראובן אחר זמן, צ"ע דייאסר שמא יתייקר שכר הפועלים.

קנין הלכה

מראי מקומות

סאה בסאה ביש לו כמבואר להלן [סי׳ קסב],[26] וה״נ מותר לומר נכש עמי היום ואפרע לך בניכוש אחר זמן. והא דחשיב כיש לו, כתב החוות דעת [סי׳ קסב ס״ק יא] שהרי בהסכם כזה הוא משכיר את גופו להיות פועל, וגופו ברשותו.[27]

ב] דין נוסף שנתפרש במשנה הוא ״כל ימי גריד אחד וכל ימי רביעה אחד״, והיינו דמותר לומר נכש עמי ואנכש עמך אף שיום העבודה שיפרע לו יהא יום יותר ארוך. ומסתבר דמיירי באופן ששכר העבודה שוה ליום הקצר והארוך, ולכן דנו זאת חכמים כאילו פורע לו במלאכה שווה למה שעשה עבורו.

ג] אבל לא יאמר לו נכש עמי בגריד ואנכש עמך ברביעה. הטעם משום שניכוש בזמן שהקרקע לחה קשה יותר מניכוש בזמן שהקרקע יבשה, ולכן דנו זאת כרבית.[28]
[דין זה הוא השני המובא בסעיף זה בשו״ע].

ד] לא יאמר אדם לחבירו נכש עמי ואעדור עמך, עדור עמי ואנכש עמך. בטעם האיסור נחלקו המפרשים:

א. רש״י והטור כתבו דטעם האיסור משום דפעמים שעבודה זו קשה מזו. ולפום ריהטא משמע שלכן עשו חכמים גדר ואסרו כל עשיית מלאכה תמורת מלאכה אחרת, אף אם אין מלאכה זו כבידה מחברתה. אמנם השו״ע העתיק דין זה רק באופן שמתחייב לעשות לו מלאכה יותר כבידה.[29]

ב. הראב״ד [בשטמ״ק דף עה] כתב דאף באופן ששתי המלאכות שוות, מ״מ אסרו שמא עד הפרעון תתייקר המלאכה שנתחייב לפרוע בה, ולמד מזה דה״נ אין להלוות סאה חטים בסאה דוחן אף כשהמחיר של שתיהן שוה עכשיו, ואף בשיש לו דוחן בביתו, דלא הקלו חכמים בשני מינים.

<u>הלויני ואלוך</u>

הראשונים נחלקו בדין האומר לחבירו הלויני מנה לחודש אחד ואחר זמן גם אני אלוה לך מנה לחודש אחד, אם יש בזה איסור רבית.

ביאורים והערות

26. ולכאורה צ״ע דברש״י ובנ״י [דף מד:] מבואר דהא דשרי להלוות סאה בסאה ב״יש לו׳, הוא משום שחכמים דנו את הסאה שברשותו של הלוה כאילו נקנתה למלוה בזמן ההלואה, ולכן אף אם נתייקרה אח״כ אמרינן דברשותו אייקר, ולכאורה אין זה שייך בהתחייבות לנכש. ואולי י״ל שהראב״ד סובר שגם בפועל חל קנין בגופו ששיעבד את עצמו לעשות מלאכה. [וכדמצינו ברמ״א (סי׳ קעו ס״ד) דכתב בשם הראב״ד שאומנים יש בהם קנין שותפות משום שהקנין חל על גופם, ששיעבד כל אחד נפשו לחבירו לעשות מלאכה. וע״ע בראב״ד (פ״ד שותפין ה״ב) שכתב שאדם יכול להקנות את עצמו לחבירו בקנין כדין העבדים, ולמד זאת מזה שיכולה אשה להקדיש ידיה לעושיהן].

27. ועיין בחוו״ד [שם] שהקשה מהגמ׳ [ב״ב דף פז] דאסרו להקדים מעות לפועל ולפסוק עמו שיעבוד בהוזלה, וכתבו רבינו יונה והרשב״א שם דלא חשבינן ליה כפסיקה ביש לו [דזה שרי אף בהוזלה, וכדלקמן סי׳ קעג ס״ו-ס״ז] משום שפועל יכול לחזור בו אפילו בחצי היום. ואולי י״ל דהחמירו טפי בפועל כיון שנראה יותר כרבית שנותן לו מעות ופורע לו עבודה בהוזלה, משא״כ בנכש עמי ואנכש עמך. א״נ י״ל כמ״ש הסמ״ע [סי׳ קעו ס״ק מד] דבשותפין אין דין דפועל יכול לחזור בו כיון ששניהם עובדים זה לזה אין תורת עבד על אחד מהם, וה״נ כיון שהסיכום הוא ניכוש תמורת ניכוש אין תורת עבד על אחד מהם ולא יוכל לחזור בו, וממילא הוי כ״יש לו׳.

28. בין אם שכר העבודה על ניכוש ברביעה גבוה יותר, ובין אם השכר ליום עבודה קבוע ושוה רק שיש הפרש גדול בטווח, [כן לשון הרמב״ם פ״ז הי״ב] ולכן ה״ז נחשב כרבית.

29. ואפשר שהשו״ע פירש כן את לשון רש״י והטור, דפעמים שזו קשה מזו, ולכן כאשר העידור קשה מהניכוש אסור לומר נכש עמי ואעבוד עמך, וכאשר הניכוש קשה מהעידור אסור לומר עדור עמי ואנכש עמך.

קנין הלכה

מראי מקומות

א] המרדכי [סום"י שמ] הביא דיעה הסוברת דיש בזה איסור רבית קצוצה, שהרי מלבד הא דהלוה צריך לפרוע את ההלואה הרי הוא מתחייב גם להלוות מנה לחודש, והלואה זו יש לה שווי ממוני.

גם הרא"ש [שו"ת סי' קח סי"ד] כתב וז"ל כיון שמלוה לו פעם אחרת היינו שכרו על שמלוה לו עתה עכ"ל, ולפי טעם זה לכאורה הוי רבית קצוצה.

ואמנם הרא"ש הוסיף טעם נוסף לאיסור, דאפילו רבית דברים נאסרה כ"ש כאשר מתחייב להלוות לו ממון.[30]

ב] ספר התרומות [שער מו ח"ד סי' נ] והמהר"ם מרוטנברג התירו בזה [והובאו דברי המהר"ם במרדכי סי' שמ], וטעם ההיתר משום דס"ל דאין איסור רבית דאורייתא אלא כשהלוה נותנה במתנה חלוטה, ומתחסר ממונו, אבל אם הרבית ניתנת ע"י הלואה, שסוף הממון לחזור אליו, אין בזה איסור רבית מן התורה.[31] ומעתה כאשר מלוה מעות לחודש ע"מ שגם הלוה ילוונו בפעם אחרת הלואה זהה, לא גזרו חכמים כיון שהדבר שווה, דכל מה שנתן הלוה למלוה נתן גם המלוה ללוה.[32]

<u>להלכה</u>: מצינו בזה ג' דעות בין האחרונים:

א. בקונטרס הסמ"ע [בארוכה אות ה-ו] כתב דמזה שברמ"א הביא את הדיעה המקילה באחרונה משמע דס"ל הכי.

ב. הגר"א [ס"ק טז] נקט דלהלכה יש לאסור, וכתב הטעם משום דלא גרע מרבית דברים, משמע לכאורה דהוי איסור דרבנן.

ג. הגר"ז [סעיף ו] כתב דיש להחמיר בדאורייתא, וכן משמע שנקט החכמת אדם [כלל קלא סי"ד].[33]

ביאורים והערות

30. עיין בהגר"א [ס"ק טז] שכתב דדעת האוסרים עיקר, שהרי אפילו רבית דברים נאסרה. ולכאורה מוכח שפסק שאין בזה איסור תורה אלא רק איסור דרבנן, כמו ברבית דברים.

31. והמחנ"א [סי' כ] הקשה מהמשנה [מכות דף ג.] שאם היה לוה שחייב לפרוע חובו אחר עשר שנים, ובאו עדים זוממים והעידו שקר שהוא חייב לפרוע מיד, והוזמו, חייבים העדים לשלם את השווי של הלואה לעשר שנים, ואומדין כמה אדם רוצה ליתן ויהיו המעות בידו לזמן זה. ומבואר שאנו דנים ממון הנמצא ביד אדם לזמן כשוה כסף, וא"כ ה"נ ניהוי רבית.

וצ"ל דסוברים הסה"ת והמהר"ם דמ"מ לא מצינו איסור רבית מהתורה אלא בנתינה חלוטה ולא בהלואה, אף שההלואה שוה כסף.

32. הסה"ת והמהר"ם למדו את ההיתר מהמשנה שהתירה לומר נכש עמי ואנכש עמך. והקשה המרדכי דאין משם ראיה, דגבי נכש עמי אין סרך רבית כלל, דאין כאן אלא ניכוש המחייב תשלום, והשני פורע לו בניכוש, ואין כאן תוספת כלל, משא"כ בהלויני ואלווך, שמלבד שהלוה צריך לפרוע את ההלואה הוא גם מתחייב להלוות מעות, והלואה זו היא תוספת על הפירעון, וצ"ע.

אמנם בדברי המהר"ם נתבאר שלמד זאת ממה שאמרו כל ימי גריד אחד, אף שיש בימי הגריד ימים קצרים וימים ארוכים יותר, ורשאי לומר נכש עמי היום, שהוא יום קצר, ואני אנכש עמך אחר זמן ביום ארוך, דמ"מ לא גזרו בזה. [מסתבר דהוא משום ששכר העבודה בשני הימים שוה ואינו מחסיר ממון ואין כאן אלא רבית דרבנן, ולא גזרו ביום קצר וארוך שאין כאן הפרש משמעותי].

33. יש לעיין אם מהני היתר עיסקא לנידון זה של הלויני ואלווך, דהא גם אם שתי ההלוואות ינתנו בעיסקא שיש בה פלגא מלוה עדיין יש כאן מצב של הלויני ואלווך, דאומר לו תן לי מעות בעיסקא [שחצי ממנה הוא מלוה] ואני אתן לך אחר זמן מעות בעיסקא [שחציה מלוה]. וגם כשנותן לו את העיסקא השנייה בתורת התפשרות על הרווחים המסופקים יש בזה איסור, דנותן הלואה בתורת שכר, וה"ז רבית. ואם יהיה בהיתר עיסקא צד שכולו פקדון אין בזה חסרון, שנותן לו עיסקא שכולו פקדון ע"מ שיתן לו אחר זמן עיסקא שכולה פקדון ואין כאן צד הלואה.

[עוד י"ל דכיון שאיסור רבית בהך פלגא מלוה דעיסקא אינו אלא מדרבנן כמבואר בראשונים בדיני עיסקא (ובסי' קעז), א"כ י"ל שבדרבנן גם הגר"ז היה מיקל וכדין ספיקא דרבנן לקולא].

ומצוי נידון זה היום בבנקים, שיש מהם שעשו הסדר עם הלקוחות שתמורת כל סכום שיהא בו לקוח ביתרת זכות, יוכל ללוות מהבנק ולהכנס ליתרת חובה בסכום זה, והוי הלויני ואלוך, שלכאורה לדעת האוסרים לא מהני בזה אלא היתר עיסקא דכולו פקדון.

קנין הלכה

מראי מקומות

עבר והלוה בתנאי של הלויני ואלוך

עיין בחידושי רע"א לשו"ע שכתב דלמאן דס"ל דיש איסור רבית קצוצה בהלויני ואלוך, אם עבר והלוה בתנאי זה והלוה אכן חזר והלוה את הסכום הזה למלוה, דינו כשאר לוה שנתן ר"ק למלוה ומוציאין את הר"ק מן המלוה בדיינים. וא"כ בנידון דידן אם ראובן הלוה לשמעון מנה ע"מ שגם שמעון ילוונו אחר זמן מנה, ושמעון עשה כן והלוה מנה לראובן, מוציאין מראובן את השווי של הלואה כזו ונותנים לשמעון. ונמצא שראובן יחזיר לשמעון יותר ממה שלוה ממנו, דמלבד פרעון המנה יוסיף לו את השווי ששוה הלואת מנה לחודש.[34]

והוסיף רע"א דהא דאין איסור רבית בתוספת זו שמוסיף ראובן לשמעון, הוא משום דעיקר הלואת שמעון לראובן לא נעשתה מרצון גמור אלא מחמת התנאי שהתנה עמו ראובן מתחילה, וכל כה"ג דמי למש"כ המל"מ שהשולח יד במעות שהפקיד אצלו חבירו, אין איסור רבית ליתן לבעל המעות תוספת מלבד השבת המעות, כיון שמעות אלו לא ניתנו לו בהלואה, וה"נ המעות ניתנו ע"י כפייה, שכפו אותו להתחייב ליתן רבית ע"י נתינת הלואה.[35]

סעיף י

האיסור ללמד את המלוה מקרא או תלמוד

מקור הדין הוא ברמב"ם פ"ה הי"ב.

הרמב"ם הביא דין זה אחרי דין רבית דברים, כגון שלא יקדים לו שלום, והביא את המקור בפסוק נשך כל דבר, אפילו דברים אסורים, ואח"כ כתב הרמב"ם "וכן אסור לו ללמד את המלוה מקרא או תלמוד כ"ז שמעותיו בידו, אם לא היה רגיל בזה מקודם שנאמר נשך כל דבר" עכ"ל. ומשמע שגם האיסור ללמדו תורה הוא מכלל רבית דברים.[36]

האיסור ללמד את בנו של המלוה

מקור הדין הוא בספר התרומות [שער מו ח"ג סי"ב] שכתב כן מסברא, דכיון שמוטל על האב ללמד את בנו תורה אפילו בשכר נמצא שכאשר הלוה מלמד בחינם משתרשי ליה ממון למלוה. [והוסיף הב"י דאף שאין האב חייב ללמד בנו בשכר אלא תורה שבכתב ולא תורה שבע"פ, מ"מ לפי מנהגנו שנותנים שכר גם על תורה שבע"פ, אסור ללמדו גם תורה שבע"פ, אם האב היה נותן שכר למלמדו].

החוות דעת [ס"ק ה] הביא מהגמ' נדרים [דף לה:] שמותר ללמד תורה לבנו של המודר הנאה, וכתב שלפי"ז נמצא שלדעת

ביאורים והערות

34. וכתב רע"א שיתן ראובן את השווי הזה של ההלואה מתוך מה שהרויח במעותיו של שמעון. ולכאורה צ"ע מאי נ"מ בזה מהיכן נותן את המעות, ואטו אם לא הרויח ראובן במעותיו של שמעון לא יוציאו מידו את השווי של ההלוואה.

35. דברים אלו מחודשים, דנהי שאין איסור רבית במעות גזולות, מ"מ הך הלואה אינה בגדר גזל שהרי התחייב מרצונו ולא אנסוהו עליה, וכמו כל רבית שנותן הלוה למלוה שאינה גזל בידו וקנאה המלוה.

36. בשו"ת אבני נזר [סי' קמט ס"ק א] וכן בגידולי תרומה [שער מו ח"ג סי"ב] כתבו דמה שהוצרך הרמב"ם ללמוד איסור זה מדין רבית דברים הוא לענין לימוד תלמוד, שמותר במודר הנאה כמבואר במשנה [נדרים דף לה:] ומשום שאסור ליטול עליו שכר, אך לענין לימוד מקרא שמבואר שם דאסור במודר הנאה משום שמותר ליטול עליו שכר, ונמצא נותן לו הנאת ממון, ה"נ לענין רבית יש בזה איסור של רבית ממון בזה שמלמדו בחינם, וא"צ לילפותא של נשך כל דבר.

ולכאורה צ"ע, דהרמב"ם אסר ללמדו רק כל זמן שמעותיו בידו, וברבית ממון אסרו רבית מאוחרת אף אחרי הפרעון וכפי שנתבאר לעיל ס"ו, וא"כ ייאסר ללמוד מקרא אף אחרי הפרעון, ואולי כיון שדבר מצוה הוא וגם אין הלוה מתחסר, לא גזרו בזה דין רבית מאוחרת.

קנין הלכה

מראי מקומות

הסה"ת החמירו ברבית יותר מאשר במודר הנאה. וכתב החוות דעת שבשו"ת הרשב"א [סי' תשצט] חולק על סה"ת וסובר שדיני רבית ודיני מודר הנאה שווים, דכתב הרשב"א שמותר ללוה לפרוע חובו של המלוה ואינו נחשב כנותן לו ממון, ולמד זאת מהא דמותר לפרוע חובו של המודר הנאה, ומבואר מזה שהרשב"א השוה דיני רבית לדיני מודר הנאה.[37]

[ובגוף דין זה של לוה הפורע חובו של המלוה, עיין בחוו"ד (שם) שכתב שלא התיר הרשב"א אלא בשלא קצץ עמו המלוה מתחילה לעשות כן, דאין כאן חשש רבית ד"ת כיון שאין ממונו של המלוה מתרבה, והו"ל נשך בלי תרבית, ובדרבנן לא גזרו בזה, אבל אם קצץ עמו תחילה שיפרע חובו ה"ז אסור בין במודר הנאה ובין ברבית.

ובעיקר דין לוה הפורע חובו של המלוה הביא הברכ"י את תשובת הרדב"ז (סי' אלף ס') שאסר זאת משום אבק רבית, וגם הוי ק"ו מרבית דברים שנאסרה].

<u>סעיף יא</u>

<u>רבית דברים</u>

מקור הדין הוא בגמ' דף עה:, תניא רשב"י אומר מנין לנושה בחבירו מנה ואינו רגיל להקדים לו שלום שאסור להקדים לו שלום ת"ל נשך כל דבר אשר ישך, אפילו דיבור אסור. וזהו המקור לאיסור רבית דברים.

<u>האיסור של רבית דברים</u>

הראשונים נחלקו באיסור רבית דברים אם הוא מן התורה או מדרבנן:

א] הר"ן [כתובות פרק ד דף טז: בדפי הרי"ף] ורבנו ירוחם [מישרים נח ח"א] כתבו דאיסור רבית דברים אינו אלא מדרבנן, וכן כתב החכמת אדם [כלל קלא ס"א].

ב] בריב"ש [סי' קמז] משמע שיש איסור תורה ברבית דברים, וכן מבואר בדברי הר"י מיג"ש המובאים בחידושי רבינו חננאל בן שמואל [קידושין דף ו:] בסוגיא דמקדש במלוה.[38]

<u>אופנים שונים של רבית דברים</u>

א. הקדמת שלום כמבואר בסעיף זה.

ב. במשנה [דף עה:] איתא לא יאמר דע כי בא איש פלוני ממקום פלוני, [עיין בסעיף הבא ביאורו].

ג. בספר חופת אליהו רבא [סל"ד הובא בספר קרית מלך] כתב דאסור ללוה לומר למלוה ה' ישלם לך חסד שעשית עמדי.

ביאורים והערות

37. בשו"ת אבני נזר [סי' קמט] כתב די"ל דספר התרומות שאסר ללמד את בנו של המלוה תורה, אינו משום שהחמירו ברבית יותר מאשר במודר הנאה, אלא דבעלמא תלינן שמה שמלמד את הבן תורה אינו כדי ליתן הנאת ממון לאביו אלא משום דמצוה קעביד, ולכן אין איסור במודר הנאה, משא"כ לענין רבית דתלינן שעושה כן משום ההלואה, שרוצה ליתן למלוה טובת הנאה, זה אסור. ולפי"ז אין הכרח שהרשב"א חולק על סה"ת, שבענין פורע חובו אין מקום לחילוק זה, דהא בכל גווני יש כאן נתינה המתייחסת ללוה, שהרי פורע חובו, ומדשרי במודר הנאה, [להרמב"ם (פכ"ו מלוה ה"ו) משום שהלוה יכול לומר הייתי מפייסו והיה מוחל לי, ולתוס' והריטב"א (כתובות דף קח) משום שאין כאן נתינת ממון חיובית] ה"נ שרי ברבית.

38. וע"ע בתוס' קידושין [דף ח: ד"ה צדקה] שכתבו דמה שלמדו בגמ' דבע"ח קונה משכון ממה שנאמר ולך תהיה צדקה, הוא מזה שהתורה התירה ללוה לברך את המלוה על השבת המשכון, שנאמר ושכב בשלמתו וברכך ולא חששו לרבית דברים, ומבואר מזה שלולי קנין המשכון יש איסור תורה על הלוה לברך את המלוה.

קנין הלכה

מראי מקומות

ד. בתוס' קידושין [דף ו:] ביארו בגמ' דבע"ח קונה משכון דאל"ה עובר הלוה המברך את המלוה ברבית דברים.
ה. הגר"א [ס"ק כג] הביא ירושלמי [ס"פ איזהו נשך] ר"ע אומר קשה הרבית שאפילו הטובה רבית, הרי שאמר לו ליקח לו ירק מהשוק אע"פ שנתן לו מעותיו ה"ז רבית.
ו כתב הרמב"ם [פ"ה הי"ב הובא לעיל סעיף י] אסור ללוה ללמד את המלוה, תלמוד שנאמר נשך כל דבר.
ז. כתב הגר"ז [ס"ט] ואפילו לדבר דיבור טוב בשביל ההלואה אסור, וא"צ לומר לקלסו בפניו או להודות ולהחזיר לו טובה.

<u>הלוה מוזהר ברבית דברים אף שאיסורה רק מדרבנן</u>

כתב בספר נאות יעקב [סי' ל] בשם בעל בית הלוי דאף להראשונים הסוברים שברבית דרבנן רק המלוה מוזהר ולא הלוה, [ורק משום לפני עור נאסר הלוה שמכשיל את המלוה] וכן פסק הרמ"א [לעיל סעיף א], מ"מ רבית דברים אסרו על הלוה, כיון שעיקרה של רבית דברים היא בלוה, ורצו לגזור בזה שמא יכשלו בדאורייתא.

<u>רבית דברים אחר הפרעון</u>

ברמב"ם [פ"ה הי"כ] מבואר דהאיסור ללמד את המלוה מקרא או תלמוד הוא רק כל זמן שמעותיו בידו, וכן כתב השו"ע [לעיל ס"י], ומזה יש ללמוד לכאורה לכל רבית דברים שלא נאסרה אחר הפרעון, וכן כתב המרדכי [סי' שמ].

<u>סעיף יב</u>

מקור הדין הוא במשנה דף עב: ויש בה גירסאות שונות, והטור כתב שאסור למלוה לומר ללוה הודיעני אם בא איש פלוני ממקום פלוני, משום שהודעה זו אסורה משום רבית דברים.
וברמב"ם [פ"ה הי"ג] כתב לא יאמר המלוה ללוה דע אם בא איש פלוני כלומר שתכבדו ותאכילו. ועיין ב"י שתמה דזה הוי רבית ממון, שמצוה עליו להאכיל לפלוני. והט"ז [ס"ק ה] מיישב דמיירי באופן שהלוה היה מן הסתם מתנהג כך כלפי אותו אדם גם בלי ציוויו של המלוה, ומ"מ כיון שהמלוה מצוה עליו והוא נכנע לו יש בזה משום רבית דברים.

<u>בדברי הרמ"א דאסור לקדש אשה בהנאת מלוה</u>

מקור הדין דאסור לקדש אשה בהנאת מלוה הוא בגמ' קידושין דף ו:, אמר אביי המקדש במלוה אינה מקודשת, בהנאת מלוה מקודשת ואסור לעשות כן משום הערמת רבית, וביארו בגמרא דאיירי בארווח לה זימנא. ונבאר תחילה את עצם ענין הקידושין בהנאת מלוה ולאחר מכן נבאר את איסור רבית שיש בזה.
נחלקו הראשונים בביאור ענין "הנאת מלוה".

א. שיטת רש"י והרי"ף והרמב"ן והרשב"א והריטב"א והר"ן היא דמיירי דהאשה חייבת לו מעות והגיע זמן הפירעון, והוא מרויח לה זמן ואומר לה התקדשי לי בהנאה זו שהרווחתי לך זמן, דכיון שהיתה מוכנה לשלם פרוטה לאדם שיפייסנו להרויח לה את הזמן, נמצא שכאשר מוחל לה או מרויח לה זמן הרי הוא כנותן לה הנאה השוה ממון. [וכתבו הרמב"ן והריטב"א דדמי לאומרת לו שחוק לפני רקוד לפני ואתקדש לך דגם שם אין נתינת ממון אלא נתינת הנאה השוה ממון].
והרמב"ם [פ"ה אישות הט"ו] רמז לשיטה זו של רש"י והרי"ף וחלק עליה, וז"ל ופירשו רבותי בהנאת מלוה דברים שאין ראוי לשומען עכ"ל. וכתבו המ"מ והר"ן [בקידושין] שדעת הרמב"ם היא שכיון שמחילת המלוה אינה ממון שאפשר לקדש בו את האשה, ה"נ א"א לקדש אשה בהנאה הבאה לאשה ממחילה זו.

קנין הלכה

מראי מקומות

ב. הרמב"ם [פ"ה אישות הט"ו] מבאר שמקדש בהנאת מלוה עניינו שנותן לה עכשיו מעות בהלואה ומקדשה בזה, דהיינו במעות שיש בידה לזמן, והיא הנאה מחודשת הניתנת לה והיא שוה כסף. ולכאורה דין זה פשוט וגם שאר הראשונים מסכימים לו.

ג. תוס' [קידושין דף ו:] מפרשים דהנאת מלוה היינו שהיא היתה חייבת מעות לאדם אחר, ובא המקדש ונתן לו פרוטה שירויח לה זמן, ואומר לה התקדשי לי בהרווחת זמן זה שנתתי לך.

<u>להלכה</u>: השו"ע [אה"ע סי' כח ס"ט] הביא את הציור של הרמב"ם, שמקדשה בנתינת הלואה. ובסעיף י הביא השו"ע בסתמא את שיטת רש"י והרי"ף שמקדשה בהנאת הרווחת זמן, והביא דיש אומרים שאינה מקודשת, והיא שיטת הרמב"ם. וכתב הרמ"א דלדינא יש לחוש לחומרא לשתי השיטות, שאם קידשה בהנאת הרווחת זמן, ואח"כ פשטה ידה וקיבלה קידושין מאחר, יש לחוש לקידושי שניהם.

ונבאר עתה מה שאמרו בגמ' שאסור לעשות כן מפני הערמת רבית:

לשיטת רש"י והרי"ף וסיעתם דמיירי שמקדשה בהרווחת זמן, יש בזה איסור רבית משום שתמורת הרווחת הזמן הוא קונה אותה לאשה, והא דלא הוי רבית קצוצה ורק הערמת רבית, כתב רש"י דהוא משום ד"לאו מידי קץ לה ולאו מידי שקיל מינה", והיינו שקנין זה שהאשה מקודשת לו אינו כקנין ממון, אלא יש כאן זיקת קידושין ביניהם המטילה על כל אחד מהם זכויות וחובות, וכן כתב הרשב"א וז"ל כיון דגופה ממש לא קני ליה לא הוי רבית עכ"ל. והריטב"א הוסיף בזה דהקונה אשה הוי כקונה אדון לעצמו.[39]

גם לפי הרמב"ם שפירש שמקדשה בעצם זה שנותן לה הלואה, צ"ל דהא דלא הוי רבית גמורה הוא משום שאין כאן קניית נכס ממוני אלא קניית קידושי אשה וכנ"ל.[40]

<u>סעיף יג</u>

מקור הדין הוא בגמ' דף סט: אמר רבא שרי ליה לאיניש למימר ליה לחבריה הילך ד' זוזי ואוזפיה לפלוני זוזי, והטעם משום שלא אסרה תורה אלא רבית הבאה מלוה למלוה, והיינו דאף שהמלוה נשכר בהלוואתו, שמלבד פרעון הקרן שיפרע לו הלוה קיבל עתה סכום נוסף של ד' זוזי, מ"מ אין זו רבית, משום שהתורה אסרה רבית רק באופן שהלוה הוא הנותנה למלוה, ולא באופן שאדם אחר נותנה.[41]

ביאורים והערות

39. והגר"א [סי' קסו ס"ק ז] כתב דמה שכתב רש"י "ולאו מידי קץ לה", הכוונה שלא קצץ כלום בשעת ההלואה רק בשעה הרווחת הזמן, וסובר רש"י שהקוצץ רבית בזמן הרווחת זמן אין זו ר"ק, כשיטת רבותיו של הרמב"ם [פ"ו מלוה ה"ג]. ולפי דברי הגר"א כתב רש"י שני טעמים חלוקים למה לא הוי ר"ק: א. לא קצץ בשעת ההלואה, ב. לאו מידי שקיל מינה, שאין כאן נתינת ממון, רק קנין קידושין. ובספר מחנה אפרים [סי' ט] פירש מש"כ רש"י דלאו מידי שקיל מינה, היינו דנהי שהוא קיבל רבית דקנה את האשה, מ"מ היא לא נחסרה והו"ל תרבית בלי נשך, וסובר רש"י שאינו ר"ק. אמנם הב"ש [סי' כח ס"ק כו] פירש ברש"י דלא מטא לידו כלום, והיינו שגם הוא לא קיבל רבית, ולא רק שהיא לא נחסרה.

40. בתוס' קידושין [דף ו:] ביארו שהגמ' דמקדש בהנאת מלוה איירי באופן שהוא נותן פרוטה לאדם שירויח לה זמן, וכתבו דאיסור הרבית הוא משום דלא הותר ליתן ממון למלוה ע"מ שיתן הלואה או ירויח זמן, ואם חוזר ונוטל ממון זה מהלוה, דאז נראה כאילו הלוה שלחו ליתן את הכסף ומיחזי כרבית, מ"מ אינו ר"ק, וה"נ כאן כיון שהאשה מתקדשת לו והוא חוסך בזה את כסף הקידושין, ה"ז כאילו נתנה לו ממון ומיחזי כרבית.

41. ואף באופן שנתינת ד' הזוזים למלוה מותנית בהלואה, שאם לא ילוה את המעות ללוה יצטרך להחזירם לנותן, ונמצאה שאין הם נחלטים לו אלא בזמן ההלואה, מ"מ אין בזה איסור, דסו"ס אין זו רבית הבאה מלוה למלוה, כן משמע מסתימת הפוסקים.

42. ובחידושי הריטב"א נחלק על הראשונים הנ"ל והתיר ליקח את הד' זוזי מהלוה, והחכמ"א [כלל קלב ס"א] הביאו כיש מתירים, אך להלכה העיקר לאסור בזה כרוב הראשונים וכפסק הטושו"ע.

ולענין מקרה שאדם שכבר הלוה ברבית, והלוה אינו רוצה לעבור איסור וליתן את הרבית, ובא אדם אחר ליתן את הרבית למלוה, ראה להלן בהמשך הסעיף.

ונאמרו בשו"ע שני תנאים בהיתר הלוואה זו, ותנאי שלישי הביא בשם יש אומרים, ונבאר את התנאים האלה:

א. היתר זה ליתן למלוה ד' זוזי ע"מ שילוה מעות ללוה נאמר רק בתנאי שאין הנותן חזור ונוטל את הד' זוזי מהלוה, אך אם הוא חוזר ונוטלן ממנו ה"ז אסור. דין זה הובא ברא"ש [סי' מז] בשם הראב"ד, וכן מבואר בתוס' [קידושין דף נ: ד"ה דארווח] ובתשובת הרשב"א.[42]

טעם האיסור הוא משום שבכה"ג נראה הנותן כשלוחו של הלוה להעביר את הכסף למלוה וה"ז נראה כרבית.[43]

ועיין חוות דעת [ס"ק ו] שכתב דאיסור זה שלא יחזור ויקח מהלוה את המעות נאמר רק עד ההלואה, אבל אחרי ההלואה רשאי הנותן ליקח את המעות מהמלוה.[44] אמנם מסתימת הראשונים והטוש"ע משמע, דבכל ענין אמרינן שאם יטול את המעות מהלוה תיראה נתינתו למפרע כנתינה בשליחות הלוה.

<u>לוה שאמר כל הנותן אינו מפסיד</u>

כתבו הרמב"ן והרשב"א והנ"י שאסור ללוה לומר כל הנותן אינו מפסיד, דבאמירה זו נראה פלוני הנותן כשלוחו של הלוה, שהרי הלוה הבטיחו שלא יפסיד, ואף שמן הדין כתבו הריטב"א בסוגיין והרא"ה והר"ן [ר"פ המדיר] שאין אמירה זו מחייבת את הלוה מן הדין, מ"מ לא התירו זאת במודר הנאה אלא כשאין לו מה יאכל.

ועיין מל"מ [פ"ה הי"ד] שכתב בשם הרשב"א שהאיסור הוא אף אם לבסוף לא נתן הלוה מעות לאותו פלוני, דאם נתן לו ה"ז אסור בלאו הכי כמבואר בראשונים, דאסור לפלוני הנותן לחזור וליטול המעות מהלוה.

ב. תנאי שני שכתב השו"ע שלא יאמר הלוה למלוה פלוני יתן עבורי, מקורו ג"כ ברא"ש [סי' מז] בשם הראב"ד. וגם בזה כתב הרא"ש שהטעם משום שאם הלוה אמר כן למלוה, ה"ז נראה שאותו פלוני הוא שלוחו ואסור.

והנה השו"ע מבאר שאיסור זה, שלא יאמר הלוה למלוה פלוני יתן בשבילי מוסכם הוא על הראשונים, ולא נחלקו אלא בתנאי השלישי שיבואר להלן [שלא יפיים הלוה את הנותן ליתן את הד' זוזי למלוה]. אמנם בשער המלך [פ"ה אישות הט"ו] כתב דמלשון ספר התרומות [שער מו ח"ד] משמע להדיא דאמירת הלוה למלוה קילא טפי מפיוסו של הלוה לפלוני הנותן, וכן מבואר גם בחידושי הרשב"א, וא"כ פשוט שהראשונים שחלקו על התנאי השלישי והתירו ללוה לפיים את הנותן, כ"ש שיתירו ללוה לומר פלוני יתן בשבילי. והובאו דברי השעה"מ בפת"ש [ס"ק ט].

ביאורים והערות

43. במקרה שהלוה התחייב לשלם לנותן את הד' זוזי, כגון שאמר לו תן למלוה ד' זוזי ע"מ שילוונני ואני אפרע לך, כתב החזו"א [סי' עא ס"ק ב] שיש איסור רבית מהתורה, דבכה"ג דיינינן את נתינת הנותן כנתינה מהלוה וכאילו הלוה לווה את הד' זוזי מהנותן ונתנם למלוה, ולכאורה כוונתו מדין ערב המבואר בקידושין [דף ז.], דמבואר שם שהמוציא מעות על פי ציוויו של אדם שהתחייב לפורעו ה"ז כאילו ניתנו המעות לאותו אדם, וכמבואר גם להלן [סעיף יד].

44. טעמו של החוו"ד הוא משום דאין עוסקים כאן ברבית דאורייתא רק ברבית דרבנן, וברבית דרבנן נקטינן שרק הלוה מוזהר ולא המלוה, וכמבואר ברמ"א [לעיל סעיף א]. ומעתה, משעה שהמלוה נתן את ההלואה שוב אין הוא עושה שום פעולה, ואינו שייך בגווה כלל, ורק הלוה שנותן את ד הזוזי לפלוני הנותן עושה פעולה, והלוה אינו מוזהר ברבית דרבנן.

קנין הלכה

מראי מקומות

הגר"א [ס"ק כה] כתב דטעם האיסור לומר פלוני יתן בשבילי הוא משום דהוי כהא דמבואר בגמ' [קידושין דף ז.] דהאומר לאשה הילך מנה והתקדשו לפלוני מקודשת מדין עבד כנעני. ועיין בחזו"א [סי' עא ס"ק ב] שפירש דלדעת הגר"א יש בזה איסור רבית מהתורה, והיינו דמלבד שהלוה אמר למלוה שפלוני יתן בשבילו, אמר גם לאותו פלוני שיתן בשבילו, וסובר הגר"א שבכה"ג הוי ר"ק אף שהנותן נותן את הד' זוזי משלו, כיון שמדין עבד כנעני הוי כאילו הנתינה מתייחסת ללוה, מתוך שרצונו של הנותן לייחסה ללוה, וכן רצונו של הלוה שתתייחם נתינה זו אליו. ואח"כ ציין החזו"א שבלשון הרא"ש משמע שאין כאן איסור תורה אלא איסור דרבנן.

ועכ"פ אף אם נבאר בדברי הגר"א שלא נתכוין לאיסור תורה אלא לאיסור דרבנן, שנראה כדין עבד כנעני, מתיישבים דברי השו"ע שהחמיר יותר בתנאי השני [שלא יאמר הלוה למלוה פלוני יתן בשבילי] מאשר בתנאי השלישי [שלא יפיים הלוה את המלוה ליתן ד' זוזי], דכשהלוה רק מפייסו ליתן אין זו נתינה בשבילו אלא הנותן נותן מצד עצמו, ורק מיחזי כשלוחו, משא"כ כשהלוה אומר למלוה פלוני יתן בשבילי, וגם אותו פלוני יודע על אמירה זאת, הרי הוא נותן בשבילו [אף אם הלוה לא אמר לפלוני ליתן בשבילו].[45]

ג. התנאי השלישי שהביא השו"ע הוא שיש אומרים שלא יפיים הלוה את אותו פלוני ליתן מעות למלוה, ומקורו ברא"ש בשם הראב"ד, וטעמו משום דנראה פלוני כשלוחו של הלוה ליתן את המעות למלוה.[46]

והרמב"ן והרשב"א והנ"י התירו זאת דלא סברי דנראה כשלוחו. וכתב הב"י דכיון שרבו המתירים אפשר להקל, וכן כתב הש"ך [ס"ק יח] דהרוצה להקל יכול לסמוך על המתירים, כיון שאיסור דרבנן הוא ומסתבר טעמייהו.

ועיין חוות דעת [ס"ק ו] שהביא את דברי המל"מ בשם הרשב"א שאם ראובן הבטיח לשמעון ליתן לו ד' זוזי מתנה, ועדיין לא נתנה לו, ושמעון רוצה ללוות מנה מלוי, רשאי שמעון לומר ללוי הלויני מנה וטול ד' זוזי מראובן שהבטיחני ליתנם לי מתנה, דכיון ששמעון הלוה עדיין לא זכה בד' זוזי ה"ז בגדר רבית שאינה מלוה למלוה.

במקרה שפלוני לא נתן את הד' זוזי למלוה בעצמו אלא נתנם ללוה ועשאו שליח ליתן למלוה בשמו, כתב הבינת אדם [אות ד] שמן הדין אין בזה איסור, אך יש לחוש בזה להערמת רבית.

<u>בדין רבית שאינה באה מלוה למלוה</u>

בעיקר דין זה שלא אסרה תורה אלא רבית הבאה מלוה למלוה יש להוסיף שאין זה נאמר בכל ענין:

ביאורים והערות

45. או דנראה כנותן בשבילו, ועכ"פ מיחזי כדין עבד כנעני, ואפשר דאף אם אותו פלוני לא ידע שהלוה אמר למלוה שהוא יתן בשבילו, אלא שמעצמו רצה ליתן ד' זוזי למלוה ע"מ שילוה ללוה, והלוה ידע מזה ולכן אמר למלוה פלוני יתן בשבילי, אפשר שגם בזה אסור מדרבנן דמיחזי כדין עבד כנעני, ואף זה חמור טפי ממקרה שהלוה פייסו ליתן ד' זוזי אך לא אמרו כלל שזה ניתן בשביל הלוה.

46. עיין פת"ש [ס"ק ט] שהביא דבספר גידולי תרומה ובשו"ת מהרש"ם נקטו שאם הלוה פייס את פלוני ליתן ד' זוזי למלוה יש בזה איסור תורה. ובספר שער המלך תמה עליהם דברא"ש מפורש שהאיסור רק מדרבנן.

ועיין חוות דעת [ס"ק ו] שכתב דטעם האוסרים לפייס, הוא משום שעצם מעשהו של הלוה לפייס את פלוני ליתן למלוה ד' זוזי הוא מעשה הנותן הנאה למלוה, וכמו אדבר עליך לשלטון. אמנם מלשון הרא"ש בשם הראב"ד לא משמע שזה טעם האיסור, אלא הטעם משום דנראה כשלוחו, והיינו דנראה כאילו הלוה עצמו נתן את הד' זוזי למלוה. ובטעם הא דלא אסרו מחמת טעמו של החוו"ד, כתב בחזו"א [סי' עא ס"ק ב] שהדבר תלוי בצורת הדברים, שאם המלוה מעוניין בד' זוזי, ואמר ללוה אלוך מנה אם אקבל ד' זוזי, נמצא שנתן עיניו במעות, ולא במעשה הפיוס, והלוה מפייס את פלוני לצורך עצמו, כדי לקבל את ההלואה. משא"כ אם המלוה היה אומר ללוה הריני מלוה לך מנה ע"מ שתפייס את פלוני ליתן לי ד' זוזי, בזה נתן עיניו בפיוס, וזו הפעולה שהוא תובע מהלוה, ויש בה ר"ק או עכ"פ רבית דרבנן.

קנין הלכה

מראי מקומות

א] במקרה שהלוה מת והמלוה גובה את הרבית מיורשיו, מבואר ברמב"ן [דף סז] דה"ז אסור ולא אמרינן בזה שאין זו רבית הבא מלוה למלוה, דהא יורשי הלוה לא לוו בעצמם מהמלוה ורק אביהם לוה.

ב] וכן איפכא, במקרה שהמלוה מת מבואר בתשובת הר"ן [סי' כט] דאסור ליורשי המלוה לגבות את הרבית מהלוה, וכן משמע בחידושי הרשב"א [ב"ק דף קיב:].

ג] וכן המוכר שטר חוב שיש בו רבית לאחר, אסור האחר לגבות את הרבית, [וגם נכרי שהלוה לישראל ברבית ומכר השט"ח לישראל אסור לקונה לגבות את הרבית שנתרבתה מזמן הקנייה ואילך, ולא אמרינן דהוי רבית שאינה מלוה למלוה, כך משמע להדיא בתשובת הרשב"א (סי' תשסד), שמקצתה מובאת ברמ"א (סי' קסח סעיף י)].

וכתב בספר שערי יושר [שער ה פרק ד] יסוד מחודש, דאיסור רבית הוטל על כל ישראל, דכל שהחוב הוא של רבית אסור לכל ישראל לשלמו, ולא על אופן זה נאמר ההיתר של רבית שאינה מלוה למלוה, רק על מקרה שמתחילה לא הוגדר הענין כחוב של רבית, שאדם אחר נתן מעות למלוה, והלוה לא התחייב מעולם ליתן רבית. ולכאורה י"ל באופן אחר, דאף אם לא נתחדש דכל ישראל מוזהרים שלא לפרוע חוב של רבית, מ"מ כל שהתשלום בא מכח המלוה או הלוה, כגון שיורשי המלוה או מי שקנה ממנו את השטר גובים הרי זה מכח המלוה, וכן כאשר יורשי הלוה משלמים ה"ז מכח הלוה, והוי בכלל רבית הבאה מלוה למלוה.[47]

<u>סעיף יד</u>

מקור הדין הוא בתוס' ב"מ דף עא: ד"ה מצאו ובמרדכי סי' שכז בשם מהר"ם, ובריטב"א [דף סט:] בשם הרמב"ן, ובשו"ת הר"ן [סי' כט]. וכתבו תוס' דטעם הא דהוי רבית קצוצה הוא מדין ערב, דכשם שמצינו בגמ' קידושין [דף ז.] דאם אמרה תן מנה לפלוני ואקדש אני לך מקודשת מדין ערב. [דגם ערב אומר למלוה תן מעות לפלוני ואני ערב, ואף שהמעות לא באו ליד הערב, מ"מ כיון שהמלוה הוציאן על פיו של הערב הוי כאילו נתנן לערב, וכיון שנתן לפלוני הוי כמו שנתן לאשה ומתקדשת, וה"ה בנ"ד מתוך שהלוה נתן כ' דינר לפלוני מלבד הקרן שפרע למלוה, הוי כאילו נתנתם למלוה עצמו].

ועיין תוס' [ב"מ דף נז: ד"ה לספק] שכתבו דה"ה אם אמר המלוה ללוה הריני מלוה לך מאה ע"מ שתפרע מאה ועשרים לפלוני או להקדש, ה"ז ג"כ רבית קצוצה.[48]

ביאורים והערות

47. ולגבי אדם שלוה ברבית או שנתחייב ברבית, כגון שלא שילם בזמן חוב תשלומים עבור מים וגז וכיוצ"ב וחוייב ברבית, ובא אדם אחר לשלם עבורו, לפי דעת השערי יושר הנ"ל פשוט דיש בזה איסור, דכל ישראל מוזהרים שלא לשלם חוב של רבית. וגם אם לא נסבור כמוהו מ"מ יש מקום לאסור משום שהפקיד המקבל את התשלום מקבלו בתורת תשלום חוב הרבית, והוי כמשלם עבור הלוה, ומדין עבד כנעני הוי כאילו הלוה שילם, ויש בזה איסור רבית. ואף אם יאמר לפקיד המקבל את הכסף שאינו משלם את חוב הרבית של הלוה, רק נותן מתנה לחברת המים או הגז ע"מ שימחלו את חוב הרבית, אין זה אלא פיטומי מילי בעלמא, שאין הפקיד מוסמך לעשות כן והוי כדברים שבלב שאינם דברים.

48. וגדר הדבר הוא שהלוה מחוייב למלוה את הקרן והרבית, אלא שהמלוה ציוה עליו שיפרע לו את הקרן והרבית ע"י נתינתם לפלוני או להקדש. [ויכול המלוה לחזור בו ולומר לו לפרוע לו ולא לפלוני, וכן יכול הוא למחול את החוב, ולענין הקדש אפשר שיש בזה נדר להקדש ויאסר לחזור בו]. ומשכח"ל אופן אחר, שיתן לו ק' דינר ויאמר לו הריני נותנם לך ע"מ שתתחייב מעתה ליתן ק"כ לפלוני לאחר זמן, ובאופן זה נוצרה זיקת ההלואה מתחילה בין הלוה לבין פלוני, מדין עבד כנעני [שיתבאר בסעיף יג], ובאופן זה לא יוכל הנותן למחול את החוב, רק אותו פלוני. ולכאורה גם באופן זה יש איסור רבית קצוצה [אם אותו פלוני מעוניין במעות אלו שזיכו לו], אך אפשר דכיון שכתב הגר"ח הלוי על הרמב"ם [פ"ה מלוה] שדין עבד כנעני מישך שייך בדיני שליחות, ולכן כתב שאם הנותן הוא נכרי אין בו דין עבד כנעני, דאין שליחות לנכרי, א"כ ה"נ בנידון דידן אפשר שנאמר בזה דאין שליח לדבר עבירה ולא תחול זיקת הלואה ברבית בין פלוני לבין הלוה.

קנין הלכה

מראי מקומות

וכתב הש"ך [ס"ק יט] בשם המהר"ם דאם נתן הלוה את הרבית ובאים בי"ד להוציאה וכדין רבית קצוצה היוצאה בדיינים, יוציאו את סך הרבית מהמלוה ולא מפלוני שקיבלם, דמדין ערב דיינינן את המעות האלו כאילו ניתנו למלוה עצמו.[49] והפת"ש [ס"ק יא] הביא שבשו"ת תפארת צבי הביא שהגאון רע"א נסתפק בזה, אם מוציאין מהמלוה או מפלוני, ועי"ש בפת"ש מה שכתב ע"ז בעל התפארת צבי.

ומה שכתב הרמ"א שאין חילוק בין אם המלוה אמר כך לבין אם הלוה אמר מעצמו הלויני ואתן כו"כ לפלוני, מקורו בתשובת הרשב"א, והיינו שאף שהמלוה לא התנה כלום ורק הלוה אמר זאת, ובכה"ג נתבאר בגמ' [ב"מ דף סו.] דתנאי שמתנה אדם לחובת עצמו אינו אלא פיטומי מילי בעלמא, והיינו שאינו אלא הבטחה בעלמא ולא תנאי גמור, וה"נ נימא דאין קציצה של רבית אלא כשהמלוה התנה כן, שהתנאי לטובתו, ולא כשהלוה אמר כן, מ"מ כיון שהלוה אמר זאת בתחילת המו"מ עם המלוה, אמרינן דעל דעת כן הלוהו אף שהמלוה לא הוציא בפיו את התנאי, כמבואר שם בגמרא.

סעיף טו

מקור הדין הוא בב"י בשם רבינו ירוחם במישרים, והוא דין מחודש דנמצא שהלוה מקבל סך מעות מלבד הקרן של ההלואה שעליו להחזיר, ואנו אוסרים זאת משום רבית. ונאמרו בזה כמה ביאורים בפוסקים:

א] הב"י והגר"א מבארים דזה דומה לדין המבואר בגמ' [קידושין דף ז.] דאשה שאמרה תן מנה לפלוני ואקדש אני לך מקודשת מדין שניהם [והיינו מכח הרכבת דין ערב עם דין עבד כנעני], והיינו דמדין ערב דיינינן את נתינת הנותן לפלוני כאילו נתן ליד האשה [וכדאמרינן תן מנה לפלוני ואקדש אני לך מקודשת], ומדין עבד כנעני אמרינן דנתינה זו של הנותן לאשה תקדשנה לפלוני, [וכדאמרינן הילך מנה והתקדשי לפלוני מקודשת מדין עבד כנעני], ונמצא דין מחודש שאדם קיבל מעות מכח צוויה של האשה, בזה נתקדשה לו, וה"נ לענין הלואה כשהלוה אומר לפלוני בשליחות המלוה ליתן לו מעות, אמרינן דמדין ערב הרי זה כאילו אותו פלוני נתן את המעות למלוה, ומתוך שאותו פלוני נתנם עבור הלוה, שהוא פייסו ליתן עבורו את המעות האלו, אמרינן דמדין עבד כנעני הרי זה כאילו אותו פלוני אמר למלוה הילך מעות עבור פלוני הלוה, והרי זה כאילו הלוה נתנו, ונמצא שמעות אלו שקיבל הלוה מכח ציוויו של המלוה נידונות כמעות שנתן הלוה למלוה עבור ההלואה וה"ז אסור.[50]

ב] הב"ח כתב דיש ט"ס בדברי רבינו ירוחם, וצ"ל שהמלוה אמר ללוה אמור לפלוני שיתן לי ד' זוזי ואני אלוה לך מעות, ודין זה אכן פשוט לאיסור בדברי רבינו ירוחם עצמו שאסר על הלוה לפיים לאדם אחר ליתן מעות למלוה, וכ"ש הכא שהמלוה מצוהו על כך.

ביאורים והערות

49. ועיין בספר מחנה אפרים [דיני רבית סי' יא] שכתב דכל הנ"ל מתאים לשיטת תוס' והמרדכי הנ"ל, הסוברים דגדר דין ערב הוא דדיינינן למעות שניתנו בצווי המלוה כאילו ניתנו למלוה עצמו. [ועיין רשב"א (קידושין דף ח:) שהביא בשם הירושלמי דבאומרת תן מנה לעני ואתקדש אני לך נעשה הבעל שלוחה של האשה לזכות לעני, א"נ דהעני זוכה לאשה וחוזר וזוכה לעצמו, והוסיף הרשב"א דלאו זוכה ממש לאשה אמרו אלא עשאוהו כזוכה לאשה, כדין לוה שזוכה בקבלתו לחייב את הערב]. אך כתב המחנ"א שמלשון רש"י [קידושין דף סז. ד"ה ניחא] משמע שאין דנים את הכסף שנתן לפלוני כאילו נתנו לאשה, אלא שנתן לה הנאה, שנעשה צוויה ורצונה, וכן כתב הריטב"א [קידושין שם] וז"ל דאע"ג דלא מטיא ליד האשה הנאת המנה עצמו, מקניא נפשא בההיא הנאה דשויא פרוטה דיהיב מנה לפלוני בדיבורה עכ"ל. וכן לשון הרמב"ם [פ"ה אישות הכ"א] אע"פ שלא הגיע לה כלום הרי נהנית ברצונה שנעשה ונהנה פלוני בגללה עכ"ל. וכתב המחנ"א שלפי רש"י והרמב"ם לא יוציאו מהמלוה מדין רבית קצוצה את כל הסכום שנתן הלוה לאותו פלוני, אלא רק את שווי ההנאה שיש למלוה בזה שהלוה נתן מעות לאותו פלוני. אמנם צ"ע שהפוסקים סתמו ולא חילקו בזה.

50. ביאור זה בדברי רבינו ירוחם יש בו מן הדוחק, שהרי רבינו ירוחם כתב דין זה קודם שהביא את עיקר דין רבית מדין ערב [באומר אלוה לך מעות ותן ד' זוזי לפלוני], ואיך יכתוב דין המבוסס על דין שניהם [ערב ועבד כנעני] קודם שיכתוב את עיקר דין ערב.

ג] הט"ז כתב לבאר דברי רבינו ירוחם באופן אחר, דכשם שמצינו בגמ' [קידושין דף ז.] דקבלת מעות של אדם חשוב נחשבת כנתינת הנאה לנותן ואפשר לקדש בזה את האשה [אם אמרה לאדם חשוב הילך מעות ואתקדש לך], ה"נ אם יהא הלוה אדם חשוב והמלוה יאמר לו אלוה לך מעות בתנאי שתקבל ממני מתנה [ותתן לי בזה הנאה], ה"ז אסור משום רבית. והוסיף הט"ז דבאמת בכל אדם שמקבל מתנה יש לנותן הנאה, אלא שאין הנאה זו נחשבת ממון משום שהנותן הוצרך להוציא מכיסו ממון וליתנו במתנה, ובטלה הנאת הקבלה בהוצאת הממון, אך כשהנותן הוא אדם אחר, והמלוה ציוה על הלוה לומר לפלוני ליתן לו [ללוה] מעות והלוה עושה את הצווי הזה וגורם למלוה הנאה שמכחו קיבל הלוה מתנה, ה"ז הנאה השוה פרוטה אף בלוה שאינו אדם חשוב, שהרי המלוה לא הוצרך להוציא מכיסו מעות.

ד] הש"ך כתב לבאר טעם האיסור, משום דעצם הטירחא שהלוה טורח בציוויו של המלוה ועושה את שליחותו חשיבא כנתינת הנאה למלוה.

עיין בהגהת רע"א לשו"ע שהביא את דברי הר"ן על הרי"ף בקידושין [דף ג. בדפי הרי"ף] שכתב שבכל אדם המקבל מחבירו מתנה יש לנותן הנאה בזה, אף כשהמקבל אינו אדם חשוב, אלא שאין הנאה זו שוה פרוטה, ורק באדם חשוב שוה הנאה זו פרוטה, ולפי"ז כתב רע"א שאם יאמר המלוה ללוה אלוה לך מעות בתנאי שתקבל ממני מתנה, ה"ז אסור משום רבית אף כשהלוה אינו אדם חשוב, שהרי גם בפחות משו"פ יש איסור רבית עכ"פ מדרבנן, וכמבואר להלן [סי' קסא ס"א].[51]

סעיף טז

מקור הדין הוא גמ' דף סט: אמר רבא שרי ליה לאיניש למימר ליה לחבריה שקול ד' זוזי ואמור לפלוני דלוזפן זוזי. טעם ההיתר נתבאר בגמ' דהוא משום ששכר אמירה קא שקיל.[52]

<u>במקרה שהמקבל הוא בנו של המלוה</u>

בגמ' נתבאר ההיתר ליתן מעות אף לבנו של המלוה, אמנם כתבו הרמב"ן והרשב"א והרא"ש שאם הבן סמוך על שולחן אביו ה"ז אסור, אפילו בבן גדול, וכתבו הטעם משום דחיישינן להערמה. [ולכאורה הכוונה דחיישינן שיערימו להלוות מעות באופן זה, ואח"כ הבן הסמוך על שולחן אביו יתן את המעות לאביו].[53]

ביאורים והערות

51. בשו"ע [או"ח סי' רכג ס"ה] הובא דינו של הרא"ש שאדם המקבל מתנה מברך הטוב והמטיב, אף שלא נאמרה ברכה זו אלא כאשר שני בני אדם נהנין ממנה, והטעם משום דגם הנותן נהנה ושמח ליתן. והמג"א שם הקשה דהא לא מצינו שקבלת מתנה תיחשב הנאה אלא באדם חשוב ולא בסתם אדם, ולפי הר"ן [בקידושין הנ"ל] א"ש דברי השו"ע, דבכל אדם המקבל מתנה יש הנאה מועטת לנותן, וסגי בזה לענין ברכת הטוב והמטיב.

52. הרא"ש [סי' מז] כתב שכל אחד יבוא להערים וילוה מעותיו כדי ליתן לבני ביתו רבית, ומבואר מזה שהראשונים לא כתבו לאסור משום שהאב זוכה מהבן וכדין מציאה, דקיי"ל שהאב זוכה במציאת בנו הקטן, וקיי"ל דגדול וסמוך על שולחן אביו זהו קטן. וכן שיטת הרמב"ן והריטב"א [ב"מ דף יב.] שאין האב זוכה במתנה שניתנה לבנו הגדול, אף אם הוא סמוך על שולחנו, אמנם הרמ"א [חו"מ סי' ער ס"ב] כתב דריוח דאתי לבנו ממלאכה זוכה בו האב, וה"נ שכר אמירה הוי כשכר מלאכה. ויש לעיין אם כה"ג חשיב רבית גמורה או דאמרינן שהלוה נותן את המעות לבן בתורת שכר אמירה, ואף שהאב שזוכה ממנו אין זה עושה זאת לרבית גמורה.

53. עיין ריטב"א שהקשה למה הוצרכו בגמ' לטעם זה דשכר אמירה קא שקיל, ולא אמרו כדלעיל בסמוך דלא נאסרה אלא רבית הבאה מלוה למלוה, והכא אין המלוה מקבל את המעות, ותירץ שני תירוצים:

א] נפק"מ במקרה שהמלוה לא הסכים להלוות ללוה אלא לפלוני, ושאותו פלוני ילוה ללוה, דבכה"ג נמצא שהמעות שניתנו מהלוה לאותו פלוני אכן ניתנו מלוה למלוה, שהרי לבסוף פלוני הוא המלוה, ואפ"ה שרי כיון שהמעות ניתנו בתורה שכר אמירה ולא בתורת אגר נטר על עצם ההלואה. [והוסיף הריטב"א דמ"מ אם הלוה עדיין לא נתן לו את המעות האלו אסור לו ליתנן לפלוני לאחר שהלוהו שמיחזי כרבית].

קנין הלכה

מראי מקומות

<u>קטן שאינו סמוך על שולחן אביו</u>

הפוסקים נחלקו אם מותר ליתן שכר אמירה לקטן שאינו סמוך על שולחן אביו:

א. הרא"ש [ב"מ דף סט:] והנ"י התירו, דקטן שאינו סמוך על שולחן אביו דינו כגדול, וכדאשכחן בגמ' [ב"מ דף יב:] לענין מציאה.

ב. הב"י נסתפק שמא דעת הטור לאסור בזה, דנקט דאין להקל אלא בגדול שאינו סמוך על שולחן אביו, וכן נקטו הט"ז [ס"ק י] והש"ך [ס"ק כא]. וכתב הב"י הטעם דכיון שאם אין מי שיפרנם את הקטן מוטל על אביו לפרנסו מדין צדקה, כמבואר בגמ' [כתובות דף מט:], לכן כשהוא נותן לבן ממון ה"ז כנותן לאב. [ועיין בהגר"א (ס"ק לג) שדימה זאת לדין המובא לעיל (סעיף י) שאסור ללמד את בנו של המלוה מקרא או תלמוד משום שמוטל על האב לשכור לו מלמד וללמדו].

<u>בדברי הרמ"א שאסור למלוה ליקח את המעות האלו מהמקבל</u>

מקור דברי הרמ"א הוא בתום' [קידושין דף ו: ד"ה דארווח] ובמ"מ [פ"ה מלוה], וטעמם דבאופן זה שהלוה נותן לפלוני שכר אמירה ופלוני נותן למלוה מעות ה"ז נראה כשלוחו, ואסור משום הערמת רבית.

והריטב"א [בדף סט:] כתב להקל בזה, וטעמו משום שנתינת הלוה לפלוני מוגדרת כשכר אמירה, ולכן אינו נראה כשלוחו ושרי.[54] והחכמת אדם [כלל קלב ס"ה] הביא את שתי הדיעות.[55]

<u>בדברי תשובת רש"י המובאים ברמ"א</u>

המרדכי [סי' שלח] הביא את תשובת רש"י שכתב דמן הדין מותר לישראל לשלוח ישראל וללות מעות ברבית מישראל אחר, וגם מותר לפרוע את הרבית ע"י שליח, וטעמו של רש"י הוא משום שאין זו רבית הבאה מלוה למלוה, ואין לומר דמתוך ששלוחו של אדם כמותו הרי זה כרבית הבאה מלוה למלוה, שהרי אין שליח לדבר עבירה.

והב"י והד"מ ושאר פוסקים נשאו ונתנו בדברי תשובת רש"י הזו, יש שקבלו אותה להלכה, ויש שדחו אותה מהלכה, וכפי שיבואר להלן.[56]

ביאורים והערות

ב] עוד תירץ בריטב"א דנפק"מ בטעם זה של שכר אמירה דמעתה רשאי אותו פלוני ליתן את המעות האלו למלוה כדי לשדלו להלוות, משא"כ אם היה טעם ההיתר משום שאין זו רבית הבאה מלוה למלוה, דבזה אסור להעביר כסף למלוה משום דנראה כשלוחו של הלוה [והרמ"א מביא די"א שאסור ליתן למלוה את הכסף, וראה להלן].

54. אמנם מסתבר שאם מראש נתכוונו שפלוני יתן את המעות למלוה גם הריטב"א לא התיר, דבכה"ג נמצא שלא נטל כלל שכר אמירה וה"ז נראה כשלוחו.

55. עיין חוות דעת [ס"ק ו] שכתב לחדש דמה שאסרו תוס' והמ"מ ליתן את המעות למלוה, הוא רק באופן שנתינת המעות לפלוני היא בתנאי שאכן המלוה ילוה את ההלואה ללוה, ואם לא ילוה יחזרו המעות ללוה, דבכה"ג נמצא דכאשר אותו פלוני נותן את המעות למלוה כדי לשדלו להלוות, הרי הוא כנותן מעות של הלוה, שהרי מעות אלו עדיין לא הוחלטו לו. אך אם נתינת הלוה לפלוני מוחלטת, ואף אם המלוה לא יתן את ההלואה לא יחזרו מעות אלו ללוה, ה"ז מותר. אמנם סתימת דברי הראשונים והרמ"א ושאר פוסקים משמע דס"ל דבכל ענין אסור, דסו"ס נראה כשלוחו, ועיין דרכי תשובה [אות קטז] שהביא מספר שורש מיעקב שדייק מדברי הט"ז דלא כהחוו"ד.

56. ויתבאר להלן שחלק מהקושיות שהקשו הפוסקים על תשובת רש"י אינן אלא לאסור מדרבנן, דמחזי כריבית, אך חלק מהקושיות הן מצד עיקר הדין, דצריך לאסור בזה מן התורה.

קנין הלכה

מראי מקומות

והנה הב"י הקשה על תשובת רש"י שתי קושיות:

א] אם יסוד ההיתר הוא משום שאין זו רבית הבאה מלוה למלוה אין להתיר כאן שהרי השליח נוטל את מעות הרבית מהלוה ומעבירין למלוה, ולעיל [סעיף יג] נתבאר שאסור לומר לפלוני הנותן מעות למלוה לחזור וליטלן מהלוה. ועיין ד"מ [ס"ק ז] שתירץ קושיא זו, דהתם [בסעיף יג] ההלואה נעשתה ממלוה ללוה באופן ישיר, משא"כ הכא שההלואה נעשתה ע"י השליח.

ב] עוד הקשה הד"מ דהא בסימן קסח גבי ישראל הלוה ברבית ע"י גוי נראה לאסור בזה. ומתוכן תשובתו של הד"מ נראה שפירש כוונת הב"י, שבסי' קסח משמע שאסור לישראל להלוות מעות לישראל אחר ע"י שליח גוי, ומבואר דאף שאין שליחות לגוי מ"מ יש בזה איסור, וה"נ יאסר להלוות ע"י שליח ישראל, דאף שאין שליח לדבר עבירה מ"מ לא עדיף משליח גוי.[57]

והד"מ תירץ דאכן שליח גוי חמיר טפי, דמדרבנן אמרינן דיש שליחות לגוי לחומרא ולכן אסרו להלוות מעות ע"י שליח גוי, משא"כ בשליח ישראל דאמרינן אין שליח לדבר עבירה, ואף מדרבנן אין שליחות בזה.[58]

[והא דבשליח גוי לא אמרו שלא תהא שליחות כלל מדין אין שליח לדבר עבירה, כתב הד"מ דהוא משום שהשליח הגוי אינו בר חיובא באיסור רבית, ובכה"ג יש שליח לדבר עבירה (עיין בסוגיית הגמ' ב"מ דף י). והמל"מ (פ"ה הי"ד) הוסיף דמתוך שהשליח הגוי אינו יודע כלל מאיסור הרבית הר"ז עדיף משליח שוגג, ודמי לחצר שבע"כ מותיב בה דלכו"ע אין בזה טענת אין שליח לדבר עבירה].

והנה הד"מ לא פירש היטב מה סדר חלות ההלואה לאחר שנאמר בזה הכלל שאין שליח לדבר עבירה, ומצאנו בזה שני ביאורים עיקריים בפוסקים:

א] בדברי הש"ך [נקודות הכסף על הט"ז ס"ק יא] וכן במל"מ [פ"ה הי"ד] מבואר שסדר הדברים הוא, דמכח הא דאין שליח לדבר עבירה אמרינן שיש כאן שתי הלואות בלי רבית, המלוה מלוה לשליח בלי רבית והשליח מלוה ללוה בלי רבית, אלא שהלוה מתחייב את הרבית מעצמו באופן ישיר אל המלוה, ונמצא שאין כאן רבית הבאה מלוה למלוה, דההמלוה של הלוה הוא השליח, והלוה לא נתן לו רבית רק למלוה.[59]

ב] החוות דעת [ס"ק ח] מפרש שמחמת הא דאין שליח לדבר עבירה אמרינן שהשליח לוה את המעות עבור הלוה בלי רבית, ואת הרבית התחייב השליח עצמו ליתן למלוה. ונמצא שאין כאן רבית הבאה מלוה למלוה, דהשליח כאומר למלוה הלוה מעות לפלוני ואתן לך רבית.[60]

ביאורים והערות

57. קושיא זו ניתן לפרשה שהכוונה בה דיש לאסור בזה מן התורה, וכקושיית המל"מ [פ"ה הי"ד] והחוו"ד [ס"ק ח] ורע"א [בהגהה הנדפסת מחדש בהוצאת השו"ע של מ"י] דאפשר לראות את מעשה השליח כמעשה קוף בעלמא, להעביר את המעות מהמלוה ללוה, ועצם הסכם חלות ההלואה נעשה באופן ישיר בין המלוה ללוה, ויש בזה איסור תורה, וכמו שהביא רע"א מהריב"ש [סי' שה] המובא בט"ז [סי' קסט ס"ק לב].

58. מבואר מהד"מ דלא חשש לטענה הנ"ל בהערה הקודמת, דהכא א"צ כלל שליחות וסגי במעשה קוף, אלא סבר שצריך בזה חלות שליחות, והיינו שהשליח פועל את חלות ההלואה בין המלוה ללוה.

59. ולא התפרש באיזה אופן חלה התחייבות הרבית מהלוה למלוה, [שהרי אם השליח יאמר לו הריני מלוה לך ע"מ שתתן רבית למלוה ה"ז אסור מהתורה כמבואר לעיל (סעיף יד)]. וכתב בשו"ת בית שלמה [חלק חו"מ סוס"י כח] דאכן לא חלה התחייבות בזה והלוה שולח את הרבית מרצונו [משא"כ בשאר הלואה ברבית דעצם מעות ההלואה מחייבות רבית אלא שהתורה אסרה זאת]. עוד יש להוסיף דלפי ביאור המל"מ והש"ך לכאורה לא היה הלוה צריך בדוקא להעביר את הרבית ע"י השליח, והיה יכול ליתנה למלוה גם באופן ישיר. ועיין שו"ת חת"ס [ח"ו סי' כו] שכתב דאה"נ דהלוה יכול ליתן את הרבית למלוה הראשון באופן ישיר, ואף עדיף טפי לעשות כן ולא ע"י השליח שהוא המלוה את המעות ללוה ומיחזי טפי כרבית.

60. ואף שהשליח נוטל את הרבית מהלוה ולעיל [בסעיף יג] התבאר שזה אסור, צ"ל שהחוו"ד לשיטתו לעיל [ס"ק ו] שכתב שאחרי

כתב הבינת אדם [סי' ד] שלענין מעשה אפשר להקל בין כהמל"מ והש"ך [והיינו שיפרשו בזמן ההלואה שהמלוה מלוה מעותיו לשליח בלי רבית, והשליח מלוה ללוה בלי רבית, והלוה מתחייב למלוה][61] ובין כהחוות דעת [שיפרשו שהמלוה מלוה ללוה בלי רבית והשליח מתחייב לו את הרבית].

<u>ברבית דרבנן</u>

עיין פתחי תשובה [ס"ק יד] שהביא את דברי המל"מ [פ"ה הי"ד] שכתב שברבית דרבנן כגון בדרך מקח אין להקל קולא זו של רש"י, כיון שהמהרי"ט מסופק אולי בדרבנן אמרינן דיש שליח לדבר עבירה וממילא בטלה כל עיקר הקולא, והביא שבספר שעה"מ דן להקל בזה ולחדש, דכיון שכל הא דגזרו ברבית דרך מקח הוא שלא יבוא לידי רבית דאורייתא, הכא שנעשה ע"י שליח אין חשש שיבוא לדאורייתא, דאז לא יהא שליח לדבר עבירה ותיאמר קולא דרש"י, י"ל שלא גזרו איסור רבית בדרך מקח באופן זה.

<u>בדברי הרמ"א שלא יכתוב השליח שטר על שם המלוה</u>

מה שכתב הרמ"א שלא יכתוב השליח שטר ע"ש המלוה, מקורו בדברי המהרי"ק [שורש יז המובא בב"י], ועיקר הכוונה בזה שלא יהא שטר שמפורש בו שההלואה היא בין המלוה לבין הלוה, דאז בטל ההיתר של תשובת רש"י. [והיינו דלפי ביאור המל"מ והש"ך (נקוה"כ) שורש ההיתר של רש"י הוא בזה שאין זיקת הלואה בין המלוה ללוה רק בין המלוה לשליח ובין השליח ללוה, וכאשר יש שטר שמפורש בו שהלוה מתחייב למלוה בטל כל עיקר ההיתר. ולפי החוו"ד שהובא לעיל צ"ל שהאיסור של המהרי"ק הוא באופן שמפורש בשטר שהלוה מתחייב את הרבית למלוה, דאז בטל היתר דרש"י, שלפי החוו"ד ענייננו בזה שהשליח מתחייב למלוה ולא הלוה].

<u>החולקים על תשובת רש"י</u>

הלבוש [הובא בש"ך] והט"ז [ס"ק יא] הרבו להקשות על תשובת רש"י וכתבו שאין ההלכה כן. גם הגר"א נקט כדבריהם וכתב דמה שכתבו הד"מ והש"ך לקיים דברי רש"י לא נהירא, וסיים דטעות גמור הוא. גם רע"א[62] כתב דרש"י אזיל לשיטתו [דף עא:] דההלואה ע"י שליח עכו"ם חלה רק מכח הא דאמרינן דיש שליחות לנכרי לחומרא, אך אנן קיי"ל כהריב"ש דהמלוה ע"י שליח גוי ברבית יש בזה איסור תורה.[63]

ביאורים והערות

ההלואה מותר ליטול את הרבית מהלוה, ורק קודם ההלואה יש בזה איסור.

61. גם החת"ס [ח"ו סכ"ו ד"ה ואומר] כתב שיש להקל בפשיטות כהש"ך והמל"מ.

62. בהגהה הנדפסת מחדש בשו"ע הוצאת מ"י, הובאו דבריו לעיל בהערה 57.

63. והנה מה דפליגי הנך פוסקים על רש"י היינו משום דלא ס"ל דבסתמא מפרשינן את ההלואה באופן אחר ממה שהיא לפי פשטותה. אך אם יפרשו להדיא שהמלוה מלוה לשליח והשליח ללוה, והלוה מתחייב א"ת הרבית למשלח, בזה הובאו לעיל דברי הבינת אדם שהתיר, וכן התיר באופן של החוות דעת שהובא לעיל.

64. וכתב המ"מ שהרמב"ם דייק זאת ממה שנקטו בגמ' דת"ח מותרין ללוות ברבית ולא נקטו לשון להלוות ברבית.

שאלות לחזרה

מיוסדות על טור וב"י, שו"ע ט"ז וש"ך, נקוה"כ רעק"א ופתחי תשובה

<u>סימן קנט סעיף א</u>

א. מהו טעם איסור ריבית?

ב. להלוות לגוי בריבית;
1) מה דינו מן התורה, ומה הטעם?
2) מה דינו מדרבנן, ומה הטעם?
3) מה הדין בתלמיד חכם, ומה הטעם?
4) מה הדין בריבית דרבנן, ומה הטעם?
5) ומה הדין האידנא, ומה הטעם?

ג. 1) מה הטעם לא גזרו על משא ומתן עם עכו"ם כדי שלא ילמוד ממעשיו?
2) האם מותר להלוות בריבית לעבד כנעני?

<u>סעיף ב</u>

ד. מומר, הכופר בעיקר או שהוא עושה רק להכעיס;
1) האם מותר להלוותו בריבית?
2) מה הטעם לשיטתייהו?
3) האם המומר עושה איסור בנתינת הריבית?
4) האם מותר להלוותו בלא ריבית?
5) ומה הדין לגביו באבק ריבית, ומה הטעם?

ה. להמחמירים להלוות למומר בריבית, מה הדין בדיעבד כשכבר לקח ממנו ריבית, האם מחוייב להחזירו, בכופר בעיקר או במומר להכעיס, ומה הטעם?

ו. 1) האם מותר ללוות ממומר בריבית?
2) הנותן ריבית למומר, על מה הוא עובר?
3) האם מותר להלוות למסור בריבית?

<u>סעיף ג</u>

ז. 1) האם מותר להלוות לכותי או ללוות ממנו בריבית, ומה הטעם?
2) האם מותר להלוות לקראי או ללוות ממנו בריבית, ומה הטעם?
3) תינוק שנשבה בין עובדי כוכבים ואינו יודע מתורת ישראל, האם מותר להלוות לו בריבית?
4) מומרת לעבודת כוכבים שיש לה בן מהעכו"ם, האם הבן כמוה או כמוהו?
5) מומר שיש לו בן מן העובדת כוכבים, האם הבן כמוה או כמוהו?

<u>סימן קס סעיף א</u>

ח. 1) בכמה לאוין ואלו עובר המלוה בריבית?
2) בכמה לאוין ואלו עובר הלוה - בריבית דאורייתא ובריבית דרבנן?
3) על מה עוברים הערב, הסופר והמתווך?
4) על מה עוברים העדים - במלוה בשטר ובמלוה על פה, בריבית דאורייתא ובריבית דרבנן?

ט. 1) פרט פלוגתת האחרונים באופן שהמלוה מלוה הדמים בריבית במילא, האם עובר הלוה על לפני עור?
2) באר האם דומה ענין זה למושיט כוס יין לנזיר בדקאי בחד עברא דנהרא?
2) אף אם דומה ענין זה לנזיר, האם לכתחילה יש לאסור, ומה הטעם?
3) ומה הדין במומר כה"ג?
4) ומה הדין באופן שזה שרוצה ללוות צריך המעות לצורך פיקוח נפש או לצורך מצוה, האם יש איסור לפני עור לשני, והאם מותר לו ללוות ממנו?

י. 1) מי שנשבע ליתן ריבית, האם השבועה חל, והאם צריך ליתן הריבית - בריבית דאורייתא ובריבית דרבנן?
2) האם מותר להמלוה לקחת הריבית?
3) ומה הדין בספק איסור דרבנן?

<u>סעיף ד</u>

יא. 1) מה הדין אם הלוה משלם יותר בשעת הפרעון מדעת עצמו בלא שהתנה, וגם אינו אומר לו שנותן לו משום ריבית?
2) ומה הדין אם היה זה דרך מכר?
3) במאי קא מיירי בדרך מכר, כשמשלם פירות או מעות?

יב. אלו נפק"מ מצינו בין מה שפסק המחבר כאן לבין מה שפסק בחו"מ גבי מי שלקח מעות מחבירו ומצא בו יתרון בכדי שאין הדעת נוטה?

<u>סעיף ה</u>

יג. 1) אמר הלוה למלוה בשעת לקיחת הריבית, אני מוחל לך הריבית ונותנו לך במתנה, האם המחילה מועלת - בריבית דאורייתא ודרבנן?
2) אם כבר לקח ממנו הריבית וצריך להחזיר לו, האם מועיל מחילה - בריבית דאורייתא ודרבנן?
3) שתיקה לחוד האם הוי מחילה או צריך מחילה בפירוש?
4) לדעת הרמב"ם האם מחילה באונס הוי מחילה?
5) מה הדין מתנה על מנת להחזיר בריבית?

יד. באר מילתא בטעמא האם יכול לתת לחבירו מעות במתנה, וחבירו יתחייב ליתן לו כך וכך מעות כל ימי חייו?

<u>סעיף ו</u>

טו. 1) האם מותר לתת ריבית מוקדמת או מאוחרת כשמפרש שזה בשביל ההלוואה שהלוהו או שילוה לו?
2) ומה הדין בנותן לו סתם ואינו מפרש שזה בשביל ההלוואה - בדבר מועט ובדבר מרובה, ומה הטעם?
3) ומה הדין אם היה רגיל לשלוח לו דורון דבר מועט או מרובה?

טז. 1) עד כמה זמן לפני ההלוואה או אחריה אסרו ריבית מוקדמת או מאוחרת - כשנותן בסתם?
2) וכשמותר, האם מותר רק דבר מועט או גם דבר מרובה?

יז. מה הטעם לדעת הרמב"ם, שהתיר ללווה להוסיף מעות מדעתו בסתם בשעת הפרעון, וריבית מוקדמת או מאוחרת אסר אפילו בסתם?

יח. 1) כל שלא קצץ הריבית בשעת הלוואה, האם הוי איסור ריבית או אבק ריבית?
2) ריבית מוקדמת או מאוחרת, כשמפרש שהוא בשביל ההלוואה, הוי ריבית קצוצה או אבק ריבית - להאוסרים אפילו בסתם ולהמתירים בסתם?
3) וכשאינו מפרש ונותן סתם, האם הוי איסור ריבית או אבק ריבית?
4) והאם חייב להחזיר לצאת ידי שמים?

יט. ריבית מוקדמת בתנאי שילוונו, ואם לא ילוונו יתחייב להחזיר לו המתנה, מה דינו?

<u>סעיף ז</u>

כ. כל זמן שמעותיו של מלוה ביד הלוה, האם מותר למלוה להנות מהלוה בדבר שהיה עושה לו אף אם לא הלוהו, ומה הטעם;
1) מדעתו?
2) שלא מדעתו?
3) ובדבר של פרהסיא?

<u>סעיף ח</u>

כא. 1) במאי קא מיירי השו"ע שכתב אפילו לבניו ובני ביתו אסור להלוות בריבית. להלוות להם או ללוות מהם?
2) מה הפי' מה שאמרו בגמרא: מותר לאדם להלוות לבניו בריבית כדי להטעימן טעם ריבית, ולאו מילתא היא דלמא אתי למסרך?
3) איזה פירוש נראה יותר להט"ז ומאלו טעמים?

<u>סעיף ט</u>

כב. במלאכה;
1) מה הדין לעשות עם חבירו מלאכה על מנת שיעשה הוא עמו אותה מלאכה?
2) ומה הדין לעשות עם חבירו מלאכה על מנת שיעשה הוא עמו מלאכה יותר כבדה או אותה מלאכה בזמן שיותר כבדה?

כג. במעות;
1) מה הדין לומר לחבירו הלוני מנה חודש זה ואני אלוה לך מנה חודש אחר?
2) ומה הדין לומר לחבירו הלוני מנה חודש זה ואני אלוה לך מאתיים חודש אחר או מנה לחודשיים?

3) ומה הדין לומר לחבירו אלוה לך מנה כדי שתרויח כדי שגם אתה תלוני פעם אחרת?
4) ומאי שנא מעות ממלאכה?

<u>סעיף י-יא</u>

כד. 1) האם מותר ללמד את המלוה או את בנו תורה - שבכתב או שבעל פה?
2) לוה המבריח ארי מנכסי המלוה, האם צריך לשלם לו?
3) האם מותר ללוה להקדים שלום למלוה?

<u>סעיף יב</u>

כה. 1) אלו פירושים למדנו בפירוש המשנה: דע אם בא איש פלוני, מי אומר למי, ובאיזה ריבית מיירי, ריבית ממון או ריבית דברים?
2) האם מותר לקדש אשה בהנאת מלוה?
3) אדם חשוב האם מותר לו לקבל מתנה ממי שהלוה לו בעודו בעל חובו, ומה הטעם?

<u>סעיף יג</u>

כו. ריבית שאינה מיד לוה למלוה;
1) מה הדין לומר לחבירו: הילך זוז והלוה עשרה דינרים לפלוני?
2) והאם מותר לנותן לחזור אח"כ ולקחת הממון מהלוה?
3) ומה הדין אם אומר לו: כל זמן שפלוני אינו משלם לך המעות אני נותן לך דינר כל חודש?

כז. 1) האם מותר ללוה ליתן מתנה להנותן דרך שכירות כדי שישתדל עבורו אצל המלוה והוא נותן למלוה מהמתנה ההיא?
2) האם מותר ללוה לומר למלוה: פלוני יתן בשבילי?
3) והאם מותר ללוה לומר: כל הנותן אינו מפסיד?

כח. 1) מה הדין שיפייס הלוה את הנותן לתת למלוה בשביל שילוהו?
2) מה הנידון שדנו הפוסקים להיתר או לאיסור?
3) מה הדין אם פייס הלוה לנותן או אמר למלוה פלוני יתן בשבילי ולא נתן כלום?

<u>סעיף יד</u>

כט. 1) האם מותר למלוה לומר ללוה אלוך מנה על מנת שתתן זוז לפלוני?
2) ומה הדין אם אותו פלוני הוא גוי?
3) ואם נתן האם מפקינן, וממי?
4) והאם יש נפק"מ אם המלוה אומר כך או הלוה מעצמו?

ל. 1) האם מותר בשעת ההלוואה לשלם לאחד סך מסויים כל חודש כדי שיהיה ערב עבורו למלוה?
2) כשהגיע זמן הפרעון ואין לו לשלם והמלוה מבקש ממנו ערב, האם מות רלשלם לערב סך מסויים כל חודש?

<u>סעיף טו</u>

לא. 1) מה כתב רבינו ירוחם בדין 'אמור לפלוני שיתן לך ד' דינרים ואלוה לך מעות', ומה הביאור בזה?
2) מה הקשה הב"ח על דבריו, ומה הוא סובר בדין זה, ואיך הוא גורס?
3) איך ביאר הט"ז דברי רבינו ירוחם?
4) ואיך ביאר הש"ך דברי רבינו ירוחם?

<u>סעיף טז</u>

לב. 1) האם מותר לומר לחבירו הילך זוז ואמור לפלוני שילוני?
2) והאם מותר למקבל לתת אח"כ הזוז למלוה, ומה הטעם?
3) ובאלו תנאים מותר ליתן גם לבן המלוה זוז שיאמר לאביו שילוה לו?

לג. 1) האומר לחבירו הילך זוז ואמור לאשתך שתלוה לי מעות מנכסי מלוג שלה, האם הוי ריבית קצוצה או אבק ריבית?
2) ומה הדין אם אומר לו הילך זוז בכדי שתסלק עצמך מפירות שלך ויהיו בידה להלוות לי מנכסי מלוג שלה?

לד. 1) האם מותר שיאמר ישראל לחבירו לוה לי מעות מפלוני ישראל בריבית ואתה תביא לו הריבית, ומה הטעם?
2) אלו ראיות הביא הב"י לדעתו?
3) איך דחה הדרכי משה דברי הב"י?
4) אלו ראיות הביא הט"ז לדעת הלבוש והב"י, ואיך הכריע?
5) מה השיב הנקודות על קושיות הט"ז?

6) מה כתב הש״ך בביאור דעת רש״י, ואיך הכריע?
7) לדעות האוסרים האם הוי ריבית קצוצה שיוצאה בדיינים?

לה. 1) מה הדין אם הלוה לוה בעצמו מהמלוה ושולח לו הריבית על ידי שליח?
2) ומה הדין אם שליח המלוה - שלא מדעת המלוה - הלוה לשמעון, וקצץ עמו ריבית ונשתעבד שמעון לראובן בכתב ידו?

לו. 1) האם באיסור דרבנן אמרינן יש שליח לדבר עבירה?
2) ולפי״ז בריבית דרבנן האם מותר לעשותו ע״י שליח?

שאלות הנוגעות למעשה

<u>סימן קנ״ט</u>

א. בזמנינו בארץ ישראל ובחו״ל.

1. האם מותר להלוות לגוי בריבית, וכן לעשות עמו עיסקאות שבהם מתבצע הלואות לשתי הצדדים הכרוכים באיסורי ריבית.

2. כשהגוי מבקש ממנו סתם הלואה ללא ריבית , האם מותר לתת לו.

3. האם יש חילוק בזה בין גוי שעובד אצלו או שכן שלו וכדו׳, לבין גוי שאין לו כל היכרות עמו.

4. האם יש חילוק בין אם מלוה לו כסף ע״מ להחזיר לו כסף , או שיחזיר לו פירות וכדו׳.

5. בכל הנ״ל האם שונה הדין ליהודי בעל תשובה.

6. ואם הוא מארץ העמים ומסתפק עליו האם הוא יהודי או גוי.

7. והאם מותר להשקיע בחו״ל בבנקים של גוים שאין להם היתר עיסקא, וכשיש גם משקיעים ישראלים, רבים או מעטים.

[קנ״ט ס״ק, ז״ך סק״ק–ג. חכמ״ק כלל ק״ל ס״ו, שו״ע הרב סע״ה, גליון מהרש״ק סק״ק, פ״ת סק״ז, קיצור שו״ע סימן ס״ל סכ״ח, שו״מ ח״ג קמ״ק, מהרש״ס ח״ק סימן כ׳, עיין נזכרית יהוה פרק ל׳ הערה מ״ג].

במחבר שחכמים אסרו להלות לעכו״ם שמא ילמד ממנו והאידנא מותר, וברמ״א בכל ענין, ובטור כתב שטעם ההיתר הוא כי עיקר עסקנו בין כך עמהם וא״א להשתכר ללא משא ומתן עמהם, ולפי״ז יש שדנו [בר״י פ״ל הערה ג] האם יש לחלק בזה בין אר״י לחו״ל. אלא שיש גם את ההיתר של כדי חייו, ובניתה״מ סימן ל״ד סק״ד כתב שלדידן הכל נחשב כדי חייו, וזהו כטעם השני שבתוס׳ להתיר. - ובריבית דרבנן בין כך מותר. - וללות מהעכו״ם בריבית מותר בכל ענין וכמבואר בר״מ. - ולדעת הר״מ מצווה להלוותו בריבית והרמב״ן ועוד חולקים שאין בזה מצווה. ולהלוותו ללא ריבית מבואר בר״מ בסה״מ [עשין קצ״ח] שאסור ומשום לא תחנם ולכן אם הוא נכרי המכירו ואין בזה משום לא תחנם מבואר בגר״ז שגם לדעת הר״מ מותר, [ואפשר שתלוי בגירסאות בסה״מ]. ובגליון מהרש״א כתב שאם הגוי עושה חסד עם ישראל, מצוה להלוותו גם ללא ריבית. וכשמסתפק האם הלוה הוא יהודי או גוי כתב בפ״ת [סק״ז] שמאחר וגם אם הוא ישראל הרי הוא בדרגה של בני המומרים, ממילא אפשר לצרף דעת המתירים לס״ס להתיר להלוותו. לצרף להתיר את דעת הסוברים שמומר מותר. ובחו״מ סימן ל״ט סכ״ט מבואר שמי שהיה מלווה בריבית כשחוזר בתשובה אסור לו להלוות לעכו״ם, ובסמ״ע שם מסתפק האם הכונה שמספיק קבלה אפילו רק על יותר מכדי חייו שבין כך אסור, אבל עצם קבלתו שלא להלוות היא חזרתו או שצריך קבלה על כדי חייו ובנתיה״מ כתב שכיום הכל כדי חייו ויש להקל וי״ע מה כונתו במש״כ שיש להקל. ואם היה רגיל ללות בריבית כתב בסמ״ע שם שדרך חזרתו שיקבל על עצמו שלא ללוות אפילו מעכו״ם.

ב. נכנס לחנות של חילוני, או שנה ופירש.

1. יש מחיר למזומן ויותר יקר בתשלומים, האם מותר לקנות בתשלומים.

2. והאם שונה כשהחילוני מוכר בין כך לכל הלקוחות בהקפה, וכן אם הוא מלוה בקביעות לכולם בריבית.

3. ולהיפך בעל חנות שחילוני מבקש ממנו לקנות בהקפה, האם מותר לבקש יותר עבור מכירה בתשלומים.

4. וכן שכן חילוני, או שנה ופירש, מבקש ממנו הלואה, האם צריך, והאם מותר להלוות לו בלי ריבית, ואם ריבית.

5. וכן חילוני שכן או מכר שלו שאינו יכול לדחותו, האם עדיף שילוה לו בריבית או שילוה לו סתם.

6. כשיש לחילוני ילדים כשרים, האם מותר להלוות לו בריבית, ואם כבר הלוה לו ולא מוכן לשלם האם יכול לגבות ממנו באמצעות חברת גביה וכדו׳.
7. ואם באמצע זמן התשלומים חזר בתשובה.

[ס״ב– ג. ש״ך סק״ג–ל וסק״ת, פ״ת סק״ג–ל. רע״ח סק״ח, רמ״ח סימן ק״ס סק״ח, ורע״ח שם סק״ב, פ״ת שם סק״ח, גר״ז סע״ז, וסע״ט, וס״פ]

בשו״ע מבואר שלמומר מותר להלוות בריבית, אבל אסור ללות ממנו בריבית. ובש״ך כתב שהטעם שאסור ללוות ממנו הוא משום לפני עור, ומשום לא תשיך. אבל ברע״א כתב שהאיסור ללוות ממנו תלוי במחלוקת הראשונים בהיתר להלותו, לדעת הטור שההיתר להלוותו בריבית הוא מפני שאין מצוה להחיותו, ללוות ממנו אסור, אבל לדעת הרמב״ן שההיתר להלותו הוא כי אינו אחיך, האיסור ללוות ממנו אינו אלא משום לפני עור. ולדבריו באופן שהלואה אינה בצורה שעובר על לפני עיור אלא על מסייע, כגון שיש לו חנות וציבור לקוחות גדול, קיל טפי. וכאשר ההלואה הוא בצורה של דרך מקח וכדו׳ שאיסורו הוא רק מדרבנן מבואר ברמ״א לקמן שהכל הלואה בריבית הלוה עובר רק על לפני עיור, וממילא כשזה רק מסייע תלוי במחלוקת האם יש מסייע באיסור דרבנן, אלא שמבואר במשל״מ הביאו הפ״ת [ק״ס סק״א] שכאשר כל האפשרות של האיסור להעשות הוא רק ע״י אחר וממילא השני יעבור על לפני עיוור, מוגדר כלפני עיוור ולא כמסייע, ועוד שזה רק לדעת הש״ך שבמומר אין חיוב להפרישו דאל״כ אסור גם מצד זה. אבל בגר״ז מחלק שאינו נחשב כאח אצלינו ולכן מותר להלותו בריבית אבל אנו נחשבים כאח אצלו וממילא לכו״ע אסור ללות ממנו בריבית גם משום לא תשיך.

ולענין להלוותו בריבית בב״ח כתב שכשיש לו בנים כשרים אסור להלוותו בריבית וכמסור שאסור בכה״ג לאבד ממונו, ובערך שי חולק עליו דבריבית שכר מעותיו הוא נוטל, אלא שאסור מפני שמצווין להחיותו אבל אינו נחשב למאבד ממונו, ובח״צ חולק מטעם אחר כשנותן מדעתו אינו נחשב שמאבד ממונו והנפק״מ ביניהם הוא האם אחרי שכבר התחייב ריבית מותר ליקח ממנו בע״כ. - וברמ״א כתב שיש מחמירין שלא להלוותו בריבית, וטוב להחמיר שלא להלותו בריבית אם אפשר להשמט ממנו, ובפ״ת כתב שלהשמט הכונה שלא להלוות כלל, אבל אם אינו יכול ודאי צריך להלוותו בריבית דוקא ולא בחנם.

עוד דן שם האם מה שכתב הרמ״א ויש להחמיר שלא להלוותו בריבית הוא גם בא״ר, וזה נפק״מ למכירה בחנות בהקפה.

אמנם בכל הנ״ל תלוי מה דרגתו ומהותו דלדעת הב״י כל שהוא מומר להכעיס לדבר אחד כבר נחשב למומר, אבל לדעת הב״ח וכ״כ בש״ך לחוש להחמיר שכל שלא יצא מהכלל אינו נחשב עדיין לענין זה למומר, ועיין בגר״ז שאם אינו מומר לעכו״ם אפילו שעובר כל העבירות ולהכעיס מ״מ אין ממונו מופקר, אלא שכתב שמא יצא ממנו טוב וירשנו וי״ל אם רק משום זה האם שונה באופן שכבר אין צד שיהיה לו זרע, ומלבד זה כדי להתיר עדיין צריך להגדירו כתינוק שנשבה כמובאר ברמ״א שגם במומר לעכו״ם בתינוק שנשה מוגדר כשוגג ואסור להלוות לו.

ואם הלוה לו בריבית בעודו מומר ואח״כ חזר כתב בדרכ״ת סימן קע״א סק״א שאסור ליקח ממנו מעכשיו הריבית.

<u>סימן ק״ס</u>

א. **הלואה מותנית, שאם יחזיר מתאריך מסויים ישלם ריבית.**

1. כשלא חושב לאחר את מועד התשלום, האם יכול לקחת את ההלואה.
2. וכן כל אשראי שמותנה שמיום מסויים ישלם ריבית, האם כשחושב להחזיר לפני התאריך מותר לקחת.
3. וכן מי שאינו סומך על היתר עיסקא של הבנק, האם מותר לו לפתוח חשבון שבהסכם הרגיל כתוב שאם יקח מינוס יתחייב בריבית. וכן לחתום על מסגרת אשראי.
4. והאם מותר לחתום חוזה שכתוב בתוכו שאי תשלום מתאריך מסויים יחוייב כל יום בריבית, כאשר הלוקח לא חושב לאחר כלל את מועד התשלום.
5. וכן מי שלא מוכן לקחת הלואה, האם מותר לומר לו שיחזיר ביחד עם חלק מהרווחים, [כי יש לו היתר עיסקה] ובדעתו שבפועל לא יקח ממנו את הריבית.
6. והאם יש איסור להיות מתווך, או לשמש כעו״ד, לביצוע הלואות, חוזים, והסכמים כאלו שמוכר בהם ריבית, וכן להיות מזכירה במשרד שמבצעים כאלו חוזים, או לתת צ׳ק בטחון לאחד מהצדדים בעיסקה.

7. וכן האם יש איסור להיות רואה חשבון של מפעלים או עסקים שמתנהלים שלא כדין, או להיות סוכן מכירות שלהם, או להיות יועץ השקעות או משכנתאות כאלו, או לעבוד במשרד פרסום שמפרסם עיסקאות כאלו, או לעבוד בחנויות שאין להם היתר עיסקה כדין.

8. והאם על כל פקידה בבנק כשמוציאה משיכת חובה לברר האם לוקח כדין או סתם לצורך מחיה וכדו׳.

[סימן ק״ס ס״ק, ק״ך סק״ק, פ״ת סק״ג, ס״ו, חוו״ד סק״ג, שער דעה קנ״ט סק״ק, נקוה״כ סימן ק״ע].

בלאו של לא תשימון בנקוה״כ בסימן ק״ע כתב שאין איסור לומר לחבירו שיתן לו ריבית אם אינו נותן לו לבסוף, ובפשטות זה דלא כהט״ז שם, ובבית מאיר שם השיג עליו שכל שאסור לבסוף אסור גם בתחלה ואפילו להיות ערב לכך אסור, אבל בט״ז סימן ק״ס סקי״א כתב שאין איסור אם יאמר בשעת ההלואה שילווה לו בריבית אם אין נותן לו אח״כ הריבית, ובגליון מהרש״א שם השיג עליו שמשמע שעובר משעת ההלואה, ובמהרש״ם [ח״ד צ״ה ד״ה ומש״כ ע״ד] ג״כ הקשה ומצדד לחלק שלדעת הנקוה״כ רק במלוה בשטר יש איסור משעת ההלואה ולא בע״פ והביא כמה פוסקים שחולקים על זה. ובפ״ת כאן סק״ב הביא ג״כ לדון בזה ושבש״ג מבואר שגם במלוה ע״פ עובר על לא תשימון. אבל בשער דעה [קע״ז סקי״א] כתב שכל האיסור הוא שיבוא לידי גיבוי ובמקום שאין בדעתו להביאו לידי גביה מותר אפילו לכתחילה להלות בצורה של ריבית. ובחו״ד כתב שהמלוה עובר על לא תשימון משעת ההלואה אבל הלוה אינו עובר אלא בשעת פרעון, אמנם גם בדוגמאות עצמם יש לחלק שיש בהם שאפילו ההלואה לא התחילה כלל, וגם בזה יש כמה דרגות כגון כשפותח חשבון בנק וכדו׳ בשעה שחותם שעל הצד שיקח הלואהיתחייב אין כאן כל חוב, ובחתימת חוזה וכדו׳ שכבר מתחייב לשלם בזמנים מסויימים וחותם שאם יאחרישלם ריבית והצמדה בחלק מהאופנים עד הזמן בכלל לא חל חיוב, משא״כ כאלו שכבר לקח את ההלואה אלא שהריבית יהיה רק אם יאחר מתאריך פלוני, שיותר דומה לצד אחד בריבית, אלא שבחלק מהאופנים גם אם יהיה ריבית לבסוף הוא רק דרבנן, ובפ״ת הביא מהחו״ד שבריבית דרבנן העדים עוברים רק על לפני עור. אמנם גם בזה יש לדון שתלוי אם המלוה עובר על לא תשימון ממילא העדים עוברים על לפני עוור של לא תשימון.

ומבואר ברמ״א שגם הערב עובר, ולכן אם נותן ציק בטחון שעל סמך זה מלווים לשני, או שעל סמך זה מוכנים לערוך איתו הסכם, לא מיבעיא להסוברים שבאופנים מסויימים ערב קבלן הרי הוא כלוה [נתבאר להלן סימן ק״ע] ואפילו אם אינו כלווה או שמותנה להדיא שיכול לגבות רק אם הלקוח לא ישלם, מ״מ עובר מדין ערב, וכ״ש כל הלואות בנקים וכדו׳ שנדרש לכך ערבים. ומבואר בש״ך שגם הסופר עובר וכל מי שיהיה סרסור ביניהם או מסייע לזה עובר על לפני עוור, וממילא גם כל המסייעים בכלל.

אלא שברמ״א מבואר שבריבית דרבנן הלוה עובר רק על לפני עיור ולא על לא תשימון, ובחו״ד דן לפי״ז האם גם שאר המסייעים כך או שהם עוברים דומים למלוה, וממילא ברוב העיסקאות שהם דרך מקח וכדו׳ שהם רק דרבנן יהיה רק לפני עיוור וממילר באופן שיוכל לקבל בין כך את ההלואה, או שימצא מי שיערוך לו את ההסכם, אינו עובר על לפני עיור, ואפילו לדעת המשל״מ שכאשר האחר ג״כ יעבור איסור לא אמרינן הכי, כאן אפשר שיוכל להשיג גויים המתעסקים בדברים אלו, אין לפני עיוור אלא מסייע וכל מסייע באיסור דרבנן תלוי במחלוקת. אמנם כל זה לדעת הרמ״א אבל בדעת המחבר בחו״מ [סל״ד ס״י] מבואר שגם בריבית דרבנן הלוה נפסל לעדות, ובהכרח שסובר שעובר גם על לא תשימון, וברמ״א חולק שם ובביאור הגר״א שם ציין לזה מחלוקת תוס׳ והרא״ש וא״כ יש לדון בזה גם על כל המסייעים. ועיין בשבה״ל ח״ח סימן ק״צ שדן לענין הפקיד שאין מחובותו לברר האם הלווה ישתמש במעות בדרך היתר, וגם מצד לפני עיוור אין כאן יותר מספק במה ישתמש.

ב. חייב לחבירו ממש קרוב למאה ₪ ומחזיר לו שטר של מאה ואין לו עודף.

1. האם מותר לוותר על העודף המועט.

2. האם יש חילוק בין אם החוב נוצר מחמת הלואה או חוב במכולת וכדו׳.

3. והאם יש חילוק אם לולא ההלואה באמת לא היה משאיר סכום זה בידו.

4. וכן שכנים וכדו׳ שלווים מאכלים וכדו׳ בחצאי שקיות חלב, קופסאות שימורים וכדו׳ ולא יודע מדוייק כמה לוה, או שקשה לו לדייק בכמות, האם יכול להחזיר קצת יותר מספק.

5. אם נודע לו שקיבל יותר האם יש ענין להחזיר את התוספת.

6. וכן מי שלא זוכר בדיוק כמה החוב שלו, האם מותר להחזיר יותר עד כדי הספק, כשזה באמת כונתו ומטרתו.

7. וכן כשיש ויכוח על סכום החוב והלווה מוכן להוסיף את הסכום כדי שהמלוה לא יקפיד עליו, האם מותר.

8. וכן מי שקנה רהיטים וכדו׳ לקח זמן רב עד ששילם, רוצה לפצות את המוכר ומוסיף לו סכום בתשלום, - או להיפך ששילם מראש על הרהיטים והתאחר המון זמן והנגר רוצה להוסיף לו מחמת כך מדפים, או תוספות ושיפורים אחרים ברהיטים.

9. וכן מי ששכר דירה מחבירו חלק מהחפצים ניזוקו שם, לקח זמן רב עד ששילם לו האם מותר לו לפצות אותו ולשלם לו יותר.

[ס"ה רמ"ח, וס"ט רמ"ח, ש"ך סקי"ג, ט"ז סק"ה, רע"ח על הרמ"ח ס"ד]

בשעת פרעון עצמו מבואר במחבר שאסור להוסיף כלל, וברמ"א כתב שרק בהלואה אבל בדרך מכר מותר. אלא שבתנאיו נחלקו הפוסקים, לדעת הט"ז [סק"ב] רק כשנותן לו את התוספת בנפרד אסור, ובכה"ג אסור אפילו בריבית שמחמת מכר, אבל לדעת הש"ך בהלואה כל שאפשר לפרש בתורת מתנה ובתורת ריבית אסור אפילו אם נותנם ביחד דמחזי כריבית, ואפילו אם אינו מזכיר לו שנותן לו יותר, ודלא כהפרישה שסובר שכשאינו מזכיר לו התוספת מותר. אמנם עדיין אפשר שבסכום נמוך נחשב שמוכח להדיא שהוא בתורת מתנה. ובמכר בסתמא שאינו אומר לו בשכר מעותיו לא מחזי כריבית ומותר. אבל בגר"ז כתב שהלואה בשעת פרעון אסור אפילו דבר מועט יותר מחובו בין מעות בין דבר אחר ואפילו בסתם, ואפילו אינו מכווין בשביל ההלואה, ואפילו רגיל ליתן לו מתנות שכל שנותן לו בשעת פרעון מיחזי כריבית. אבל במחנ"א כתב שכל שאומר לו להדיא שנותן לו בתורת מתנה בכל גוני מותר. אמנם אם כבר נתן לו כתב בחו"ד שקיל מאבק ריבית ואינו צריך להחזיר לו, אבל בשע"ד כתב שכאשר נתן לו שלא מדעתו ולא ידע מאחר ויש איסור לקבל לא זכה בו דלא אסיק אדעתיה וממילא כשנודע לו מתחייב להחזיר לו כי אל"כ נחשב עכשיו כמקבלו ולא כאינו מחזירו ואסור, אלא שמ"מ מאחר וכל האיסור הוא רק משום מחזי כריבית בזה האיסור הוא רק הנתינה בעצמה אבל אם כבר נמצא ביד המלוה אין כאן מחזי כריבית ומותר.

וברע"א כתב שכל ההיתר של דרך מכר הוא משום שאוזולי הוא קמוזיל גביה כלומר רק שנתן לו תחלה כסף ואח"כ נותן לו יותר פירות, אבל לשלם יותר עבור מה שכבר קיבל אסור, אבל כתב שמלשון הש"ך לא משמע כן, ובגר"ז כתב כהרע"א דכל שאינו ניכר שהוא ריבית לא גזרו בדרך מקח וממכר ולכן רק מתנה מועטת מותר, והוסיף שבכה"ג שמותר זה אפילו שכונתו בשביל שהמתין לו אלא שאינו אומר לו בהדיא. ובחכמ"א כתב שאם נתן הסחורה בהקפה ואיחר התשלום ולא שילם בזמנו אסור להוסיף בשעת פרעון ואפילו אינו מזכיר לו כלום, כי לא שייך אוזולי, ועוד שמאחר וזקפן עליו במלוה הרי זה ככל חוב של הלואה, וכדבריהם נראה בחוו"ד קס"ג סק"ו. והנפק"מ בזה כאשר הוא איחר את התשלום למוכר שלדעת הרע"א והגר"ז אסור להוסיף, ורק כשהמוכר איחר להביא ורוצה להוסיף דברים גם בזמן ההרכבה מותר, אפיל שכונתו לפצות על האיחור.

ובבר"י [פ"ה הל"י] הביא מהראב"ד שבמקום שאפשר שחייב לו ורוצה לצאת ידי שמים מותר ליתן לו. ובערך שי כתב שכל שעושים פשרה כדי להנצל מהשבועה מותר ולא נחשב שמשלם ריבית. ובאבני נזר (חחו"מ סי' כ"ג) כ', שאם הדיין יודע שהוא רבית אסור לעשות פשרה משום לא תשימון, אבל אם עדיין אין ההלכה מבוררת לו ועל כן עושה פשרה שפיר דמי, כי איסור נתינת רבית הוא כשנותן לפרעון הרבית, אבל לא כשנותנו מחמת ספק שמא חייב שאינו חשוב רבית. ובנחלת אליהו [פ"ד] משמיה דהחזו"א שכאשר המלוה תובע יותר כי סבור שמגיע לו יותר, נחשב שמשלם יותר כדי שלא לריב והוא דבר ששוה כסף ולא מחמת ההלואה ומותר. ובמנח"ש [ח"א כ"ז] כתב שכל האיסור הוא כאשר משלם על ההלואה שהסכים להמתין לו אבל אם לא פרע לו בזמנו שלא כדין ורוצה לפייסו שלא יקפיד עליו אין זה בכלל ריבית ומותר אפילו לשלם בצורת חישוב לפי אחוזי ריבית וצ"ע.

ג. מחזיר חוב לחבירו.

1. האם מותר ביחד עם זה להביא לו מתנה לחתונה של בנו.
2. האם שונה כשזה אח וכדו' שודאי היה נותן מתנה.
3. וכאשר מגיע לפרוע את החוב האם מותר לומר לו שמחר יביא לו את המתנה.
4. האם יש חילוק בין אם מישהו רואה ויודע שנותן או שאינו ידוע לאדם.
5. וכן שכן שחייב כוס חלב, כשבא להחזיר לו אמור לנסוע מביתו לשבוע, ונשאר לו חצי שקית חלב, ואין לו מקום לשפוך את השאר, או שחבל לו שישאר ויתקלקל, האם יכול לתת את כל הנשאר לשכן כשזה שבין כך היה נותן.
6. והאם יכול לסכם איתו בשעת הפרעון, או מיד אחרי שכבר פרע לו, שמחר יכנס לדירה שלו ויקח את השאר שלא יזרק.
7. וכן לוה סכום כסף מחזיר לו את זה בתוך גומיה, שמביא תועלת למלווה, או מחזיר כמות קפה בתוך הקופסא, או חלב בתוך כוס חד פעמית כשבאמת צריך או מועיל.

[ס"ו, ש"ך סק"ל וסק"ט, וסק"י, וסקי"ג, שו"ע הגר"ז ס"ז, חכמ"א קל"ח ס"ח]

בשעת פרעון עצמו בחוב של הלואה בין למחבר ובין לדעת הרמ"א אסור. ובש"ך [סק"ד] מבואר שכל שאפשר לפרשו לשם ריבית בשעת פרעון אסור מפני שמחזי כריבית, אמנם בש"ך [סקי"ג] מבואר שסיבת הדבר הוא רק כי נקטינן שנותן לו בתורת ריבית ולא שעצם הדבר שאפשר לפרשו בתורת ריבית מיחזי כריבית, וממילא באופנים קיל טפי, וכ"ש לדעת הט"ז שכשנותן לו בב"א שרי, ויש לעיין אם לא נותן אלא אומר לו

שיקח מחר שחמיר טפי כי בכה״ג האמירה נחשבת כנתינה נפרדת וניכרת בפני עצמה, או שלהיפך האמירה עצמה אין לה חשיבות וממילא להיפך הרי״ז כתוספת שאחרי ההלואה שבמתנה מועטת ואינו אומר לו שמחמת ההלואה ואינו ניכר להדיא מותר כמבואר במחבר והרמ״א. ובש״ך [סק״ט] מבואר שכל דבר שהוא בפרהסיא אסור אפילו כשבין כך היה נותן לו, אלא שבגדר בפרהסיא יש לדון האם צריך שהרואה ידע גם מההלואה וגם יראה את התוספת, או שעצם הפעולה שנעשית בפהרסיא במהותה היא יותר נראית לנתינת ריבית. ובשו״ת קנה בושם ביאר שעצם נתינה בפרהסיא של דבר שאינו רגיל, או אפילו רגיל אבל אוושא טובא הוא סיבה לחשש שיחקרו לסבית הנתינה ויחשבו שמחמת ההלואה נתן לו. שאינו ובשו״ע הגר״ז [ס״ז] כתב אא״כ ידוע לכל, עוד כתב שם שבשעת הפרעון עצמו אסור לתת לו כל תוספת אפילו באופן שאינו מתכוין בשביל ההלואה, ואפילו היה נותן לו בין כך, וגם היה רגיל בכך, אבל במחנ״א [י״ז] כתב שכשמפרש להדיא שנותן לשם מתנה מותר.

ד. נצרך שאינו רוצה ליטול צדקה.

1. בשעה שמחזיר לו חוב והמלוה לא זוכר כמה החוב, האם יכול לצרף לו סכום כסף יותר גדול.
2. האם יש חילוק בין אם חשב וכן אם רצה בין כך לתת לו את התרומה ורק מנצל את ההזדמנות.
3. האם יש הבדל בין אם נותן לו את זה בשתי מעטפות או במעטפה אחת.
4. אם חייב לו שקלים ופורע לו בדולרים האם יכול להערים עליו לתת לו יותר כשהמלוה שאינו יודע את השער של הדולר, או כשאינו זוכר כמה היה החוב ולתת לו יותר.
5. מלוה שצריך לחפץ או ספר מסויים, האם יכול לבקש מהלוה שכאשר יגיע אליו לפרוע את החוב יביא איתו גם את החפץ הנדרש.
6. כאשר המלוה מגיע ללוה לקחת את החוב האם מותר למלווה להביא לו כוס מים, או כוס שתיה אחר.

[ס״ל, ט״ז סק״כ, ק״ך סק״ל וסק״י, רע״ח, חו״ד סק״ח, קער העה סק״ח, מחנ״ח סי״ז, גר״ז ס״ז, וס״ח, ויל מברכם].

לדעת הט״ז כל שנותנו בבת אחת מותר, לדעת הש״ך אסור, וכל שאפשר לפרשו בתורת ריבית אסור, ובש״ך [סק״ט] מבואר שכל דבר שהוא בפרהסיא אסור אפילו כשבין כך היה נותן לו, אמנם כאשר נותן לו שתיה או הבאת ספר דבר שהוא רגיל בדרך בני אדם אפשר שכלול במש״כ הגר״ז [ס״ז] אא״כ ידוע לכל, ואפשר שגם לפי מש״כ שם שבשעת הפרעון עצמו אסור לתת לו כל תוספת אפילו באופן שאינו מתכוין בשביל ההלואה, ואפילו היה נותן לו בין כך, וגם היה רגיל בכך, בדבר שברור שאינו קשור כלל אינו נחשב כתוספת להלואה.

ה. כל פותח חשבון בנק מקבל מתנה.

1. האם מותר לקבל את המתנה.
2. וכן בנקים שנותנים מתנות מידי פעם לאלו שבדרך כלל החשבון שלהם ביתרת זכות.
3. וכן בנק שלוקח מראש עמלת הקצאת אשראי האם מותר לעשות כך.
4. וכן אם המלוה עושה שמחה וספק אם היה משתתף, אלא שמחר יבוא לקחת או לפרוע את ההלואה ולא יהיה לו נעים שלא הגיע.- או שהולך כי מרגיש הכרת הטוב על ההלואה שנתן לו.
5. עבר זמן מההלואה או שיודע שאמור לבקש ממנו הלואה והמלווה עושה שמחה האם מותר לו לשלוח לו מתנה יפה גדולה או קטנה.

[ס״ו. ק״ך סק״י, חו״ד סק״ג, רע״ח על הק״ך סק״י]

ריבית מוקדמת ומאוחרת אסורה, ולדעת הרמ״א כשמפרש שזה עבור ההלואה או במתנה מרובה, ולדעת הש״ך כאשר מתכוין אסור אפילו כשאינו אומר, ואפילו לזמן מרובה כאשר זה באמת כונתו, אבל לדעת הרע״א והחו״ד זה רק לדעת המחבר אבל לדעת הרמ״א שרק במפרש אסור, כל שאינו בשעת הלואה ואינו אומר מפורש מותר אפילו אם כונתו לכך, אבל בפתיחת חשבון זה עבור ההפקדה, וביותר שיש אומרים שלא מועיל היתר עיסקא כי לא שייך לקבוע סכום התפשרות מראש, וגם לא בודקים האם לקח הלואה או לא, והתשלום של ההקצאת אשראי הוא על עצם הזכות קבלת ההלואה, וכן בקבלת מתנה קבועה יש אומרים שלא שייך מחמת כך היתר עיסקא, והרי זה מאוחרת, או מוקדמת. עוד יש לדון שמבואר ברע״א ובחו״ד שאם נתן מראש עבור ההלואה ויכול אח״כ לתבוע את ההלואה או קבלת מעותיו חזרה הרי״ז כרבית קצוצה, אלא שמ״מ שונה מהרע״א שמירי שיכול לתבוע מעותיו חזרה, אבל בבנק אם לא יקבל את ההלואה אפשר שלא יוכל לתבוע מעותיו חזרה אלא שיכול לתבוע זכות ההלואה שיש לו, אמנם אינו טעם להתיר לגמרי אלא ככל מוקדמת.

ובמתנה מרובה גם ברגיל אם ניכר אסור כ״כ הש״ך בשם הב״י, אמנם יש לדון מה גדר ניכר כאשר ידוע לרואה או לא ידוע לו שחייב לו, אבל בגדול״ת מתיר בזה.

ו. שכן שלוה מהשני.

1. האם יכול לסייע לו לבנות סוכה. - וכן אם נפגשו במדרגות האם יכול לסייע בידו להעלות דברים.- או לקחת אותו טרמפ ברכבו.
2. והאם יכול להכניס מוצרים למחסן של הלוה שבחצר. או להשתמש בעגלה שלו הנמצאת בחצר, באופן שהרגילות בין השכנים לעשות כך או שאין רגילות.
3. האם יש חילוק אם מבקש רשות, או שלא מבקש רשות, - והאם שונה כאשר הרגילות של השכנים להשתמש בלי לבקש רשות.
4. וכן מי שלוה כסף מהישוב בסמוך אליו בביהמ״ד, האם מותר לו להשתמש בספריו, או בעט שלו בלי רשות.
5. בכל הנ״ל האם יש חילוק בין אם ידוע לרואים שהוא חייב לו כסף, או שלא ידוע.
6. וכן בחור שהלוה כסף לאברך שלומד עמו בישיבה, האם מותר לו להזמין אותו לסעודת שבת, -והאם יש הבדל אם רגיל להזמין מידי פעם בחורים אבל אותו לא יצא לו מעולם להזמין - וכן אם גם אותו כבר הזמין פעם.

[ס״ז, ק״ך סקי״ח, חכמ״ח קל״ח ט״ז, גר״ז סי״ח– י״ב, קס״ו ק״ך סק״ח]

בשו״ע מבואר שאסור להנות מהלוה שלא מדעתו בזמן ההלואה אפילו בדבר שהיה בין כך עושה, וכמבואר בש״ך כי נראה שסומך שמחמת ההלואה ירשהו. אבל ברשות מותר בדבר שרגיל. אמנם בפרהסיא גם ברשות אסור. אמנם בגר״ז כתב שאם זה דבר שרגיל תמיד להשתמש שלא מדעתו, מותר גם עכשיו, אבל בפרישה סק״ב נראה שאסור. ומ״מ מבואר בש״ך קס״ו סק״א, שלענין דברים שבפרהסיא אפילו שחמיר טפי, דברים שרגיל גם קודם ההלואה לעשות עמו בפרהסיא מותר, אבל הגר״ז כתב שפרהסיא מותר רק אם ידוע לכל שהיה עושה עמו גם ללא ההלואה. ויל״ע האם נמדד כל דבר בפני עצמו או שכללית מאחר ושכנים אלו ידוע שהם ברמת קשר כזה שרגילים להשתמש בכל דבר ממילא יכול גם לקחת עגלה וכדו׳ למרות שאת הדבר הזה לא יוצא לו כמעט לקחת, ובגר״ז נראה קצת שנמדד ומתחלק לפי דרגת הטובה שמקבל. וכן עדיין צל״ע שלא הזכירו הפוסקים בכל מידי שבפרהסיא האם שונה כשלא יודעים שהלוה לו, והאם תלוי גם ביחס גודל ההלואה והטובה שעושה. ואפשר שלענין להשתמש בספר שלו אפילו לפי מש״כ הרמ״א [קע״ב ס״א] שמותר להלות על מקומות וספרים דהוי צורך מצוה, שם קבלת הריבית נחשב צורך מצוה, אבל כאן האיסור אינו הקבלה עצמה אלא עצם השימוש שלא ברשות כי בודאי יסכים מחמת ההלואה הוא עוד צורה של ריבית וזה הוי ריבית.

ז. האם מותר לעשות תורנות.

1. בין שכנים, שיום מסויים אחד יבצע קניה עבור שניהם במכולת ויום אחר השני, 1) כאשר היום השני הוא ער״ש וכדו׳ שצריך לקנות יותר מוצרים 2) או באופן שתמיד אחד מהם צריך יותר מוצרים. 3) שכל יום שכן אחד שומר בצהרים על כל הילדים, ומספר הילדים של אחד יותר גדול. 4) לנקות את החצר, ויש ימי חופש שהילדים נמצאים בחצר כל היום ויש יותר נקיון.
2. וכן מלמדים האם יכולים להחליף ביניהם ימי חופש, 1) כשלאחד מהם יש יותר ילדים בכיתה, 2) או כיתה יותר קשה. 3) וכן כאשר מספר הילדים שוה אבל אחד מהם מלמד אצל חבירו ביום ו׳ והשני משלימו ביום רגיל. 4) או שתי הימים שוים ממש, אלא שלאחד מהם יש ותק וכדו׳, ולכן מקבל יותר שכר על כל שעה האם מותר להם להחליף.
3. וכן פקיד, או מוכר בחנות, שרוצה להחליף עם חבירו 1) כאשר מספר שעות שונה. 2) לאותם מספר שעות, אבל הימים שונים והשני פחות נוח, כי ישנם יותר לקוחות כגון שהשני בער״ש, או חוה״מ, או יום שיש לילדים חופש, או יום צום. 3) והאם יש חילוק בזה בין פקידים או ששתיהם בעלים ושותפים בעסק. 4) והאם הפקיד יכול להחליף עם המוכר, וכן מזכיר עם מלמד.
4. וכן כמה גיסים שיש תורנות ביניהם מי עושה שבע ברכות מטעם המשפחה, ומספר המוזמנים תמיד שונה, וממילא ההוצאות שונים, והטירחה שונה.
5. וכן שני שכנים שצריכים לבנות סוכה, של אחד יותר גדול משל השני, 1) האם מותר להם לסכם שיעזרו אחד לשני לבנות את הסוכה. 2) או אברכים בכולל שלכל אחד יש זמן לאסוף את הספרים, האם מותר להם להחליף כאשר בסוף אחד מהסדרים כמות הספרים הרבה יותר מהסדר השני.

6. וכן האם מותר לשני חברים לסכם 1) שיום אחד יקח רכב של השני למקום מסויים, ולמחרת השני יקח את רכבו למקום אחר. 2) ששבת זו ישתמש אחד מהם לצורך אורחים וכדו׳ בדירה של השני, ושבת אח״כ להיפך, ומספר נפשות האורחים אינו שוה. 3) שישתמש השבת בדירה שלו והוא ישאיל לו אח״כ את הדירה שלו לכל החג.

7. בכל הנ״ל האם שונה כאשר סיכמו תחלה רק עקרונית שיכולים להחליף ימי עבודה, וכן שיעשו תורנות ולא קבעו כלל מי ראשון, ובפועל יצא שמי שיותר קטן או קל היה ראשון. – וכן האם יש חילוק בין אופן שאפשר שיבנו את הסוכה השניה מיד כשיסיימו לבנות את הקטנה יותר, או שאת השניה א״א לבנות רק ממש בערב סוכות.

8. האם יועיל שיסכמו שבמידה ויהיה כמות יותר גדולה, או יום יותר קשה, ישומו את זה אח״כ בכסף וישלם לו עבור זה, ובפועל בסוף השני ימחל לו על זה.

9. ואם לא סיכמו כלל שאח״כ יסייע לו בבנית סוכה שלו, או שימלא מקומו כשיצטרך להחסיר, ועכשיו בא לסייע בידו בבניית סוכה שלו שקצת יותר קשה או הרבה, וכן למלאות את מקומו בכיתה בגלל שמילא את מקומו והכיתה השניה יותר גדולה.

[ס״ט, פריסה סקי״ל, שו״ע הרצ סק״ו, גדול״ת ח״ג כ״ל, ושער מ״ו ח״ה ז, חת״ס יור״ד קל״ה, מנח״ז יור״ד קמ״ח]

בשו״ע מבואר שלסכם ע״מ שיעשה עמו אח״כ מלאכה יותר כבידה או אפילו אותה מלאכה אבל ביום שהעבודה קשה יותר אסור. ובטור כתב על מלאכה אחרת[1] שפעמים שאחרת שעושה כבידה יותר, ובפרישה עמד על זה שגם באופן שבשעה שמתנה עמו אינו ודאי שהמלאכה השניה תהיה כבידה יותר ואפשר שאפילו תהיה קלה יותר מ״מ כיון שלפעמים שתהיה כבידה יותר אסור, אמנם בשו״ע לא הזכיר שפעמים. ובביאור הגר״א [סקט״ז] הביא המשנה שכל ימי גריד אחד אע״ג דאיכא יום קצר ויום ארוך ומתבאר בדבריו שמותר, אמנם לכאורה כונתו רק בשינויים כאלו שלא משלמים עבורם תוספת שכר, ובגר״ז מבואר שה״ה כאשר יום אחד הוא יותר ארוך אסור, ואפשר שמיירי בכה״ג שמשלמים עבורו יותר. ובביאור הגר״א ביאר טעמו כמש״כ במרדכי דבדרבנן כשאין נשך ותרבית מותר, והשוה לדין זה דין הלויני ואלוך, וסיים לבסוף אבל סברא ראשונה עיקר, שהרי אפילו ריבית דברים אסור, ובלבד שלא היה עושה בלאו הכי, ולכאורה ההסבר והטעם שכתב לאסור מצד ריבית דברים הוא גם על עבודה קשה יותר, אלא שהתנה רק באופן שלולא ההלואה לא היה עושה עמו, ולכאורה כונתו הוא לא שלולא שעשה עמו לא היה עושה עמו אלא לולא ההלואה כלומר שבשכנים וכדו׳ גם באופן שברור שלא היה מסייע לו או לא היה מחליף עמו יום עבודה לא היה בא למלא את מקומו, אבל זה רק על עצם המילוי מקום, אבל לא על התוספת קושי וטירחה שזה כלול בעצם עשיתו כגמול על מה שהוא מילא מקומו וממילא הרי״ז בכלל שהיה עושה עמו. אבל כאשר השכר שהמבקש הראשון מקבל הוא גבוה משל השני, נמצא שהוא לוה יום עבודה זול לפי השכר שאותו פועל מקבל, ומחזיר לו יום עבודה יקר, ויש כאן נשך בלא תרבית וי״ל האם יאסר[2].

אלא שלמרות שבכל הלואה אפילו שמחזיר מיד יותר הוה ריבית, אבל כאן כתב רש״י ואנכש עמך למחר, נראה קצת שאם זה מיד אינו נחשב להלואה וצ״ע. ובלשון הטור ואעשה עמך לאחר זמן, ובפרישה כתב לאפוקי אם עושה מלאכה אחרת מיד דליכא אגר נטר אפילו במלאכה שהיא יותר כבידה. וממילא יש לדון שבחלק מהאופנים שאינו מוכרח שיהיה לאחר זמן כלומר כשקיימת אפשרות שמיד אחרי שיגמרו את בניית הסוכה הקלה יבנו את הסוכה הקשה ואפלו אם א״א מיד אבל רק מחמת סיבה צדדית שא״א לחסום את המעבר וכדו׳ חסר כאן בשם הלואה כלל ואין איסור גם כשיצא בפועל לאחר זמן. עוד יש לדון שאפילו באופן שהיום העבודה של השני מחמת כמות השעות או הקושי שבבנית הסוכה של השני מוערך בשווי ממוני גדול יותר, ואין כאן סברה של לא נשך ולא תרבית אם סתם סיכמו ביניהם על אפשרויות החלפה או שסייעו אחד לשני ולא סיכמו מי הראשון, ממילא מוכח שהתוספת מאמץ הוא לא בגלל שהמתין לו,

ודעת הראב״ד הוא, שהסכם זה מוגדר כהלואת סאה בסאה אלא שנחשב כיצא השער ויש לו, משא״כ מלאכה אחרת לא מהני על סמך יש לו, אבל לדעת החו״ד והגידול״ת נחשב כמכירה ולא כהלואה כלל, והנפק״מ ביניהם שלדעתם מאחר וחשיב כמכר אם לא סיכמו על יום מסויים או זמן מסויים של החזרה ואפשר שיחזיר לו יום עבודה רגיל, גם אם בפועל לבסוף החזיר לו יום עבודה יותר ארוך או יותר קשה שמשלמים עבורו יותר הרי״ז כמרבין על המכר שבשעת תשלום עצמו מותר, ועוד שבדרך מכר מותר להוסיף אפילו בשעת פרעון עצמו, אבל לדעת הראב״ד שמוגדר כהלואת סב״ס אסור להרבות בשעת תשלום. וממילא העצה היא רק שיתנו שאם יהיה אח״כ טירחה מרובה ישלם לו על התוספת, ובפועל מותר לו אח״כ למחול לו על התשלום של התוספת. ויש לדון כאשר מבקש ממנו עכשיו שיסייע לו ולא מסכמים על שום דבר מוגדר שיעזור לו בעתיד אלא רק אומר לו כשצטרך אסייע לך, דלכאורה ג״כ תלוי בהנ״ל, ובלשון השו״ע שכל האיסור הוא רק במתנה עמו.

---

[1] נכל מלאכה שהיא במותה רמת קוסי לנו הפוסקים המס מסור מטעם מחר שהרי זה כהלואת סאה חיטים תמורת סאה חיטים שאין עיון כזה בחו״ד קס״ב סקי״ח ומכ״מ.

[2] נכר״י פי״ח הערה ו׳ ון כזה, חמנס מלד שאס נעשה בהסכמת נעל העסק נחשב כהלואה מהעובד לנעל המפעל וממנו לעבוד האני,

אמנם כל זה בסתם אנשים אבל שותפים בחנות ועסק וכדו׳ מבואר בחת״ס שמאחר ועל על אחד מוטל הכל בכל האופנים יכולים להחליף זה עם זה.

ובמרבה תורה הביא מהתוספתא שמבואר שגם לענין חפצים אסור כשהשני הוא יותר יקר, והנפק״מ לגבי רכב או דירה וכדו׳ והקשה למה השמיטו הפוסקים ועיין מש״כ בזה בבר״י פי״א הערה ב׳ ובעיקרי דינים פ״י י״ח. כיוצא בזה דן באבני נזר כאשר לוקח מחבירו בית לחודש ומתנה עמו שיתן לו אח״כ לב׳ חודשים כבר עכשיו נקנה לו לב׳ חדשים ולא נחשב שיש כאן כלל הלואה, או שמ״מ מוגדר כשכר המתנה, אלא א״כ יקבעו להדיא בתחלה שמוגדר כתשלום וקנין על העתיד.

ח. **חייב כסף לחבירו רוצה לדחות את מועד הפרעון.**

1. האם יכול לפני זמן הפירעון לפרוע לו חלק מהחוב כדי שמחמת כך יסכים לדחות לו את מועד יתרת החוב.
2. וכן מי שחבירו חייב לו והגיע זמן הפרעון, האם מותר למלוה להתעלם מלתובעו כדי שהלוה לא יתבע ממנו את מה שהוא חייב לו - או אפילו לומר למלוה מפורש שלא תובע אותו כדי שיאריך לו את זמן הפרעון שלו, - או כדי שיתן לו עוד הלואה אחרת.
3. וכן להיפך מי שמבקש הלואה מחבירו, ולמבקש יש חוב ישן, או שלמלוה יש כל ויכוח או תביעה ממונית על המבקש, האם יכול להתנות שיתן לו את ההלואה בתנאי שיחזיר לו את התביעה הישנה.
4. והאם בזמנינו ששערי האשראי והריביות משתנים יש צד היתר להתנות שילוה לו אח״כ אותו סכום לאותו תקופה.
5. וכן מי שחייב שקלים לחבירו, המלוה זקוק לדולרים ולכן תובע את החוב של השקלים, ללוה יש דולרים אלא שלא מעונין לפרוט אותם, האם מותר לו להלוות את הדולרים למלוה כדי שיאריך לו את מועד פרעון השקלים.
6. וכן מי שיש לו דולרים אבל זקוק לשקלים ואינו רוצה לפרוט את הדולרים, לחבירו יש שקלים אבל צריך דולרים, ומוכן להלוות את השקלים אם הוא ילוה לו את הדולרים.

[ס״ט רמ״ל, סמ״ע קלה י״ג ג׳ גרסאות, ומכוכה ה׳, ריטב״ל ע״ה ע״ל והוי יודע, חכמ״ל קמ״ג ט״ו, רע״ל סק״ח, בימוד הגר״ל סקט״ז, שערי דעה סימן קע״ג סק״ה, שו״ת חת״ס סימן קל״ה, בר״י פי״ל ו׳, והעדה י״ג].

בהלויני ואלוך, לזמן ושיעור שוה הביא הרמ״א ב׳ דעות, ובסמ״ע כתב שמדהביא הרמ״א את המתירים לבסוף ש״מ דהכי ס״ל. ובגר״ז כתב שיש להחמיר בדאורייתא, אבל בביאור הגר״א כתב העיקר לאסור דאפילו דיבור אסור. אבל להחזיר חלק מחוב קדום לפני זמנו כדי שעי״ז יסכים לדחות לו את מועד הפרעון וכל נתינת ריבית בשעת הרווחת זמן תלוי במחלוקת האם הוי ריבית קצוצה, כתב בשעה״ד שמותר ובבר״י הביא חולקים ע״ז, וכתב שאפשר שתלוי האם הפרעון המוקדם מוגדר כפרעון או כהלואה עד לזמן הפרעון וממילא לפי״ז כאשר בזמן ההלואה עצמה מתנה עמו שאם יחזיר לו חלק מההלואה לפני הזמן שקבעו יוכל לדחות את השאר לזמן מאוחר יותר, מאחר ועדיין לא זכה הלווה בכלום ודאי מוגדר הכל לתנאי פרעון ומותר. ולהיפך כאשר המלוה חייב לו ואינו תובעו כדי שיסכים להלוות לו סכום גדול, בחת״ס [יור״ד קל״ה] כתב שכששנים חייבים זה לזה, ואחד ירא לתבוע את השני שמא הוא ג״כ יתבענו, אינו עובר כלל במה שאינו תובעו, ואינו נחשב לריבית כלל, ויש לדון האם רק בכה״ג שכבר חייבים ואינו תובעו או גם כשבא ללות ממנו ולא מזכיר לו כלום. ובריטב״א כתב שכאשר מתנה על דבר שמגיע וחייב לו אינו ריבית, אלא שהיה שייך לדון האם זה רק על דבר שברור שיכול לתובעו ולקבלו אבל בדבר שיש ויכוח ודיון ביניהם למרות שהוא סבור בודאי שחייב לו אבל למעשה מקבל דבר שלא יוכל להשיגו, אבל בריטב״א מבואר להדיא או חוב שאינו בטוח, וטעמו דמאי דמוסיף ליה לווה מדידה הוא דיהיב ליה.

אלא שבלבוש כתב שבאופן שמלוה לו בחודש שהמסחר פחות ע״מ שילוה לו לחודש בזמן שהמסחר יותר טוב הרי״ז כמלאכה קלה ויעשה עמו מלאכה כבידה שאסור, וכ״כ בגידול״ת שאם בזמן שחוזר ומלווהו יותר קל להרויח אסור, ולפי״ז י״א שבזמנינו מאחר וגם על אותו סכום ואותם מספר ימים הריביות והאשראי משתנים וממילא יוכל להרויח בזה יותר, אין כל היתר להלוני ואלוך, אמנם עדיין יש לדון גם האם דוקא כלשונו שנותן לו או מתנה עמו להדיא בחודש שקל יותר אבל כאשר הדבר משתנה כל הזמן לפי יומו א״א להגדיר שנותן לו דוק בזמן שיותר, עוד יש לדון כאשר מדובר באנשים שאין להם כל ענין והתעסקות בהשקעות וכדו׳ האם גם ביחס אליהם נחשב שימים אלו שוים יותר, ועוד שאם קבע עמו שיחזור וילוהו בזמן מסויים שצריך לו מחמת כל סיבה מודרת עכשיו עדיין לא ידוע האם בזמנו יהיה יותר גובה או פחות, ולא יאסר.

ובאופן שמלוה לו את הדולרים כדי שישאיר אצלו את השקלים, או שמלוה לו את הדולרים כדי לקבל את ההלואה של השקלים מצד אחד לא רק בשעת הלואה עצמה אלא גם כשבא לתבוע ממנו ומאריך לו זמן נחלקו האם הוה ר״ק, וממילא הוה הלויני ואלוך של חשש דאורייתא, ובזה גם אם בערך הממוני הסכון יהיה שווה, מאחר וזה מטבע אחר ושווי אחר הרי זה כנכש עמי ואעדור עמך שאפילו באותו שוי אסור, וכמבואר בלשונו של הטור וכפי שכתב בפרישה סקט״ו. [אמנם יש לדון כאן מצד אחר שאם בעצם המלוה בא לקחת את השקלים ואין לו כל ענין ללות

דולרים, נמצא שכל מה שהלוה מפסיד בעצם הפעולה של הלואת הדולרים הוא רק כדי שהשני ישאיר לו את ההלואה שלו, או יתן לו את ההלואה שלו, וללוה בעצם אין בזה כל ענין כי מצידו יש לו דולרים, ובזה מבואר בקס"ו ס"ג, שכאשר רק לצורכו אינו נחשב לריבית ואכ"מ] ובבר"י הביא משו"ת מנחת יהודה לאסור בזה.

ט. שכנים וכדו' שלוים מאכלים אחד מהשני.

1. האם כל זמן שלא החזיר את המאכל אסור לשכן השני ללות מאכל אחר ששוה יותר, או כמות גדולה יותר מההלואה הראשונה, או סכום כסף.
2. האם שונה כאשר הסכום של ההלואה שניה הוא הרבה פחות מהסכום שחייב לו.
3. וכן בנקים שמי שמפקיד סכום מסויים למשך תקופה בתכניות חיסכון, זכאי לקבל אח"כ בגלל זה אשראי, - או בנקים שמי שבתחלת החודש ביתרת סכום מסויים יכול לקבל מאמצע החודש מינוס עד סכום יותר גבוה, האם מותר להשתמש בדברים ומבצעים אלו.
4. וכן מכולת שמי שמפקיד אצלו סכום בתחלת החודש, רשאי לשלם על הקניות רק בסוף החודש האם מותר להתנות כך, - או להיפך שמשלם למכולת באמצע החודש בציק יותר גדול ומשאיר לו את זה על חשבון מה שיקנה בהמשך- וכן חברות חשמל, וכדו' שמי שמכניס מקדמה מקבל אח"כ אשראי לשלם יותר מאוחר, האם מותר לעשות כך.

[ס"ט רמ"ל, סמ"ע קלה י"ג כ' גרסאות, ומכוכה ה', ריטב"ל ע"ה ע"ל והוי יודע, חכמ"ל קמ"ג ט"ו, רע"ל סק"ח, בילוך הגר"ל סקט"ז, שערי דעה סימן קע"ג סק"ה, שו"ת חת"ס סימן קל"ה]

ברמ"א כתב ב' דעות האם הלויני ואלוך בהלואה של שוה בשוה מותר או אסור. ובאופן שההלואה השניה קטנה מההלואה הראשונה, כתב בסמ"ע שלדעת האוסרים שוה בשוה גם בכה"ג אסור, כי עצם ההלואה עצמה אסורה, וביותר שבכה"ג שההלואה השניה היא הקטנה ומלוה לו את זה כדי שיאריך לו את ההלואה הגדולה, נמצא שההלואה הקטנה אינה ההלואה אלא כולה מוגדרת לפעולה של נתינת ריבית תמורת ההלואה הגדולה, ואסור. וממילא גם כשמלוה לו בסתמא אם נחשב כריבית השניה אסורה גם אם היא קצרה יורת או קטנה יותר. וכן גם לדעת הסוברים שזה רק ריבית דרבנן אסור. אמנם בביאור הגר"א כתב שלהלכה בשוה בשוה כל האיסור הוא רק מצד ריבית דברים, ואם בין כך היה מלוהו מותר. וממילא לפי"ז בשכנים וכדו' מותר, יתירא מכך לדעת הגר"א שכל האיסור הוא רק מצד ריבית דברים, זה רק בזמן ההלואה אבל אם כבר פרע לו את ההלואה יש אומרים שאין איסור ריבית דברים, אלא שא"כ צ"ב שכל האיסור כאן הוא רק בזמן שעודו חייב לו ואינו נראה כלל, אמנם יש אומרים שבאופן שאומר לו להדיא שהריבית דברים הוא בעבור ההלואה אסור גם אחרי ההלואה וכאן באופן שהתנה להדיא, הרי"ז כאומר לו בשעת ההלואה השניה שזה עבור ההלואה הראשונה, משא"כ באופן שלא התנה. אלא שלכאורה גם אם נימא שלדעת הגר"א מותר זה רק כשסכום ההלואה שוה ולא יותר, דביותר ההלואה עצמה היא הריבית ולא רק כריבית דברים, וכן נראה ברמ"א שמתיר רק בשוה בשוה, אבל בסמ"ע [אות י"ג] נראה שלדעת המתירים הלויני ואלוך , אפילו להלוות לו יותר מותר, [תלוי בב' גירסאות שם עיין בדברי סופרים הערה קמ"ח], ובחכמ"א כתב שאם התנה ע"מ שיחזור וילווהו נחלקו רק בשוה בשוה אבל ביותר לכו"ע הוי ר"ק, אבל אם לא התנו ואין מקפידין והברירה ביד ההלוה האם להלות כמה להלוות ולכמה זמן להלוות, למאן דמתיר שוה בשוה ה"ה ביותר מותר. וממילא גם לדעת האוסרים אבל אם האיסור אינו ההלואה עצמה אלא האיסור הוא רק משום ריבית דברים, באופנים שאין ריבית דברים גם ביותר יהיה מותר.

ובאינו רגיל לכאורה לדברי הגר"א גם בפחות אסור, כי עצם ההסכמה היא ריבית דברים. אבל בגר"ז כתב שאם קצץ לדעת האוסרים הוא ר"ק, וכן מבואר ברע"א, אבל כשלא התנה אינו אלא דרבנן ובשל תורה הלך אחר המחמיר, ובדרבנן אחר המיקל. אלא דכל זה רק כאשר התנו על כך להדיא, וכשלא התנו, בגר"ז הנ"ל מבואר שאם עושה כן בגלל שההלוהו הרי"ז ריבית מאוחרת ואסור, וממילא שכנים וכדו' שמלוים סתם מחמת הרגילות ולא מפני שההלוהו לכו"ע מותר. ועדיין יש לעיין שהרי מסתברא שלפחות דברים מסויימים לשכן כזה שאף פעם לא מוכן להלוות לא ילוו.

וכשמפקיד מראש בבנק סכום כסף ליתרת זכות ומחמת זה יכול למשוך בהמשך החודש חובה, או שמפריש קבוע לתכנית חיסכון ולכן מקבל זכות ליצירת חובה, כשההיתר עיסקא הוא פלגא מלוה ופלגא פקדון, לא יועיל ההיתר לאופנים אלו כי את הזכות לפלגא מלוה הוא מקבל תמורת כל סכום ההפקדה הראשונה, כלומר גם כנגד החלק של המלוה שהכניס בבנק מראש[3].

אלא שלדעת הסוברים שהלוינו ואלוך אסור רק מדרבנן, י"א [עיין בר"י עק"ד פ"י הערה ל"ח] שבריבית דרך מכר מותר, ולפי"ז בחלק מהאופנים שהוזכרו שבשאלה שהם דרך מכר, או עבור מכר, מאחר והוא רק דרך מכר וגם ההלויני הוא רק דרבנן, מותר, וכעין המבואר בגר"ז שכשזה

[3] כהרכבה מקריס במליאות הבנק מחשב וגובה לת הריבית עבור המינוס אלא שלבסוף החודש הוא מתחשבן ממול הריבית שים לו זכות מחמת ההפקדה והרי"ז כריבית ע"מ להחזיר ומינו שייך כלל לענייננו.

דרבנן הלך אחר המיקל. עוד יש לדון שגם לדעת האוסרים, וכשלא התנה שלכל היותר אסור רק מדרבנן, אבל לכאורה תלוי בגדרים של ריבית מאוחרת שמבואר לעיל שנחלקו המחבר והרמ״א באופנים שנותן אחר פרעון ההלואה ואינו אומר להדיא שזה מחמת ההלואה, וגם אינו מוכח להדיא שנותן לו מחמת ההלואה שבכה״ג גם הרמ״א מודה להתיר, וכן כשנותן לו בזמן שעדיין חייב לו אבל אינו מתכוין כלל מחמת ותמורת ההלואה, שמותר, ואל״כ לעולם יאסר ללוות כאשר חייב לשכינו מאכל וכדו׳, אבל אם מתכוין וכ״ש אם אומר להדיא ועדיין חייב לו יאסר.

י. אדם שלוה מחבירו.

1. האם יכול לבקש מהלוה לקבוע עמו חברותא, כשבין כך המלוה מחפש חברותא, או שלא מחפש.
2. והאם מותר לו לבוא מהיום לשמוע שיעורים מהלוה.
3. ואם זה מכבד את הלוה תוספת האנשים, או של אנשים כאלו.
4. האם מותר לו לסדר דבר שהמלוה נצרך לו כשברור שלא יוודע הדבר למלוה.
5. והאם יכול לסייע לו בעקיפין בדברים שידוע ללוה שהמלוה זקוק להם.
6. והאם שונה כשעושה את הדברים האלו מחמת תחושת הכרת הטוב שהלוה לו.

[ס״ו, וסי״ב, חו״ל גיליוניס סק״ו, ס״י וסי״ל, ט״ז סק״ח, גיליון הגר״ל סקי״ח, נרכי יוסף]

אסור ללמד את בן חבירו ומקורו הוא מסה״ת ומבואר שם טעמו כיון שהאב חייב ללמד את בנו בשכר, כלומר שהאיסור הוא רק כי משתרשי ליה, ולכן גם לימוד כזה שאינו חייב לשלם עליו מ״מ תלוי האם הרגילות לשלם עליו או לא וכמבואר בב״י ובש״ך, אבל עצם הלימוד אפילו שיש בזה תועלת ללוה מותר. ובבר״י בוכיח מזה שבריבית דברים לא אסרו הנאה דממילא. אמנם כל זה רק לגבי בנו אבל לגבי הוא עצמו כתב הר״מ שאסור ללמוד עמו משום נשך כל דבר, ודייק מזה הגידול״ת שהאיסור הוא משום ריבית דברים שמהנהו, ואע״פ שהרי גם מרויח ממון כתב בגידול״ת שבהכרח שאפילו באופן שהמלוה מלמד בחינם וגם הלוה היה מוצא מי שילמדנו בחינם, אסור. אבל בהיה רגיל קודם ללמוד ממנו מותר, ובמל״מ הקשה מזה לדעת המחבר שסובר שבהיה רגיל אסור בפרהסיא, וא״כ גם ללמוד יאסר אפילו ברגיל, ותירץ שללמוד אינו נחשב בפרהסיא, ויל״ע שלפי״ז במקום נראה וכדו׳ יאסר ללומד עמו, אמנם בחברותא כזו שהתועלת לשתיהם אפשר שלעולם אינו נחשב כלל לנותן כי גם מקבל, [ויל״ע שגם בתלמיד כן מצד ומתלמידי, שו״ר במרבה תורה שכבר העיר בזה]. אבל לשמוע ממנו שיעור למרות שהוא בפרהסיא מאחר ולא משלמים ומלמד בין כך לאחרים אינו נחשב שנותן לו עצמו, אבל אם זה מכבדו הרי״ז בכלל ריבית דברים.

ובמנח״ש כתב שודאי שמותר וצריך להכיר טובה למלווה, אלא שאיסור ריבית דברים הוא רק בברכה וכדו׳ והמלוה יודע מזה, אבל כל שאינו יודע ואינו מצוהו שאין כאן את החיסרון של הודיעני, מותר אפילו לתת מתנה, ולכאורה בגר״ז מבואר שאסור אפילו להכיר טובה. אמנם אחרי שעת הפרעון מבואר בברכ״י שריבית דברים מותר. ובחו״ד כתב שבריבית דרבנן להסוברים שאיסורו של הלווה אינו אלא משום לפני עור, אם המלוה אינו יודע מותר.

יא. אדם המתרשל בתפלה, לימוד, או כל חיוב מצוה אחר.

1. האם מותר להלוות לו בתנאי שיתחייב באותו תקופה לקיימו כראוי.
2. והאם יש חילוק בין אם זה קרוב ידיד שהאי קיום כראוי מפריע מאוד למלוה.
3. אם המלוה היה מוכן לעשות לו מבצע עם נתינת פרס כספי עבור החיזוק בלימוד וכדו׳.

[ס״ט למ״ח, נמל הגולה סקי״ל, גיליון הגר״ל סקט״ז, ט״ז סק״ח]

בחידושי ר׳ מאיר שמחה הקשה על האוסרים הלויני ואלוך שהרי יש עליו חיוב גמור להלותו ולקיים מצוות חסד, ולכן חילק שרק כשזה להרווחה אסור. [יתירא מכך כתב שם שגם אם מתנה עם הלוה שאת הפרוטה שחייב בין כך לתת לצדקה יתנהו לו מותר, וצ״ע מסי״ט]. אמנם בפוסקים לא נזכר כלל תנאי זה, אלא שיש לדון האם גם דבר שהוא חוב גמור ומצוה גמורה אם בפועל נותנה לחבירו בגלל הלואה נחשב לריבית, וממילא זה רק כאשר נותנה לחבירו, אבל אם רק מקיימה לעצמו ואינו נותנה למלוה מותר, או שהטעם הוא כי כל שיש לו אפשרות לעשותה ע״י נתינה לאחר ומקיימה ע״י נתינתה למלוה זהו הריבית, אבל סתם קיום לא שייך כל זה. אלא שיש לדון שאם נכנע לו ומחמת כן עושה תלוי בביאור של הט״ז על הודיעני אם בא פלוני שכתב שעצם זה שהלוה נכנע לו גם על דבר שבין כך היה עושה הכניעה וההתחייבות הוא הריבית, אמנם בזה אפשר שפיר כמש״כ ר׳ מאיר שמחה והרי מחוייב מחמת ציווי הבורא, אלא שלפי״ז יש חילוק בין תפלה וכדו׳ שחייב ממש לבין מצוות וחיובים כאלו שאינו מרגיש בהם ואינו נחשב כחיוב גמור. ומ״מ בדבר שהמלוה היה מוכן לשלם, ורגיל לשלם כדי שהלוה

יעשה כגון בנו וכדו', יש לדון לאסור כמבואר לענין ללמד את בנו גמרא שמבואר בב"י שאפילו שאינו חייב לשלם, מאחר ורגילים לשלם ע"ז, אסור מדין משתרשי ליה.

יב. לוה מעות מחבירו.

1. כאשר מחמת שלווה ממנו נוצר קשר, או התחיל להכירו, האם מותר לומר מהיום שלום, או לשאול בשלומו.
2. ואם הכירו ותמיד או מידי פעם היה מתענין בשלומו.
3. והאם מותר לספר למלוה כמה סייע לו ההלואה, כשמטרתו שמחמת כן ילוה לו פעם נוספת, או רק כדי לשמח אותו.
4. האם יש הבדל בין אם מדבר על תועלת ההלואה או שמדבר על מעלת הנותן.
5. האם יכול לומר לו אחרי ההלואה או הפרעון, תזכה למצות.
6. וכן כשלא מכירו ומגיע לקחת ההלואה ושומע שעשה שמחה האם מותר לברך אותו.
7. אם בירך אותו האם יש צורך ותועלת שהמלוה יענה לו וכן אתה וכדו'.
8. ואם עוד לפני שלקח את ההלואה הודה לו על שנותן, האם מותר לו להלות לו.
9. האם בכל הנ"ל יש חילוק אם כבר פרע לו את ההלואה או עדיין לא פרע.

[סי"ח, בימוד הגר"ח סקי"ד, ברכי יוסף, שו"ע הגר"ז ס"ט, ברכי יוסף, לגרו"מ יור"ד ח"ח סימן פ', מנח"ש סימן כ"ז].

במחבר מבואר שאם לא היה רגיל לומר להקדים שלום אסור להקדים, ובב"י מבואר שאפילו אם אינו אומר לו בשכר מעותיך דלא כהגהות מרדכי. עוד כתב בב"י שגם אם המלוה מחזיר לו דברים אסור, דלא כהגהות מרדכי, וממילא לא יועיל מה שאח"כ עונה לו. ובברכי יוסף הביא חולקים ע"ז וממילא אם בשעת פרעון הלוה הודה לו יענה לו הלוה דברי ברכה ויצילו לדעות אלו מאיסור. ויל"ע גם כאשר כל ההיכרות היא מחמת ההלואה, אבל אחרי כזו הכרות הרגילות היא לומר שלום מותר כי אינו נחשב עבור ההלואה אלא הרי זה כהיה רגיל, או שכל ההיתר של רגיל כי צריך שיהיה מוכח שאינו מחמת ההלואה וזה רק כשהיה רגיל קודם, וא"כ כשלפני ההלואה לא תמיד היה אומר לו ג"כ יאסר, אבל בלשון התוספתא שהביא הביאור הגר"א הוא שלא שאל בשלומו מימיו. ובדברים האסורים כתב בגר"ז לחלק בין קילוס, ולהודות לו, ולברכו בפניו, וכן להחזיק לו טובה שאסור, אבל לבקש בצורת תחנונים מותר. ובאגרו"מ כתב שלא בפניו מותר לפרסם עליו דברי שבח, וכן רק להודות לו אסור אבל לכתוב שיבורך מהשמים מותר כי אינו נותן לו כלום כי באמת יבורך מהשמים. וכעין זה כתב במנח"ש לחלק בין שלום וכדו' שהוא ברכה לבין תודה שאינו ברכה אבל בגר"ז מבואר שגם להודות לו אסור. ובברכי יוסף ועוד הביאו מהמרדכי שריבית דברים אסור רק כל זמן שמעותיו בידו, ולפי"ז אחרי החזרת ההלואה הכל יהיה מותר. ובדרכ"ת הביא שאם רצונו להודות ימתין אחרי הפרעון שיעור כדי דיבור ואח"כ יודה לו. ויל"ע מה הוסיף בזה שהרי כל ריבית מאוחרת כשאינו מוכח שזה עבור ההלואה מותר, והאם כונתו שאפילו באופן שבסתם מאוחרת אסור כלומר שמוכח שזה מחמת ההלואה מנלן לחלק בזה, וכן אם הודה לו לפני ההלואה יוכל להלות לו אח"כ ולא יהיה חיסרון של ריבית מוקדמת.

יג. כשאחד מלוה לחבירו, האם יכול באותה שעה, או אח"כ לבקש ממנו דברים שבין כך היה עושה.

1. כגון שיודיע לו כשיהיה בחנות הסמוך לביתו מכירה מוזלת. - או שאם ידע שמתקיים נסיעה למקום מסויים, שיודיע לו. - או שאם יראה ברחוב מודעה על דירה למכירה וכדו', שיודיע לו.
2. והאם מותר ללוה לומר למלוה שמעתי שאתה זקוק לאחד מכל אלו כשאדע אודיעך.
3. וכן מי שעמד בתחנת אוטובוס ביקש מחבירו שילוה לו כסף, ואח"כ ראה שהלוה לוקח מונית, האם מותר למלוה לבקש ממנו להצטרף, - ואם הלוה מציע לו מעצמו להצטרף.
4. וכן אדם שמבקש מחבירו שילוה לו את תשלום הנסיעה, האם בדרך לאוטובוס מותר למבקש לסייע לחבירו לסחוב את התיק שלו. – והאם יש חילוק בזה בין אופן שהמלוה מקדים או משנה את זמן הנסיעה שלו כדי שיוכל לשלם עבור חבירו, או שבין כך חשב לנסוע כעת.
5. בכל הנ"ל האם יש חילוק בין אם בין כך היה עושה לו את הטובה הזו, - וכן אם לולא ההלואה גם היה המלוה מבקש ממנו כזה טובה.

[סי"ב, ט"ז סק"ה, וסק"ח, בימוד הגר"ח סקכ"ח, שו"ע הרב ס"י]

בשו"ע אסר לומר לו הודיעני אם בא איש ממקום פלוני, ובט"ז כתב בזה ב' ביאורים, ואחד שעצם זה שהלוה נכנע לעשות כך, או שהמלוה מצוהו לעשות כן, למרות שבין כך היה עושה, ג"כ אסור, אמנם בדברי הט"ז נראה שרק בלשון ציווי שייך נכנע ולא בלשון בקשה, וא"כ לכאורה

ה״ה כאשר הלוה אומר לו מעצמו לא שייך איסור זה. אבל בביאור הגר״א הביא גירסא אחרת שהוא דברי הלוה שאומר שעושה כן או שיעשה בגלל ההלואה והרי״ז ככל מוקדמת ומאוחרת, וממילא גם ללא ציווי אלא עצם שעושה כך אסור אבל בזה הדבר מוגבל ותלוי בתנאים שהוזכרו שם לחלק בזה בין שעת ההלואה והפרעון, ובין כשאומר או מתכוין לכך או שעושה סתם ובין כך היה עושה. אמנם ישנם אופנים שרק בגלל שלא נח לו לסרב מסכים ובזה כבר אינו רק בגלל ציויו של המלוה אלא הדבר עצמו הרי״ז ככל ריבית עבור ההלואה. ומ״מ נראה שס״ל להגר״א גם לדינו של הט״ז, מדברי הירושלמי שהביא שאף הטובה אסור הרי שאמר לו ליקח לו ירק מהשוק אפילו נתן לו מעותיו הרי זה ריבית, אמנם לא הזכיר בזה כלל ענין הצויוי ויל״ע האם סובר שבכל אופן אסור או שכוונת הירושלמי רק באופן שלולא כך לא היה מבקש וממילא הרי״ז כציוי. ובגר״ז כתב שאפילו שאינו מטריחו אלא באמירה אם לא היה רגיל בכך ועכשיו סומך על הלואתו לצוות עליו מפני שהוא נכנע לו. ויש לעיין האם כוונתו שהאיסור הוא הציווי או שסומך שיעשה. ומ״מ פעולה כזו שאפשר או מקובל לבקש ע״כ תשלום, יש עוד טעם לאסור על הלוה לעשותו בחינם כמבואר בט״ז סק״ח שנחשב שנותן לו שוי כסף בחינם.

יד. מי שיש לו פיגור תשלומים בגז חשמל בנקים וכדו׳.

1. האם יכול לבקש מחבר שישלם עבורו.
2. האם יכול להראות את ההודעה לחבר, או לספר את זה לחבר, ומחמת כן הוא ישלם עבורו.
3. האם יכול אח״כ לשלם לחברו את הנזק.
4. האם יכול לחסוך לפחות מחבירו את הטירחה, ולקחת ממנו את הכסף וללכת לשלם בעצמו.
5. והאם זוג צעיר יכול לקחת משכנתא גם ללא היתר עיסקא, כשהתשלום יורד מהחשבון של ההורים[4].
6. האם יש חילוק בין אם ההורים מתחייבים לשלם את כל הסכום, או שמתחייבים להשתתף רק חלקי בתשלום החודשי.
7. וכן מי שיש לו הטבות מיוחדות בבנקים האם יכול לקחת הלואה על שמו, כשמורה לבנק שכסף ההלואה וכן הפרעון יגיע ישירות לחשבון של השני. - או שהכל יעבור דרך החשבון שלו. - או שרק ההלואה יגיע לחשבון של השני והפרעון עם הריביות יעברו דרכו. –או להיפך.
8. האם יש חילוק אם לוקח את ההלואה מהבנק לצורך מחיה יומית וכדו׳ או לצורך עסקים.

[סי״ג, ס״ק סקי״ח, חו״ד סק״ו, חזו״ח סימן ע״ח סק״כ, ביאור הגר״ח סקל״ה, סט״ו, ט״ז סקי״ח, ס״ק סקכ״ב, נקוה״כ, חו״ד סק״ח]

ריבית שאינו מהלוה למלוה מותר, אבל בשו״ע כתב שי״א שצריך ג״כ שלא יפייסנו שיתן למלוה בשבילו, וגם לא יאמר למלוה שפלוני יתן עבורי הריבית. ובש״ך הביא מהב״י שמאחר והנותן משלם משלו אינו נעשה שלוחו, ואפשר להקל. ובסט״ז כתב הרמ״א שגם צריך שהנותן לא יחזור ויקחנו מהלוה כדי שלא יבואו להערים. וכשההורים חתמו הור״ק רק יחסית על הריבית, הרי זה כריבית ע״י אחר, אלא שמאחר ולוקחי ההלואה כתבו שהריבית ירד מההור״ק של ההורים, הרי״ז כאומרים להדיא שפלוני יתן עבורי הריבית שאסור, ובט״ז מבואר שכאשר אומר למלוה שהוא שכל עוד שהלוה לא יפרע את ההלואה יתן לו ריבית אינו בכלל נידון זה אלא הרי״ז ריבית גמורה כי נחשב שהמתחייב לתת הריבית הוא נעשה גם אחראי על הקרן ודינו כלוה עצמו וא״כ באופן שההורים חתמו על כל החוב, מאחר והם אחראים גם על הקרן למרות שההלואה עצמה לא על שמם הרי״ז ריבית גמורה.

ובאופן שמי שלווה מהבנק ובעצם זה עבור חבירו לדעת הט״ז והגר״א לא מועיל כלום שהכל עובר באמצעות שליח, אבל לדעת הרמ״א והש״ך מהני אם הריבית וההלואה לא מגיע מהלווה השני ישירות לראשון אלא דרך המלוה, ובפ״ת כתב שכל ההיתר הוא בריבית דאורייתא אבל בדרבנן יש שליח לד״ע ואסור, וממילא כשלוקח להדיא להוצאות שוטפות קיל טפי כי האיסור חמיר טפי, אמנם לכאורה כל זה לא שייך בבנק כי אין להם כל ענין עם השני וסומכים רק על הראשון שלוקח את ההלואה.

טו. נערך מגבית בכולל אחד מתחמק בטענה שהכסף לא אצלו.

1. האם יכול חבר להלוות לו רק כדי שיתרום, או להלוות לו סכום גדול יותר, חלק לצרכיו, אבל בתנאי שחלק יתרום.
2. או כאשר רוצה לדרבן את חבירו שיתרום מלוה לו סכום שיתן אותו כרגע למגבית, ומסכם עמו שאח״כ במקום להחזיר לו את ההלואה יתן גם את כסף ההלואה עצמה למגבית.

---

[4] גם כשיש היתר עיסקא והבויס מסכימים לזיך התי״ע ניניהס וכ״מ.

3. ואם הלווה לו, האם הלוה צריך לפרוע את ההלואה למלוה, ואם צריך לפרוע, כמה צריך להחזיר למלוה.
4. והאם הצדקה חייבת להחזיר את התרומה למלוה, או ללוה.
5. וכן קופת צדקה המפרסמת שמי שיתרום גם בצקים ואשראי מאוחר, ילוו ויתנו עבורו בפורים סכום נגדי לאביונים.
6. וכן כשיש לאדם ציק גדול דחוי, האם כדי שיהיה לו מזומן מותר לתת את הציק למתרים, ושפריש ממנו לצדקה חלק מהסכום, והשאר יתן לו מזומן מיידי.
7. וכן גמ״ח שמתנה את הלואה בנתינת תרומה, או חתימת הור״ק, וכדו׳.
8. וכן מי שמבקש הלואה מחבירו, האם מותר למלוה לנצל את הבקשה ולהתנות עמו שיזרוק לאיבוד את כל המכשירים שאינם כשרים.
9. ומה הדין בזה אם הלוה מחמת האי נעימות הציע למלוה שאם ילוה לו יתרום את הכסף, או יזרוק את המכשירים, ולכן הלווה לו.

[סי״ז, ק״ך סקי״ט, פ״ת סקי״ח, יד לפקיס, גילול״ת ח״ב ז׳, מחנ״ח ריבית י״ח, מקל״מ פ״ה הי״ד ד״ה ומס, חכמ״ח קל״ב ז׳, ברכי יוסף סוף קס״ח].

בשו״ע כתב שאסור להלוות ע״מ שיתן מעות להקדש והוה ר״ק, ובגידו״ת כתב שה״ה לצדקה, וממילא גם כאשר מתנה עמו שיתן את הכסף לצדקה ואח״כ יחזיר לו את ההלואה עצמה, נחשב שהנתינה לצדקה היא ריבית. וברע״א כתב שאפילו אם מתנה עמו שגם את הקרן וגם הריבית יתן לצדקה אסור. אבל בברכי יוסף הביא מהרידב״ז שמותר, ובעונג יו״ט מחלק בין לתת לקופה של צדקה שמותר כי נהנה מעצם קיום מצוה של הלוה ומצוות לאו ליהנות נתנו, לבין מתנה לתת לעני מסויים שאסור מפני שנהנה מקבלת פלוני. וכן לומר ללוה אם יבוא פלוני עני תאכילהו ותשקהו מאחר ויחד לו על מישהו מסויים נחשב שקיבל הנאה ואסור. אמנם אפשר שגם בלתת לקופה של צדקה יש לדון האם תלוי עד כמה הלוה מחוייב במצווה, או שמ״מ מאחר ואינו מתנה על קופה מסויימת אלא שיתן לקופה של צדקה, בפועל כל ההנאה כאן הוא בקיום המצווה אינו נחשב הנאה. אמנם אפשר שיש לחלק בין כשמתנה שהכל יתן לצדקה שא״א להגדירו להלואה וריבית, לבין בתנאי שחלק יתן לצדקה וכן דוגמאות האחרות שהוזכרו. וממילא כשהמתרים מוכן להחזיר עודף על ציק דחוי וברור שרק בגלל שמשאיר אצלו קצת מוכן, וגם רק בגלל זה מוכן לתרום, אסור.

וממילא ה״ה לענין שאר מצוות וכדו׳ שאם מתנה עמו על דבר שהוא חיוב גמור, או אסור גמור, הרי״ז בכלל לאו להנות ניתנו, והמלוה לא קיבל הנאה, ואפילו שמחמתו עושה אינו נחשב שנעשה רצונו, ועדיף מדבר שאינו מחוייב וגם היה עושה בין כך ומ״מ אמרינן שעצם זה שנכנע לו, וכן שהמלוה סומך עליו בעשייתו זהו הריבית. אבל אם אינו איסור גמור, למרות שהוא רק מאבדו מהעולם מבואר בחכמ״א שגם בזרוק מנה לים נחשב כקיבל והוי ר״ק, אבל במשל״מ נשאר בצ״ע האם לענין ריבית בכה״ג תלוי במחלקות לענין זרוק מנה לים ואקדש לך האם מקודשת מדין ערב, או שאינו דומה לשם. ובביאור הגר״א כתב שטעם האיסור כאן הוא מדין ערב, ובחו״מ ש״פ ס״א הביא ב׳ דעות האם בכה״ג שאינו נהנה מכך יש דין ערב וא״כ ה״ה הכא.

ובש״ך מבואר שהמלוה הוא זה שצריך להחזיר את הריבית, ובפ״ת כתב שהרע״א מסתפק האם גם המקבל צריך להחזיר, ומחלק בין אם אמר למקבל להדיא שנותן לו בגלל ההלואה, ובשיעור הסכום שצריך להחזיר, במחנ״א כתב שאם צריך להחזיר את כל מה שנתן או כמה ששווה ההנאה ששמע בקולו הוא מחלוקת ראשונים האם הקבלת מעות של השני נחשב כאילו קייבלו המלוה בעמו, או שהמלוה קיבל רק הנאה שנעשה על פיו וממילא אינו אלא שוי של טובת הנאה.

וגם אם הלוה אומר כן מעצמו מבואר ברמ״א שאסור, ובחכמ״א הוסיף ומשום זה הלוה לו, כלומר שהמלוה גילה דעתו שבגלל זה מוכן להלוות לו, אבל במל״מ מסתפק האם גם בלי גילה דעתו אסור, ומחנ״א מצדד שגם כאשר המלוה אומר להדיא תן מנה מתנה לפלוני ואלוה לך לא חשיב ריבית קצוצה. ולכל היותר יש כאן ריבית של הנאה שעושה על פיו.

טז. אדם נזקק המסובך בחובות, ורוצים לשקמו.

1. האם אפשר לתת לו הלואה בתנאי שיצא לאסוף לעצמו כסף.
2. או להתנות עמו שיסכים לקבל צדקה.
3. או להתנות עמו שישיג לעצמו עוד הלואות.
4. או להתנות עמו שיסדר לעצמו עוד מקורות הכנסה מסודרים.
5. או להתנות עמו על צמצום והגבלת רמת חיים.
6. וכשחברים מגיעים לבקש עבורו הלואה האם יכול המלוה להתנות, שהמבקשים יחתמו עבורו הור״ק.

[סט"ו, ט"ז סק"ח, ק"ך סק"כ, רע"מ על הט"ז ס"ס, בימוי הגר"מ סקל"מ, חו"ד חילו' סקי"ד, לבוש, מל"מ פ"ה סופי"ד].

בשו"ע כתב שאסור לומר ללוה שיבקש מפלוני כסף לעצמו, ותמורת זה ילוהו. בט"ז ביאר שטעם האיסור הוא כי עושה פעולה כזו ששוה ממון, בחינם. ובש"ך כתב שהטעם הוא מפני שהמלוה נהנה מזה. ובחו"ד כתב בשם שתיהם שנהנה מכך. ובביאור הגר"א כתב שזה מדין ערב ועבד כנעני, וממילא נחשב כאילו המלוה קיבל וכ"כ המל"מ. אבל בב"ח חולק שאין איסור בדבר. ולכאורה בזה תלוי חלק מהדוגמאות שהוזכרו בשאלה, שאם האיסור הוא שהלוה שעושה חינם דברים השוים ממון, יש מהם שעצם הפעולה הוא דבר השוה ממון כגון להשיג כסף או הלואות, אבל חלקם א"א להגדיר את הפעולה עצמה שמחייבת ממון ועושהו חינם, כגון שיצא לעבוד יותר זמן וכדו' שמקבל לעצמו תמורה עבוד העבודה, וכן כשמתחייב לצמצם בהוצאתיו. וכן לפי ביאור הגר"א שקבלת הלוה נחשב מדין ערב ועבד כנעני כקבלת המלוה זה רק כאשר הלוה קיבל דבר השוה ממון, אבל להצטמצם וכדו' אינו בכלל זה. . אבל אם טעם האיסור הוא כי המלוה נהנה מכך גם באופנים אלו יאסר, אמנם אפשר שכאשר הוא מצטמצם אינו נחשב הנאה שהמלוה מקבל משהו, מאידך לביאור הט"ז של הודיעני שעצם זה שהלוה מתחייב לעשות פעולה רק מחמת שמרגיש שמשועבד לשמוע למלוה מחמת שהלוהו זה עצמו ריבית, א"כ בכל האופנים אסור. ובלבוש כתב שגם להתנות את ההלואה עבורו עם אדם אחר שיתן לו כסף נכלל בדין של סט"ו. ובמל"מ שם הקשה עליו, וברע"א כתב שלהתנות שיקבל מתנה מאחר, היות וי"א שריבית אסור בפחות משו"פ, אסור, כי נחשב שהמלוה קיבל הנאה זו.

יז. **אדם הזקוק להרבה הלואות.**

1. האם יכול לשלם לאדם שיחפש לו הלואות.
2. והאם מותר לאותו אחד לתת חלק מהכסף לאנשים כדי שיסכימו להלוות לו.
3. והאם יש חילוק אם יאמר להם שמקור הכסף הוא מהלוה או שיחשבו שהוא משלם להם מכספו.
4. והאם יכול אח"כ לספר ללוה ששילם חלק מהכסף למלוים.
5. אם עשה כך, האם יכול הלוה לתבוע אח"כ חזרה מהמלוה את הכסף שקיבל עבור ההלואה.
6. אם אותו אחד יש לו בעצמו כסף להלוות, האם יכול לקחת לעצמו את התשלום שקיבל עבור השגת הלואות, ולהלוות כסף משלו.
7. האם מותר למתווך, וכן למי ששילם למלווה כדי שיתן לאחר את ההלואה, גם להביא בפועל את ההלואה ללוה.

[סט"ז, בימוי הגר"מ סקל"ד, חו"ד בימוים סק"ז, סי"ג, ט"ז סק"ז, יד מברהם ק"ס, ק"ך סקי"ח, בימוי הגר"מ סקכ"ד– כ"ה, חו"ד בימוים סק"ו, פ"ת סק"ט, וסקי"ג, בינת למס סימן ל', מנח"מ ז'].

בשו"ע מבואר שלאחר מותר לתת למלוה כסף תמורת ההלואה, אבל שלא יחזור ויקחנו מהלוה, אמנם י"א שגם אסור שהלוה יפייס שיתן למלוה כסף בשביל ההלואה, ובחו"ד כתב שרק אם נותן לו המעות לפני ההלואה אסור, אבל אם אחרי שכבר קיבל את ההלואה נתן הלוה למשתדל את המעות מותר. ובש"ך כתב שאפשר לסמוך על המקילין לבקש מהשליח שיתן למלוה. וביד אברהם כתב שכאשר האדם עצמו משלם למלוה עבור ההלואה לא יביא בעצמו את ההלואה ללוה. אבל לתת מעות לאדם על עצם הפעולה שישכנע אחרים להלוות או להשיג הלואות מבואר בסעיף ט"ז שמותר. ומ"מ כתב הרמ"א שאסור למלוה לקבל מהשתדלן כסף עבור ההלואה. אבל בחו"ד כתב [הביאו גם הפ"ת סקי"ג] שבאופן שמשלם עבור השגת הלואות וגם אם לא יצליח לא יצטרך להחזיר ללווה מותר לתת למלוה. אמנם בי"א שבט"ז סק"ז לכאורה נראה שאסור, דאם כונתו שנותן לו המעות כדי ליתן למלוה פשיטא, ובמחנ"א פקפק על המהרי"ט שמתיר אח"כ למשתדל להביא בעצמו את ההלואה ללוה.